

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

**ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ
ΑΓΑΘΩΝ**

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»**

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

ΤΗΣ ΛΥΓΕΡΗΣ ΚΑΡΟΥΝΟΥ

(Α.Μ.: 1012201903020)

Θέμα: «Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Πελοπόννησο (1943-1949)»

Επιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου

Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Σωτήριος Ριζάς

Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2021

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος.....	3
Εισαγωγή.....	7

Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Από τη Μεγάλη Ιδέα στην οργάνωση του πρώτου αντάρτικου.....	9
1.1.Σύντομο ιστορικό προηγούμενο.....	9
1.2. Οι Κυβερνήσεις της Κατοχής.....	13
1.3. Οι συνθήκες για την ίδρυση των ανταρτικών οργανώσεων.....	16

Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Αιτία και αφορμές των πρώτων συγκρούσεων.....	22
2.1. Οι πρώτες εμφύλιες διαμάχες.....	22
2.2. Η συμφωνία της Καζέρτας.....	41
2.3. Δεκεμβριανά.....	43

Γ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Το μεταβατικό στάδιο από τον πρώτο στον δεύτερο Εμφύλιο.....	46
3.1. Κυβέρνηση Πλαστήρα.....	46
3.2. Η συμφωνία της Βάρκιζας.....	47
3.3. Η έναρξη του Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949.....	50

Δ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η τελική έκβαση και ο απόηχος.....	56
4.1. Ο Εμφύλιος στην Πελοπόννησο.....	56
4.2. Η διεθνής διάσταση του Εμφυλίου.....	75

Επίλογος.....	82
Πηγές και Βιβλιογραφία.....	84
Παράρτημα.....	91
Περίληψη.....	92

Πρόλογος

Η μακραιώνη ιστορία της Ελλάδας, δύναται να αναλυθεί μέσα από τους εμφυλίους της. Ξετυλίγοντας τον μίτο των ελληνικών αλληλοσπαραγμών, από την αρχαϊκή, κιόλας, εποχή, έχουμε τον «Πρώτο Μεσσηνιακό Πόλεμο» (743-724π.Χ.) μεταξύ Σπαρτιατών και Μεσσήνιων. Θα ακολουθήσει ο «Αηλάντιος Πόλεμος» ανάμεσα στους Χαλκιδαίους και Ερετριείς, περίπου το 710 έως το 650 π.Χ. και τριανταπέντε χρόνια αργότερα, θα εκδηλωθεί ο «Δεύτερος Μεσσηνιακός» (685-668 π.Χ.). Στην ιστορία της αρχαϊκής περιόδου, θα καταγραφεί ακόμη ένας εμφύλιος, μεταξύ της Δελφικής Αμφικτιονίας και της Κρίσας, που έλαβε χώρα το 595-585 π.Χ. και ήταν ο «Πρώτος Ιερός Πόλεμος¹».

Περνώντας στην Κλασική περίοδο, θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε ως εμφύλιο και τη «Μάχη του Μαραθώνα» (490 π.Χ.), αφού ο Ιππίας του Πεισίστρατου συνέπλευσε με τους Πέρσες, ο οποίος, κατά ΤΟΝ Ηρόδοτο, αποσκοπούσε στην επανάκτηση της εξουσίας². Ακολουθεί ο «Πρώτος Πελοποννησιακός Πόλεμος» (460- 445 π.Χ.), με εμπλεκόμενους την Πελοποννησιακή και Αθηναϊκή Συμμαχία. Τέσσερα χρόνια μετέπειτα, θα ξεσπάσει ο «Δεύτερος Ιερός Πόλεμος» (449-448 π.Χ.) μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης. Οι αιματοχυσίες δε θα πάνουν, αφού θ ακολουθήσει ο «Σαμιακός Πόλεμος» (440-439 π.Χ.) μεταξύ Σάμου και Μιλήτου, ο οποίος προκλήθηκε έπειτα από παρέμβαση της Αθήνας. Μετά από τόσους πολέμους, δυστυχώς, θα ξεσπάσει ο «Πελοποννησιακός Πόλεμος» (431-404 π.Χ.) μεταξύ της Δηλιακής και Πελοποννησιακής Συμμαχίας, ο οποίος, έως και σήμερα, χαρακτηρίζεται ως ο «αξεπέραστος» εμφύλιος, αφού διήρκησε 27 χρόνια. Το αίμα που χύθηκε, κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου, ξεχάστηκε γρήγορα, καθώς το 395 π.Χ. ξέσπασε ο «Κορινθιακός Πόλεμος» με αντιμαχόμενους την Σπάρτη και Κορίνθιους/Βοιωτούς³. Μια εμφύλια σύγκρουση, η οποία έληξε το 386 π.Χ. Οι εμφύλιες συμπλοκές θα συνεχιστούν με τους «Θηβαϊκούς Πολέμους» που ξεκίνησαν το 371 π.Χ. και τερματίστηκαν με τη γνωστή «Μάχη της Μαντινείας» μεταξύ των πόλεων της Θήβας και της Σπάρτης, το 362 π.Χ. Πέντε χρόνια αργότερα, θα

¹ Δαφ. Δημητριάδου, «Κοινόν Ιώνων- Πανιώνιον», 2002, Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Μ. Ασία, διαθέσιμο στον ιστότοπο <http://www.ehw.gr/1.aspx?id=4875>

² Ηρόδοτος [6.107]

³ *Πρώην Σύμμαχοι της Σπάρτης.*

διεξαχθεί ο «Πρώτος Συμμαχικός Πόλεμος» (357-355 π.Χ.) όταν τα νησιά της Χίου, Κω και Ρόδου, αποφάσισαν να αποστατήσουν από τη Δεύτερη Αθηναϊκή Συμμαχία. Δε θα προλάβει να στεγνώσει το αίμα και θα ξεσπάσει και ο «Τρίτος Ιερός Πόλεμος» (356-346 π.Χ.) ανάμεσα στους Φωκείς και στα κράτη της Κεντρικής Ελλάδας.

Παρά τις καταγεγραμμένες προηγούμενες εμφύλιες συρράξεις, στην ιστορία των Ελλήνων, δεν ήταν αρκετές, για να λυθούν με ειρηνικό τρόπο οι όποιες διαμάχες, αφού το 339 π.Χ. θα προκύψει ο «Τέταρτος Ιερός Πόλεμος», μεταξύ της Άμφισσας και της Δελφικής Αμφικτιονίας, για να ακολουθήσει η γνωστή «Μάχη της Χαιρώνειας» (338 π.Χ.) μεταξύ Μακεδόνων και Θηβαίων⁴.

Μπαίνοντας στην Ελληνιστική περίοδο, αμέσως μετά το θάνατο του Μέγα Αλεξάνδρου (323 π.Χ.), θα ξεσπάσει ο «Λαμιακός Πόλεμος» (323-322 π.Χ.), ανάμεσα στους Μακεδόνες και των επαναστατημένων πόλεων της Νοτίου Ελλάδος. Ταυτόχρονα, αρχίζει και ο «Πόλεμος των Διαδόχων και Επιγόνων» (323-281 π.Χ.). Ακολουθεί ο «Χρεμωνίδειος Πόλεμος» (267-261 π.Χ.) ανάμεσα στον ηγέτη του Μακεδονικού Βασιλείου, Αντίγονο Γονατά κατά των Αθηναίων και Σπαρτιατών. Οι εμφύλιες συγκρούσεις θα συνεχιστούν με τον ονομαζόμενο «Δημητριακό Πόλεμο» (239-238 π.Χ.), μεταξύ του Μακεδόνα βασιλιά Δημητρίου και της Αχαϊκής/Αιτωλικής Συμπολιτείας⁵. Εννέα χρόνια μετέπειτα, θα διεξαχθεί ο λεγόμενος «Κλεομένειος Πόλεμος» (229/228 π.Χ.). μία ένοπλη διαμάχη μεταξύ Αχαϊκής Συμπολιτείας και Σπάρτης, η οποία έληξε, με τη «Μάχη της Σελλασίας», το 222 π.Χ.⁶. οι συμμαχίες που κατά καιρούς άλλαζαν, οδηγούσαν σε εμφύλιες συρράξεις. Το 220 π.Χ. θα ξεσπάσει ο «Δεύτερος Συμμαχικός», τον οποίο κήρυξε η Αχαϊκή Συμπολιτεία ενάντια στην Αιτωλική και θα λήξει το 217 π.χ., για να ακολουθήσει ο «Πρώτος Κρητικός» το 205 π.Χ. Ένας εμφύλιος ανάμεσα στη Μακεδονία, την Κρήτη, την Αιτωλική Συμπολιτεία, εναντίον των Ρόδιων και των συμμάχων τους, λήγοντας το 200 π.Χ. Η Σπάρτη, το 195 π.Χ. καλέστηκε να αντιμετωπίσει τον συμμαχικό συνασπισμό Μακεδονία-Πέργαμο-Ρόδος-Αχαϊκή Συμπολιτεία και Ρώμη. Μεταξύ των

⁴ Πανεπιστήμιο Columbia, *Έρευνα της αρχαίας ελληνικής ιστορίας 800-146π.Χ. Χρονολογία της ελληνικής ιστορίας μετά τον Πελοποννησιακό Πόλεμο*, διαθέσιμο <https://www.1stmuse.com/frames/greek-chronology.html> (ημερομηνία προσπέλασης 16/3/2021)

⁵ Πανεπιστήμιο Columbia, *ό. π.*, (ημερομηνία προσπέλασης 16/3/2021)

⁶ *Πολύβιου Ιστορίαι*, διαθέσιμο στον ιστότοπο <http://users.att.sch.gr/xtsamis/Arxaioi/Polyvios.htm> (ημερομηνία προσπέλασης 16/3/2021)

πόλεων Ρόδου και Κρήτης, θα διεξαχθεί ο λεγόμενος «Δεύτερος Κρητικός Πόλεμος» (155-148 π.Χ.)⁷.

Οι αλληλοσπαραγμοί, οι οποίοι θα παύσουν κατά τη Ρωμαϊοκρατία (197 π.Χ. – 395 μ.Χ.), θα συνεχιστούν, διαδοχικά, κατά τη βυζαντινή περίοδο (395 μ.Χ. -1453 μ.Χ.). Η αρχή θα γίνει με την πρώτη Εικονομαχία που ξέσπασε το 726 και διήρκησε δύο χρόνια, για να ακολουθήσει, 86 χρόνια αργότερα και η δεύτερη, το 814-842. Σχεδόν πέντε (5) αιώνες μετά, θα ξεσπάσουν ακόμη δύο εμφύλιοι (1321-1328) (1341-1347), που έμειναν γνωστοί στην ιστορία ως ο «Α΄ και Β΄ Παλαιολόγειος Πόλεμος».

Οι Έλληνες, οι οποίοι βρέθηκαν υπό οθωμανικό ζυγό, από το 1453, δεν κατάφεραν να συνενωθούν ούτε στις διαρκείς τοπικές επαναστάσεις που έλαβαν χώρα την περίοδο της Οθωμανικής κατοχής, αλλά ούτε στην ολοκληρωμένη και καθολική μορφή που πήρε η γενικευμένη Επανάσταση του 1821. Έτσι, θα συγκρουστούν, μεταξύ τους, ξανά το 1823-1824 και 1824-1825. Η κατάλυση της οθωμανικής κυριαρχίας, που επιτεύχθηκε με τη Ναυμαχία του Ναυαρίνου (20/10/1827), όταν η σύμπλευση του Βρετανικού, Γαλλικού και Ρωσικού στόλου κατέστρεψε τον αντίστοιχο οθωμανικό, έφερε προ των πυλών τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου ελληνικού κράτους⁸.

Αν και αποτινάχθηκε ο οθωμανικός ζυγός και ενώ τα πολιτειακά, κοινωνικά και οικονομικά ζητήματα της χώρας ήταν τεράστια, οι Έλληνες θα διαιρεθούν και πάλι με τον Εθνικό Διχασμό (1916-1917), σε δύο κράτη, Αθήνας και Θεσσαλονίκης. Όσοι εμφύλιοι προηγήθηκαν, δεν έγιναν παράδειγμα προς αποφυγήν, από τους μεταγενέστερους ιδιοκτήτες-κατοίκους αυτού του τόπου, αφού τα χώματα της Ελλάδας, την περίοδο 1943-1949, την οποία και θα εστιάσει η παρούσα διπλωματική εργασία, ακόμη μία φορά, θα ποτιστούν με αίμα ελληνικό από χέρια αδελφικά. Ένας Εμφύλιος, ο οποίος γεννήθηκε στο πολιτικό κενό της εξουσίας και στην καθολική αδυναμία του λαού να αντισταθεί στις ιδεοληψίες και να διαμορφώσει συνθήκες που θα γεννούσαν αυτονομία, αυτάρκεια, ομόνοια και ενότητα στη χώρα. Ένας πόλεμος ο οποίος κατέγραψε μεγαλύτερες απώλειες στο χώρο από το Αλβανικό έπος και από την κατοχή των Γερμανών, είναι μοιραίο να

⁷ Πανεπιστήμιο Columbia, *ό. π.*, (ημερομηνία προσπέλασης 16/3/2021)

⁸ A. Gerolymatos, *Εμφύλιος, Ελλάδα 1943-1949, Ένας Διεθνής πόλεμος*, Αθήνα 2018, σ. 38

απασχολεί ακόμη τη νεοελληνική κοινωνία, αφού οι θύμησες, έως και σήμερα, είναι νωπές και τα τραύματα παραμένουν ανοιχτά.

Ίσως τελικά, ο διχασμός να ήταν και ο ουσιαστικότερος παράγοντας, αφού οι Έλληνες δεν κατάφεραν ποτέ να διώξουν μόνοι τους, τους διάφορους κατακτητές, ανεξαρτήτως αν αυτοί έδρασαν σε πολιτικό ή στρατιωτικό επίπεδο. Εδώ, ακριβώς, γεννάται το αμείλικτο ερώτημα: ποιος ή ποιοι φέρουν την ευθύνη για τις εμφύλιες τραγωδίες ή τη μαύρη προπαγάνδα που καθιστά σύσσωμο τον ελληνικό λαό, καθυστερώντας ή αποτρέποντας την ιστορική του ανάδειξη, στην εξέλιξη του Παγκόσμιου πολιτισμού;

Όποια κι αν είναι η απάντηση, η εργασία αφιερώνεται στα θύματα όλων των φόνων... στα θύματα όλων των εμφύλιων πολέμων, ανεξαρτήτως πολιτικής – κομματικής, ιδεολογικής τοποθέτησης... στα θύματα... όλων των υποσχέσεων...

Θεωρώ χρέος μου, να ευχαριστήσω τους αυτόπτες μάρτυρες **Απόστολο Βαχαβιώλο** και **Γεώργιο Πολυχρόνη**, που επιβίωσαν από τις θηριωδίες και με τις αφηγήσεις τους βοήθησαν στην κάτωθι έρευνα, ομολογώντας τα βιώματά τους, παρά τις δύο διαφορετικές τοποθετήσεις. Ακολουθώντας, θέλω να ευχαριστήσω τον σύζυγό μου, **Κωνσταντίνο**, που με την παρότρυνσή του σε βιβλιογραφικές παραπομπές, διεύρυνε σε έκταση και σε βάθος την ακομμάτιστη συγγραφή της εργασίας.

Στα παραπάνω, οφείλω να προσθέσω την αμέριστη και ακούραστη συμπαράσταση του επιβλέποντα καθηγητή μου κ. **Θανάση Χρήστου**, ο οποίος συνέδραμε στη διευθέτηση του πονήματος.

Επιπλέον, ευχαριστώ από ψυχής, τον αγαπητό συμφοιτητή μου, **Χρήστο Βούρτσα**, για τη βοήθειά του, ως προς το τεχνικό σκέλος του πονήματος, καθώς και τη γραμματέα του προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών «Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία: Νέες Θεωρήσεις και Προοπτικές», κ **Ευαγγελία Κορέντζελου**, για την πολύτιμη βοήθειά της, ως προς τις διευκρινιστικές τοποθετήσεις, επί του έργου.

Στο πλαίσιο των ευχαριστιών, μου είναι αδύνατον να μη συμπεριλάβω τον πνευματικό μου πατέρα, **Ιερέα Χρήστο Χ.** ο οποίος στέκεται πάντοτε ακούραστος σύμμαχος και πνευματικός καθοδηγητής μου στις προσωπικές μου μάχες. Σε ευχαριστώ ολόψυχα...

Εισαγωγή

Στην παρούσα πτυχιακή μου εργασία, θα ασχοληθώ με το ζήτημα του Εμφυλίου Πολέμου 1943-1949, που απασχόλησε, σε υπερθετικό βαθμό, την ελληνική κοινωνία, ενώ εξακολουθεί να φέρει τριβές ακόμη και σήμερα.

Ειδικότερα, θα προσεγγίσω αυτό το ζήτημα, που ακόμη και στο άκουσμα «Εμφύλιος», προκαλείται αμηχανία και αντιδράσεις. Ένα θέμα, που άλλοι το βλέπουν ως έκφραση προσωπικών πιστεύω και άλλοι ως θλιβερό-μελανό σημείο της Ιστορίας των νεότερων χρόνων του Νέου Ελληνικού Κράτους. Οι ένθεν και ένθεν φλογισμένες αντιπαραθέσεις, της τραγικής, αυτής, περιόδου, αποτελούν, ακόμη και μέσα στον 21^ο αιώνα, κομβικό σημείο το οποίο εισπράττει δηκτικά σχόλια από την πλειοψηφία του λαού, ενώ, παράλληλα, η ανωτέρω αντίδραση υποβοηθάτε από σχετική βιβλιογραφία.

Η απόπειρα μετατροπής του αναγνώστη, σε εξ' αποστάσεως αυτόπτη μάρτυρα από την προσέγγισή μου, θα φωτίσει την εξ' αποστάσεως γυμνή αλήθεια ενός στυγερού εγκλήματος – πειράματος το οποίο συνετελέσθη στο βαρύτατο κουφάρι του ελληνικού λαού. Ένας λαός, ο οποίος προσπαθούσε να ανακάμψει από την εισδοχή του στον Β' Π. Π.

Ο ελληνικός αλληλοσπαραγμός, ο οποίος έλαβε χώρα σε όλη την ελληνική επικράτεια, αποτέλεσε σταθμό για τη σύγχρονη ελληνική ιστορία. Πιο συγκεκριμένα, η παρούσα διατριβή μεταπτυχιακής ειδίκευσης, διαιρείται σε τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο, γίνεται ιστορική αναφορά στις πολιτικές και στρατιωτικές συνθήκες που επικρατούσαν από τον 19^ο αιώνα μέχρι τη γερμανική εισβολή στην Ελλάδα και τις συνέπειες αυτής. Στο δεύτερο κεφάλαιο, καταγράφονται οι πρώτες αδελφοκτονίες, που ξεκίνησαν παρά τη ναζιστική κατοχή. Το τρίτο κεφάλαιο, εστιάζει στις πολιτικές κρίσεις και παρεμβάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων, προκειμένου να διευθετηθεί ειρηνικά (;) το ελληνικό ζήτημα. Τέλος, ακολουθεί το τέταρτο κεφάλαιο, το οποίο εστιάζει στον Εμφύλιο της Πελοποννήσου, την περίοδο 1946-1949, καθώς και στις διεθνείς διαστάσεις που πήρε το σύνολο του εμφυλίου, εξαιτίας των ιδεολογικών παρεμβάσεων που υπερκερνούσαν την εθνική ενότητα.

Εν κατακλείδι, η απόπειρα γίνεται να προσεγγιστεί το θέμα με νηφαλιότητα και ουδετερότητα, όπως η επιστήμη της Ιστορίας προστάζει. Χωρίς ρομαντικές, πολιτικές ή άλλες προκαταλήψεις, ενώ θα καταδειχθούν οι επιπτώσεις του Εμφυλίου Πολέμου, τόσο

στην κοινωνία της εποχής, όσο και στη μετέπειτα καθημερινότητα των Νεοελλήνων, μέχρι τις μέρες μας.

Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Από τη Μεγάλη Ιδέα στην οργάνωση του πρώτου αντάρτικου

1.1. Σύντομο ιστορικό προηγούμενο

Η Μεγάλη Ιδέα, η οποία υπήρχε, ήδη, από το 1850 και είχε ως απώτερο σκοπό την απελευθέρωση και ενσωμάτωση «αλύτρωτων πατρίδων» στα ελληνικά εδάφη, κατέρρευσε οριστικά με την Μικρασιατική Καταστροφή, το 1922. Ως υπαίτιοι για αυτή την τραγωδία, θεωρήθηκαν ο τότε πρωθυπουργός Δημήτριος Γούναρης, οι υπουργοί Γεώργιος Μπαλατατζής (Εξωτερικών), Νικόλαος Στράτος (Εσωτερικών), Νικόλαος Θεοτόκης (Στρατιωτικών), Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης (Οικονομικών) και Γεώργιος Χατζηανέστης (αρχηγός του ελληνικού στρατού), οι οποίοι καταδικάστηκαν σε θάνατο, με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας⁹. Παρά τα διαβήματα της Μεγάλης Βρετανίας να μην πραγματοποιηθούν οι θανατικές ποινές, τελικώς εκτελέστηκαν στις 15/11/1922¹⁰.

Απόρροια της Μικρασιατικής Καταστροφής, ήταν να εξανεμιστούν οι επιδιώξεις για εδαφικές προσαρτήσεις των αλύτρωτων πατρίδων, να μειωθεί το βιοτικό επίπεδο του ελληνικού πληθυσμού και οι συγκρούσεις των πολιτικών κομμάτων να γίνουν εντονότερες. Στην πολιτική σκηνή, υπήρξαν συνεχόμενες παρεμβάσεις από στρατιωτικούς, καθορίζοντας, κατά κάποιο τρόπο τα μελλούμενα, φτάνοντας στο κίνημα της 4^{ης} Αυγούστου 1936, με τη δικτατορία Μεταξά, όπου κάτω από το απολυταρχικό καθεστώς, παγιώθηκε και σταθεροποιήθηκε το κοινωνικοπολιτικό γίγνεσθαι στη χώρα.

Τον Οκτώβριο του 1941 και παρά το ότι ο Μεταξάς ακολουθούσε την απολυταρχική τάση των φασιστικών καθεστώτων που επικρατούσαν σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες (Γερμανία, Ιταλία, Ισπανία, κτλ.), θα έρθει αντιμέτωπος με το τελεσίγραφο του Μουσολίνι. Ο τελευταίος, μέσω του Ιταλού πρεσβευτή Γκράτσι, απαιτούσε να επιτραπεί η ελεύθερη διέλευση στα ιταλικά στρατεύματα, καταλαμβάνοντας καίρια στρατηγικά σημεία της χώρας, με σκοπό τον δήθεν ανεφοδιασμό τους, αφού στην ουσία, η Ιταλία απέβλεπε στην επέκτασή της – επανίδρυση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, στη Μεσόγειο. Είχε προηγηθεί, στις 15/8/1940, ο τορπιλισμός του ελληνικού

⁹ A. Gerolymatos, *Εμφύλιος – Ελλάδα 1943-1949, Ένας Διεθνής πόλεμος*, Αθήνα 2018, σ. 37-41

¹⁰ *Ε΄ Ιστορικά*, ειδική έκδοση εφημερίδας «Ελευθεροτυπία», τχ 6, Αθήνα, 25

καταδρομικού «Ελλη», από ιταλικό υποβρύχιο, όπως αποδείχθηκε από τη συσταθείσα επιτροπή έρευνας του ελληνικού Υπουργείου Ναυτιλίας, γεγονός που έδειχνε ξεκάθαρα τις ιταλικές προθέσεις¹¹. Ο Γκράτσι θα φύγει, από το σπίτι του Μεταξά, με ένα ΟΧΙ. Ο λόγος, πλέον, είχε δοθεί στα κανόνια¹². Ο Μεταξάς θεώρησε πως η αποδοχή ενός τέτοιου τελεσίγραφου, θα σήμαινε ακόμη ένα διχασμό για τους Έλληνες και αυτή τη φορά χειρότερο, από το 1916. Έτσι, η διάσπαση του ελληνικού λαού, με απόρροια την αποδυνάμωση της χώρας, θα ήταν σίγουρη, με συνέπεια οι επικείμενες και ενδεχόμενες καταλήψεις ελληνικών περιοχών από ξένες δυνάμεις, θα στέφονταν με απόλυτη επιτυχία¹³.

Και ενώ ο ελληνοϊταλικός πόλεμος βρισκόταν σε εξέλιξη, στις 29 Ιανουαρίου, θα έρθει, μέσα στις εξελίξεις, να προστεθεί και ο θάνατος του Μεταξά. Είχε διαγνωσθεί με απόστημα στις αμυγδαλές, όπου η θεραπεία του προκάλεσε αιμορραγία, με αποτέλεσμα το θάνατό του. Φήμες, όμως, που κυκλοφόρησαν τότε και ακούγονται έως τις μέρες μας, θέλουν το θάνατό του να είναι δολοφονική ενέργεια των Βρετανών. Ο Γεώργιος Α΄, θα βρει στο πρόσωπο του Αλέξανδρου Κορυζή, τον κατάλληλο πρωθυπουργό, ο οποίος συνέπλεε ιδεολογικά με τον Μεταξά και στις 6 Απριλίου 1941, οι Γερμανοί θα κηρύξουν τον πόλεμο εναντίον της Ελλάδας¹⁴. Το Γενικό Στρατηγείο εξέδωσε άμεση ανακοίνωση «Από τις 5:15 το πρωί σήμερα, ο γερμανικός στρατός που βρίσκεται στη Βουλγαρία, χτύπησε απρόκλητα τα στρατεύματά μας της ελληνικής μεθορίου. Οι δυνάμεις μας αμύνονται του πατρίου εδάφους. 6 Απριλίου 1941». Την ίδια μέρα, θα εκδώσει και πολεμικό ανακοινωθέν «Ισχυρές γερμανικές δυνάμεις, εφοδιασμένες με τα πιο σύγχρονα πολεμικά μέσα, με υποστήριξη αρμάτων, πυροβολικού και αεροπορίας, προσέβαλαν από το πρωί σήμερα επανειλημμένα τις θέσεις μας, στις οποίες αμύνονται περιορισμένες ελληνικές δυνάμεις. Όλη τη διάρκεια της ημέρας ο αγώνας ήταν σφοδρότατος στις κυριότερες ζώνες των συνόρων προς τη Βουλγαρία και ιδιαίτερα προς την περιοχή Μπέλες και την κοιλάδα του Στρυμόνα. Οι δυνάμεις μας, που διαθέτουμε στο μέτωπο αυτό, με τα περιορισμένα μέσα τους αγωνίστηκαν σκληρά κατά του εισβολέα και η μικρή ελληνική αεροπορία, όσο ήταν δυνατό να διατεθεί από το προς τους Ιταλούς μέτωπο, βοήθησε με αυτοθυσία τον αγώνα των

¹¹ Κ. Παπαρηγόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Θεσσαλονίκη 1994, τ. 11, σ. 77-78, 84

¹² Γ. Ρούσσο, *Νεότερη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους 1826-1974*, τ. 7, σ. 226.

¹³ Η. Richter, *Η Ιταλό-Γερμανική επίθεση εναντίον της Ελλάδος*, Αθήνα 1998, σ. 246

¹⁴ Γ. Ρούσσο, *ό. π.*, σ. 323, 352

ηρωικών στρατευμάτων μας. Τα οχυρά μας, παρά το σφοδρότατο πυροβολικό και αεροπλάνα κατακόρυφης εφόρμησης, αντιστάθηκαν...».

Εδώ, αξίζει να αναφερθεί η γερμανική προπαγάνδα που ενεργούσε, πολύ πριν το έπος του 1940. Βαυαροί απόγονοι, που διέμεναν μόνιμα στην Ελλάδα, αλλά και Γερμανίδες που είχαν έρθει σε γάμο με Έλληνες, εκπαιδεύτηκαν από Γερμανούς πράκτορες, αξιοποιώντας τους την κατάλληλη στιγμή. Μαζί τους είχαν συμπλεύσει και Έλληνες μειωμένων εθνικών φρονημάτων. Όταν έπεσαν οι διπλωματικές γερμανικές μάσκες, η τότε ελληνική κυβέρνηση, συνέλαβε όλους τους πράκτορες που ήταν γνωστοί για τη δράση τους και στις προηγούμενες ελληνικές κυβερνήσεις, οι οποίες δε μερίμνησαν όπως και όταν έπρεπε¹⁵.

Ο Κορυζής, μόλις, δώδεκα μέρες μετά την ανάληψη της πρωθυπουργίας, συμμετείχε στο έκτακτο υπουργικό συμβούλιο της 18^{ης} Απριλίου 1941, όπου και ζήτησε, λόγω του διαφαινόμενου αδιεξόδου που επήλθε η χώρα, από τον Γεώργιο Α΄ να τον απομακρύνει από τα πρωθυπουργικά καθήκοντα. Το αίτημα δεν έγινε αποδεκτό από την πλευρά του βασιλιά, καθώς οι επικρατούσες συνθήκες δεν ήταν κατάλληλες για οποιαδήποτε παραίτηση. Την ίδια μέρα, θα δηλωθεί πως, ο Κορυζής αυτοκτόνησε με δύο σφαίρες στην καρδιά¹⁶. Ένας θάνατος, ο οποίος έως και σήμερα, δεν έχει διαλευκανθεί, αν πρόκειται για αυτοκτονία ή δολοφονία.

Η αναζήτηση νέου προσώπου για την πρωθυπουργία, δεν είχε κανένα άμεσο αποτέλεσμα, αναγκάζοντας τον βασιλιά να αναλάβει, ο ίδιος, καθήκοντα πρωθυπουργού, για μία μέρα (20/4/1941), αφού, τελικά, όρισε τον Εμμανουήλ Τσουδερό¹⁷. Παράλληλα, ο στρατηγός Τσολάκογλου, υπέγραφε στο μέτωπο, συνθηκολόγηση με τους Γερμανούς¹⁸ και στις 27 Απριλίου, μπαίνουν στην Αθήνα, υψώνοντας τη γερμανική σημαία στον Ιερό Βράχο της Ακρόπολης¹⁹.

Μπροστά στην πολυεπίπεδη επίθεση που δεχόταν η χώρα, ο Τσολάκογλου αναγκάστηκε, εκ των έκρυθμων καταστάσεων, να συνθηκολογήσει, με τον βουλγαρικό

¹⁵ Κ. Παπαρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 177

¹⁶ Γ. Ρούσσος, *ό. π.*, σ. 367

¹⁷ *Ο βασιλιάς πρότεινε διαδοχικά την πρωθυπουργία στους, Σοφούλη, αντιστράτηγο Μαζαράκη και στους στρατηγούς Πιτσίκια και Παναγιωτάκου, οι οποίοι αρνήθηκαν*

¹⁸ Γ. Ρούσσος, *ό. π.*, σ. 368

¹⁹ Κ. Παπαρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 244

στρατό, την ημέρα της συνθηκολογήσεως, να εισβάλλει σε ελληνικά εδάφη. Η Βουλγαρία, η οποία είχε κρατήσει ουδέτερη στάση, πριν τον ελληνοϊταλικό πόλεμο, τώρα έστειλε τα στρατεύματά της, κάτι το οποίο εξυπηρετούσε τη Γερμανία, που θα απέσυρε τα δικά της από τις κατεχόμενες περιοχές, επανδρώνοντας όσα βρίσκονταν στις εμπόλεμες γραμμές²⁰, ενώ, παράλληλα, θα κρατούσε το ελληνικό κράτος μπλεγμένο σε πολεμικές επιχειρήσεις.

Με την εισβολή των Γερμανών (Απρίλιος 1941), θα τολμήσω να πω, πως οι πολιτικοί ολιγόρησαν, εφόσον ο βασιλιάς Γεώργιος με την κυβέρνηση Τσουδερού κατέφυγαν, αρχικά, στην Κρήτη. Στο τελευταίο ελεύθερο κομμάτι ελληνικής γης, ως εκείνη την ώρα, θα ξεσπάσει η τελευταία ένοπλη μάχη, με την οποία περιήλθε, ολοκληρωτικά, η Ελλάδα υπό γερμανική κατοχή. Η Μάχη της Κρήτης (20-31/5/1941), έληξε με ήττα των ελληνικών και συμμαχικών δυνάμεων, με τους Γερμανούς να προχωρούν σε αντίποινα, ανεξαρτήτου φύλου και ηλικίας²¹.

Ο βασιλιά Γεώργιος με τα υπόλοιπα κυβερνητικά στελέχη, θα καταφύγουν στο Καΐρο της Αιγύπτου, με πολλούς Έλληνες Αξιωματικούς να τους ακολουθούν. Η κυβέρνηση της Αιγύπτου που δεν ήθελε στο εσωτερικό της, μια κυβέρνηση προερχόμενη από εμπόλεμη κατάσταση, ανάγκασε τον Γεώργιο Α΄ και την κυβέρνησή του, να καταφύγουν στη Νότια Αφρική, εν συνεχεία στο Λονδίνο, για να καταλήξουν στη Μέση Ανατολή²².

Η Ελλάδα, με τη διαδοχική τριπλή εισβολή (Ιταλοί, Γερμανοί, Βούλγαροι) διαμοιράστηκε στα τρία. Οι Ιταλοί κατείχαν την Εύβοια, τη Θεσσαλία, την Πελοπόννησο, την Ήπειρο, τα Επτάνησα, τη Σητεία Κρήτης και τη Στερεά Ελλάδα, εκτός από την Αττική. Οι Γερμανοί τους νομούς Ημαθίας, Κιλκίς, Φλώρινας, Θεσσαλονίκης, Χαλκιδικής πλην του Αγίου Όρους, καθώς και τμήματα των νομών Σερρών, Κοζάνης και Καστοριάς. Οι Βούλγαροι τους νομούς Ξάνθης, Δράμας, Καβάλας, τμήματα Σερρών και Έβρου²³.

Οι Βούλγαροι, με την εισβολή τους στις βόρειες ελληνικές περιοχές, απομάκρυναν όλους τους Έλληνες δημόσιους υπαλλήλους και κρατικούς λειτουργούς, από τις θέσεις

²⁰ Ε. Κοτζαγεώργη, *Η παραχώρηση της Ανατολικής Μακεδονίας και της Θράκης στη Βουλγαρία εκ μέρους των Γερμανών στο Η Βουλγαρική κατοχή στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη, 1941-1944*, Αθήνα 2002, σ. 24

²¹ Κ. Παπαρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 245-246

²² Εμ. Τσουδερός, *Ελληνικές Ανωμαλίες*, Αθήνα 1945, σ. 25

²³ Γ. Ρούσσοσ, *ό. π.*, σ. 397-398

τους. Απαγόρευαν τη λειτουργία των σχολείων, την τέλεση ελληνορθόδοξων λειτουργιών και προσπάθησαν να αλλάξουν τα τοπικά δημογραφικά στοιχεία²⁴.

Αποδυναμωμένη και χωρίς ηγεσία η Ελλάδα, το μέλλον της διαγραφόταν δυσοίωνα. Μία χώρα, λοιπόν, διαλυμένη πολιτικά και στρατιωτικά, ήταν αδύνατον να αντιστρέψει την επικρατούσα κατάσταση²⁵.

Μήπως, τελικά, οι κατηγορίες που καταφέρονται εναντίον του Τσολάκογλου είναι επιεικώς προσβλητικές, εφόσον ήταν, εκ των πραγμάτων, αδύνατον η χώρα, υπό τις προαναφερόμενες συνθήκες, να αντιμετωπίσει ταυτόχρονα τον Ιταλικό, Γερμανικό και Βουλγαρικό στρατό, χωρίς καμία, μέχρι τότε, έξωθεν βοήθεια και ασαφείς τις προθέσεις του εξ' Ανατολών εχθρού, αφού μέχρι τότε η Τουρκία δεν είχε πάρει θέση;

Η εξόριστη κυβέρνηση, που επηρεαζόταν από αγγλικούς δακτυλίους, δεν κατάφερε τον παραμερισμό των διχασμών, που είχαν προκύψει σε στρατιωτικό και πολιτικό επίπεδο. Ο Τσουδερός, με υπόμνημά του, προς τον Γεώργιο, ζητούσε την άμεση σύσταση των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων, να μεριμνήσουν ώστε να ανακουφιστεί ο ελληνικός λαός, που μαστιζόταν από τα γεγονότα και να προβληθούν διεθνώς οι εθνικές αξιώσεις. Παράλληλα, προχώρησε σε ανασχηματισμό, απομακρύνοντας τους υπουργούς που προέρχονταν από το καθεστώς Μεταξά, καταλαμβάνοντας τις θέσεις Βενιζελικοί. Έτσι, στάθηκε ανεπαρκής να διαχειριστεί την έκρυθμη κατάσταση στην οποία βρέθηκε η χώρα, με αποτέλεσμα να εμφανιστούν πολιτικές και στρατιωτικές αντιδράσεις – κινήσεις που διεκδίκησαν με έννομα και έκνομα μέσα την ανάληψη της πρωτοκαθεδρίας ελέγχου της χώρας, η οποία έδωσε το πλεονέκτημα στην Αγγλία ωμής παρέμβασης στα ελληνικά πράγματα, καταστέλλοντας τα κινήματα²⁶.

1.2. Οι Κυβερνήσεις της Κατοχής

Τα ελληνικά στρατεύματα, μετά από αρκετούς μήνες στα πεδία των μαχών, θαυμάζονταν από όλο τον κόσμο, καθώς αντιστέκονταν σθεναρά στην εισβολή των Ιταλών. Τη στιγμή, μάλιστα, που οι υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες, είχαν καταρρεύσει από τον Άξονα. Η αντιμετώπιση, όμως, της γερμανικής εισβολής, δεν κατέστη εφικτή από τον

²⁴ Κ. Παπαρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 251

²⁵ Γ. Ρούσσος, *ό. π.*, σ. 399

²⁶ Η. Βενέζης, *Εμμανουήλ Τσουδερός, Ο Πρωθυπουργός της Μάχης της Κρήτης*, Αθήνα 1966, σ. 224-225

ελληνικό στρατό, με τον Τσολάκογλου, όπως προείπαμε, να αναγκάζεται να συνθηκολογήσει, με το οποίο δε συμφωνούσε η πολιτική ηγεσία των Αθηνών, καθώς ζητούσε να συνεχιστεί η αντίσταση. Η φυγή του βασιλιά Γεωργίου και της κυβερνήσεώς του, όταν κατέρρευσε το ελληνικό μέτωπο, αλλά και η πτώση της Γιουγκοσλαβίας, δεν άφησαν καμία ελπίδα για την όποια στρατιωτική αντιμετώπιση²⁷.

Το Α΄ Πρωτόκολλο που υπεγράφη, όριζε να παύσουν οι εχθροπραξίες μεταξύ των δύο χωρών και να αποχωρήσουν τα ελληνικά στρατεύματα από το μέτωπο, μέσα σε δέκα ημέρες. Το Πρωτόκολλο αυτό, θα τροποποιηθεί λίγες μέρες μετά, θέλοντας οι Γερμανοί να ρίξουν τους τόνους των Ιταλών, οι οποίοι επεδίωκαν η Ελλάδα να συνθηκολογήσει και μαζί τους. Βάσει του Β΄ Πρωτοκόλλου, ο ελληνικός στρατός παραδιδόταν και ο οπλισμός του περνούσε, πλέον, στη γερμανική κατοχή. Στους μόνους που επιτράπηκε να φέρουν τα όπλα τους, ήταν οι Έλληνες Αξιωματικοί. Η σύνταξη, όμως και υπογραφή του Γ΄ Πρωτοκόλλου, έριξε την ταπεινωτική αυλαία για τον ελληνικό στρατό, ο οποίος παραδιδόταν και στους Ιταλούς²⁸. Παραδόθηκε σε έναν στρατό, που τα ίδια ιστορικά γεγονότα μαρτυρούν πόσο ανίκανος ήταν (ιταλικός στρατός) να αντιμετωπίσει τους Έλληνες, όταν οι ιταλικές δυνάμεις υπερετερούσαν έναντι των ελληνικών.

Ίσως, θα πρέπει να τονιστεί, πως η ενδεχόμενη άρνηση του Τσολάκογλου για τη συνθηκολόγηση και η, εκ των πραγμάτων, συνέχιση του αγώνα, με ταυτόχρονη παραδοχή της αδυναμίας των πολιτικών να διαχειριστούν την κατάσταση, θα σηματοδοτούσε την καθολική γενοκτονία του πληθυσμού, ιδίως της Βόρειας Ελλάδας, εφόσον το μέτωπο του πολέμου ήταν, ήδη, μεγάλο, οι αντιμετώποι στρατοί πολύ ισχυροί και ο κίνδυνος εμπλοκής της Τουρκίας δεν είχε αποσαφηνιστεί.

Ο στρατηγός Τσολάκογλου, διορίστηκε πρώτη κατοχική κυβέρνηση, από τη γερμανική στρατιωτική διοίκηση στις 30/4/1941²⁹. Ο διορισμός του, δεν άρεσε καθόλου στους Ιταλούς, οι οποίοι δεν ήθελαν επουδενί κανέναν Έλληνα και ιδίως στρατιωτικό, στην κυβέρνηση. Χαρακτηριστική ήταν η δήλωση, του Τσιάνο, για τον Τσολάκογλου

²⁷ Γ. Τσολάκογλου, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα 1959, σ. 140-141

²⁸ Γ. Τσολάκογλου, *ό. π.*, σ. 142-143

²⁹ Εφημερίδα *Εμπρός*, 1/6/1945, σ. 1

«αυτή η ιστορία δε μου αρέσει, ο στρατηγός το αποδέχθηκε για να σώσει την εθνολογική και εθνική ενότητα της Ελλάδας»³⁰.

Παρέμεινε έως τις 2 Δεκεμβρίου 1942, όπου και παραιτήθηκε, ύστερα από έντονες πιέσεις που δέχθηκε από άλλους πολιτικούς αρχηγούς (Ράλλης, Σοφούλης, Γονατάς, Πάγκαλος, κ.α.)³¹, οι οποίοι διατήρησαν, εκ του ασφαλούς και εξ αποστάσεως, τις ηγετικές τους θέσεις.

Ως πρωθυπουργός, υπέγραψε έγγραφα συνεργασίας με τους κατακτητές, μετονόμασε σε «Ελληνική Πολιτεία» το μέχρι τότε «Βασίλειον της Ελλάδος», δημιουργώντας, ουσιαστικά, 2 Ελλάδες, προκαλώντας σύγχυση στα στρώματα της ελληνικής κοινωνίας. Απομάκρυνε δικαστικούς λειτουργούς και αξιωματούχους της κυβέρνησης Μεταξά, ενώ η κατάσταση αυτή έφερε τριβές και στους εκκλησιαστικούς κύκλους, αφού επανάφερε στον αρχιεπισκοπικό θώκο τον Δαμασκηνό, απομακρύνοντας τον αρχιεπίσκοπο Χρύσανθο, ο οποίος είχε αρνηθεί να ορκίσει³² την κυβέρνησή του, εφόσον, κατά τον ίδιο, η χώρα είχε νόμιμη κυβέρνηση, η οποία βρισκόταν στην Κρήτη. Η κυβέρνηση Τσολάκογλου που βρισκόταν κάτω από τις εντολές των κατοχικών δυνάμεων, οδήγησε στην παραίτηση αρκετούς στρατιωτικούς, καθώς δεν ήταν βέβαιοι για το ρόλο που θα καλούνταν να διαδραματίσουν³³.

Παρά το γεγονός ότι οι εξελίξεις ήταν πολύπλευρες, η κυβέρνηση Τσολάκογλου θα διαλυθεί, για να προταθεί στον Ιωάννη Ράλλη να αναλάβει τον πρωθυπουργικό θώκο. Ο Ράλλης θα θέσει όρους, οι οποίοι δε θα γίνουν αποδεκτοί από τη γερμανική πλευρά. Τελικά, θα διορισθεί η κυβέρνηση Λογοθετόπουλου (2/12/1942-7/4/1943)³⁴. Ο Κωνσταντίνος Λογοθετόπουλος, στο διάγγελμά του, κατέκρινε, όπως έχουμε, ήδη, διαπιστώσει, τους πολιτικούς που αδιαφορούσαν για τα δεινά του ελληνικού λαού και εγκατέλειψαν τη χώρα, αφήνοντας την έρμαιο της πολεμικής θύελλας³⁵. Παρέμεινε για

³⁰ Χ. Φλάισερ, *Στέμμα και σβάστικα, η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης, 1941-1944*, Αθήνα 2009, τ. 1, σ. 354

³¹ Εφημερίδα *Εμπρός*, 1/6/1945, σ. 1

³² *Ο Αρχιεπίσκοπος Χρύσανθος, απαγόρευσε σε όλους τους Μητροπολίτες και ιερείς να τελήσουν την ορκωμοσία. Τελικά, την κυβέρνηση όρκισε ο πρωθυερέας, της Εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου Καρύκης, Νικόλαος Παπαδόπουλος. Η κυβέρνηση του βασιλιά Γεωργίου, μετά την Κρήτη, έφυγε για τη Μέση Ανατολή*

³³ Γ. Ρούσσος, *ό. π.*, σ. 402-404

³⁴ Β. Μαθιόπουλος, *Το νομικό καθεστώς των κυβερνήσεων της Κατοχής*, στο Χάγκεν Φλάισερ – Νίκος Σβορώνος *Η Ελλάδα 1936-1944: Δικτατορία – Κατοχή – Αντίσταση*, Αθήνα 1989, σ. 253

³⁵ Κ. Λογοθετόπουλος, *Ιδού η Αλήθεια*, Αθήνα 1948, σ. 38-39

μικρό χρονικό διάστημα στην εξουσία, καθώς δε μπόρεσε να προσφέρει ουσιώδεις λύσεις σε φλέγοντα ελληνικά ζητήματα. Εξάλλου και οι Γερμανοί δεν ήταν ικανοποιημένοι από τον Λογοθετόπουλο, καθώς πίστευαν πως δε διέθετε πολιτικές δεξιότητες, συνεπώς ήταν ακατάλληλος για τη θέση³⁶.

Και ενώ η νόμιμη κυβέρνηση της Ελλάδος εξακολουθούσε να βρίσκεται στη Μέση Ανατολή, μετά την απομάκρυνση Λογοθετόπουλου, θα διορισθεί ο Ιωάννης Ράλλης (7/4/1943-12/10/1944), με τις κατοχικές δυνάμεις να κάνουν αποδεκτές τις εγγυήσεις που είχε ζητήσει. Αυτές αφορούσαν, την ελεύθερη επιλογή του ως προς τη στελέχωση της κυβέρνησης, δημιουργία εθνικού στρατού, αναδιοργάνωση των σωμάτων ασφαλείας, παύση της πολεμικής ρητορικής χωρών που προσέβλεπαν στα ελληνικά εδάφη και να παύσουν οι εκτελέσεις από τους κατακτητές³⁷.

Ουσιαστικός στόχος της κυβέρνησης Ράλλη, ήταν να διαλύσει την ελληνική αντίσταση, που είχε ξεκινήσει ήδη, από τις πρώτες κατοχικές μέρες και να πατάξει τον κομμουνισμό. Για αυτό τον σκοπό, δημιούργησε τ Τάγματα Ασφαλείας (Ιούνιος 1943), στα οποία εισχώρησαν και Αξιωματικοί. Αύξησε τις απολαβές, τον αστυνομικό εξοπλισμό, ενώ παρείχε δωρεάν διατροφή και νοσηλεία, για να προσελκύσει νέους στο σώμα. Η εντολή η οποία είχε δοθεί στους Χωροφύλακες ήταν, να συλλαμβάνονται όσοι για τους οποίους υπήρχαν αποδείξεις πως ανήκαν στις οργανώσεις ΕΑΜ-ΕΛΑΣ³⁸.

1.3 Οι συνθήκες για την ίδρυση των ανταρτικών οργανώσεων

Η πείνα και οι λεηλασίες που άρχισαν να μαστίζουν τη χώρα, αφύπνισε τους Έλληνες από την κατάσταση, στην οποία είχαν βρεθεί. Στη Δράμα, ξεσηκώθηκαν με αποτέλεσμα τη βίαιη καταστολή τους από τους Βούλγαρους, οι οποίοι εκτέλεσαν, περίπου, 3000 Έλληνες³⁹.

Το γεγονός αυτό, συγκλόνισε τους Έλληνες της υπόλοιπης χώρας, αρχίζοντας να συνειδητοποιούν πως μόνο με τα όπλα θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν τον όποιο

³⁶ Β. Μαθιόπουλος, *Το νομικό καθεστώς των κυβερνήσεων της Κατοχής*, ό. π., σ. 253

³⁷ Γ. Ράλλης, *Ο Ιωάννης Ράλλης ομιλεί εκ του τάφου*, Αθήνα 1947, σ. 29-32

³⁸ Μ. Χαραλαμπίδης, *Διεύθυνση Ειδικής Ασφαλείας του Κράτους. Η αιχμή του αντικομμουνιστικού αγώνα της κυβέρνησης Ράλλη στην κατοχική Αθήνα*, στο Βόγλης Πολυμέρης Τσιτάγα Φλώρα – Χανδρινός Ιάσων – Χαραλαμπίδης Μενέλαος, *Η εποχή των ρήξεων*, Αθήνα 2012, σ. 177

³⁹ Β. Σκουλάτος, Ν. Δημακόπουλος, Ν. Κόνδης, *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη*, Αθήνα 2002, σ. 524

κατακτητή⁴⁰. Η ανάγκη για οργανωμένη αντίσταση, οδήγησε στην ίδρυση ανταρτικών ομάδων. Η ελληνική αντίσταση, η οποία ουσιαστικά είχε ξεκινήσει με την υποστολή της «σβάστικας» από την Ακρόπολη, λίγες μέρες μετά τη γερμανική εισβολή, έπαιρνε σάρκα και οστά. Σε ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο, άρχισαν να εμφανίζονται τοπικές αντιστασιακές ομάδες. Η πρώτη (15/ /1941) ήταν η «Ελευθερία», με έδρα τη Θεσσαλονίκη. Στην Καρδίτσα ιδρύθηκε το «Εθνικό Μέτωπο», στη Δυτική Θράκη ο «Ιερός Λόχος», στην Ελασσόνα η «Απελευθέρωση της Ελλάδος», στη Λάρισα η «Φιλική Εταιρεία», στην Παρνασσίδα ο «Ελληνικός Απελευθερωτικός Στρατός», στη Λακωνία και την Καλαμάτα η «Νέα Φιλική Εταιρεία». Στην Αθήνα, δημιουργήθηκαν πολλές αντιστασιακές ομάδες, όπως: «Δημοκράτης», «Φίλοι του Λαού», «Τρία Άλφα» και «Εθνική Αλληλεγγύη». Στην Κρήτη, κατά περιοχές, οι «Ανώτατη Επιτροπή Αγώνος Κρήτης», «Εθνική Απελευθερωτική Δράση», «Φιλική Εταιρεία». Ορόσημο της ελληνικής αντίστασης, ήταν η αιφνιδιαστική γερμανική επίθεση εναντίον των Σοβιετικών, στις 22/6/1941, παραβιάζοντας τη «Συμφωνία μη επίθεσης Μολότωφ - Ρίμπεντροπ», που είχε υπογραφεί μεταξύ των δύο χωρών, τον Αύγουστο του 1939. Έπειτα από αυτή την αναπάντεχη ανατροπή, η ελληνική αντίσταση οργανώθηκε μεθοδικά, παραμερίζοντας, για κάποιο διάστημα, τις όποιες κομματικές αντιπαράθεσεις⁴¹.

Σχεδόν ένα μήνα αργότερα (16/7/1941), η διαμαρτυρία χιλιάδων Κρητών στο Υπουργείο Στρατιωτικών, που δεν μπορούσαν να επιστρέψουν στο νησί τους, λόγω της πολεμικής κατάστασης, μετατράπηκε σε δυναμικό συλλαλητήριο, κατά των κατοχικών δυνάμεων. Οι Γερμανοί προέβησαν σε συλλήψεις και φυλακίσεις χιλίων και πλέον διαδηλωτών, εκ των οποίων οι μισοί, περίπου, πέθαναν από τα δεινά. Στο επόμενο διάστημα και παρά τη σκληρή στάση των κατακτητών απέναντι στους Έλληνες, η εθνική αντίσταση θα γιγαντωθεί⁴². Θα ιδρυθεί ο ΕΔΕΣ, το ΕΑΜ, η ΕΚΚΑ. Ο, μέχρι τότε κατάδικος, Ναπολέον Ζέρβας, με τη βοήθεια των αγγλικών υπηρεσιών, ιδρύει τον ΕΔΕΣ, τον Σεπτέμβριο του 1941.

⁴⁰ Το ξεκίνημα της ένοπλης αντίστασης στην ύπαιθρο, διαθέσιμο στον ιστότοπο [https://www.wikiwand.com/el/%CE%95%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%91%CE%BD%CF%84%CE%AF%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7_\(%CE%95%CE%B%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1\)](https://www.wikiwand.com/el/%CE%95%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%91%CE%BD%CF%84%CE%AF%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7_(%CE%95%CE%B%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1)) (ημερομηνία προσπέλασης 2/4/2021)

⁴¹ Κ. Παπαρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 247-248

⁴² Κ. Παπαρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 250

Με πρωτοβουλία του διαλυμένου ΚΚΕ, λίγες μέρες μετά, ιδρύεται το ΕΑΜ, με τον Γεώργιο Σιάντο να το οργανώνει πολύ γρήγορα. Ο, φυλακισμένος, Ζαχαριάδης ζητούσε από τον, Υπουργό Ασφαλείας, Μανιαδάκη να απελευθερώσει όλα τα στελέχη και μέλη που είχαν εξορισθεί ή φυλακισθεί, από την κυβέρνηση Μεταξά, ώστε να συνδράμουν στον αγώνα. Αρνούμενος ο Μανιαδάκης, η απελευθέρωσή τους ήρθε με τη μεσολάβηση της βουλγαρικής πρεσβείας, η οποία, αν μη τι άλλο, αποσκοπούσε την προσάρτηση της Μακεδονίας στα εδάφη της.

Η παράλυση του αστυνομικού μηχανισμού, έδωσε στο ΚΚΕ το πλεονέκτημα για ταχύτερη αναδιοργάνωσή του. Στους κόλπους του εισχώρησαν μέλη και άλλων πολιτικών παρατάξεων (Σοσιαλιστικό Κίνημα, Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας, Αγροτικό Κόμμα). Σύμφωνα με τα εθνικά ιδεώδη, το ΚΚΕ διακήρυττε πως ο στόχος του ήταν ο αγώνας για επιβίωση και ελευθερία και η αποκατάσταση της Δημοκρατίας. Τα πολιτικά κόμματα που είχαν εστιάσει στον αποκλεισμό επιστροφής του βασιλιά Γεωργίου, δημιούργησαν τις συνθήκες γιγάντωσης και αποδοχής του ΚΚΕ, στα κοινωνικά στρώματα⁴³.

Με συνθήματα «Θάνατος στο Φασισμό και Λευτεριά στο Λαό», το ΕΑΜ θα επιτύχει να διοργανώσει και να πραγματοποιήσει διαδήλωση, στις 28/10/1941, με πορεία προς τον Άγνωστο Στρατιώτη, στην οποία συμμετείχαν εκατοντάδες Αθηναίοι⁴⁴.

Τον Οκτώβριο του 1941, θα ιδρυθεί η ΠΕΑΝ, με ηγέτη τον Κωνσταντίνο Περρίκο, απόστρατο της πολεμικής αεροπορίας. Το 1942, έπειτα από προδοσία, πολλά από τα μέλη της θα συλληφθούν και κάποια θα εκτελεστούν, ωστόσο η δράση τους θα συνεχιστεί μέχρι και την απελευθέρωση, το 1944⁴⁵.

Στις αντιστασιακές ομάδες, το 1942, θα προστεθεί και η ΕΚΚΑ, της οποίας αρχηγοί ήταν οι Γεώργιος Καρτάλης και Δημήτριος Ψαρρός, με τα στελέχη της να σπαταλούν πολύτιμο χρόνο, για τη δημιουργία του καταστατικού. Την εποχή αυτή, θα συσταθεί η οργάνωση Χ, από τον Γεώργιο Γρίβα, γνωστός και ως «Διγενής», ο οποίος

⁴³ Γ. Ρούσσος, *ό. π.*, σ. 417-420

⁴⁴ Μ. Γλέζος, *Εθνική Αντίσταση 1940-45*, Αθήνα 2004, τ. 1, σ. 618-619

⁴⁵ Χ. Φλάισερ, *Στέμματα και σβάστικα, η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης στην Αθήνα*, Αθήνα 2009, τ. 2, σ. 16

υπήρξε ηγετικός στέλεχος της Αγνώστου Μεραρχίας, η οποία είχε ιδρυθεί αρχές καλοκαιριού του 1941, από τους στρατηγούς Βασίλειο Βραχνό και Γεώργιο Λάβδα⁴⁶.

Παρά την κατοχή και τα περιοριστικά μέτρα, πολλοί Αθηναίοι ξεχύθηκαν στους δρόμους, ανήμερα της 25^{ης} Μαρτίου 1942, αποδίδοντας τιμές στην Ελληνική Επανάσταση 1821⁴⁷.

Λίγες μέρες αργότερα (14 Απριλίου 1942) και παρά τις απειλές, ακόμη και για θανατική ποινή, θα πραγματοποιηθεί απεργία από τους Τριατατικούς⁴⁸ υπαλλήλους, προκαλώντας την παράλυση του δημοσίου⁴⁹.

Η ΠΕΑΝ (20/9/1942), θα καταστρέψει με ανατίναξη τα γραφεία της ΕΣΠΟ⁵⁰, με απόρροια τον τραυματισμό και το θάνατο δεκάδων ανθρώπων. Η Αντίσταση, πλέον, αρχίζει να παίρνει καθολικό χαρακτήρα. Σχεδόν, ένα μήνα μετά και παρά τα αυστηρότατα μέτρα των κατοχικών δυνάμεων, το ΟΧΙ του Μεταξά θα εορταστεί μεγαλοπρεπώς, σε πολλές ελληνικές πόλεις⁵¹, για να ακολουθήσει, τον Νοέμβριο του 1942, η καταστροφή της γέφυρας του Γοργοποτάμου, αναπτερώνοντας το ελληνικό ηθικό⁵².

Τα κίνητρα των ανταρτικών ομάδων, όπως υποστήριζαν, ήταν η αντιμετώπιση του κατακτητή, την οποία ποθούσαν διακαώς⁵³. Ωστόσο, όμως, για την επίτευξη του αρχικού κοινού σκοπού τους, απουσίαζαν τα απαιτούμενα. Πολλοί από αυτούς δεν είχαν πολεμική εμπειρία, δεν υπήρχε στρατιωτική οργάνωση και δε διέθεταν επαρκή πολεμοφόδια.

Μοιραία, λοιπόν και καθ' υπόδειξη της Βρετανίας, θα οδηγούνταν σε κλεφτοπόλεμο. Η πρώτη κοινή επιχείρηση ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, συνεργαζόμενοι με βρετανική στρατιωτική ομάδα, υπό τον ταξιάρχη Μάγιερς, ήταν η καταστροφή, που προκλήθηκε έπειτα από ανατίναξη, του γεφυριού του Γοργοποτάμου, στις 25/11/1942. Ένα σαμποτάζ,

⁴⁶ Ι. Χανδρινός, *Μια Ελληνική Κου-Κλουξ-Κλαν, Η οργάνωση Χ στην Κατοχή και τον Εμφύλιο, 1941- 1949*, Αθήνα 2013, σ. 1

⁴⁷ Μ. Χαραλαμπίδης, *Η Εμπειρία της Κατοχής και της Αντίστασης στην Αθήνα*, Αθήνα 2012, σ. 25

⁴⁸ Τριατατικοί: *Οι υπάλληλοι των Ταχυδρομείων, των Τηλέγραφων και των Τηλεφώνων*

⁴⁹ Σ. Γρηγοριάδης, *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας 1941-1974*, Αθήνα 2009, τ. 1, σ. 186

⁵⁰ ΕΣΠΟ: *Ναζιστική οργάνωση, της οποίας τα γραφεία στεγάζονταν μαζί με τις υπηρεσίες της Βέρμαχτ, στο κέντρο της Αθήνας*

⁵¹ Μ. Γλέζος, *ό. π.*, σ. 635

⁵² Σ. Γρηγοριάδης, *ό. π.*, σ. 188

⁵³ Γ. Ρούσσος, *ό. π.*, σ. 422-424

όπου δύο μέρες μετά, εκτελέστηκαν στα συντρίμια της γέφυρας, περίπου είκοσι Έλληνες κρατούμενοι των φυλακών Λαμίας, οι οποίοι μεταφέρθηκαν εκεί, από τους Ιταλούς⁵⁴.

Τον Απρίλιο του 1943, η ΕΚΚΑ θα ιδρύσει το στρατιωτικό σκέλος «Σύνταγμα 5/42», με επικεφαλής τον Δ. Ψαρρό⁵⁵. Την ίδια, σχεδόν, εποχή, θα ιδρυθεί, από βασιλόφρονες αξιωματικούς, ο ΕΣ, ο οποίος δε θα έχει μακρά δράση, αφού τον Οκτώβριο 1943, ο ΕΛΑΣ θα τον διαλύσει, μετά από επίθεση⁵⁶. Παράλληλα με τις προαναφερθείσες αντιστασιακές οργανώσεις, είχαν ιδρυθεί και άλλες μικρότερης ισχύος, όπως ήταν η ΕΔΕΕ, η ΕΠΟΝ, η ΕΑΠΟ, η ΟΠΛΑ⁵⁷.

Η κηδεία του Παλαμά (27/2/1943), θα μεταβληθεί σε διαδήλωση ενάντια των κατακτητών⁵⁸. Καημός, αλλά και σκοπός όλων των Ελλήνων, ήταν η αποτίναξη των κατοχικών δυνάμεων.

Οι ελληνικές οργανώσεις, αν και αρχικά συνεργάστηκαν, γρήγορα ήρθε η διάσπασή τους, εξαιτίας των διαφορετικών ιδεολογικών προσανατολισμών, που πρέσβευε η κάθε μία. Η Ελλάδα μαστιζόταν ακόμη από τριμερή διαίρεση, Βενιζελικοί – Βασιλικοί – Κομμουνιστές⁵⁹.

Οι Άγγλοι παρέμειναν στην Ελλάδα, προκειμένου να συντονίζουν τις πολεμικές ενέργειες. Ωστόσο, ο αρχικός σκοπός του αγώνα άρχισε να υποδαυλίζεται, όταν η Αγγλία ξεκίνησε τη χρηματοδότηση των ανταρτικών οργανώσεων, με αποτέλεσμα να προκληθούν ρήξεις⁶⁰.

Παράλληλα, με τις διαφωνίες μεταξύ βασιλικών – φιλελεύθερων – βενιζελικών, που είχαν προκύψει για το πολιτειακό ζήτημα επιστροφής ή όχι του βασιλιά, η Βουλγαρία προσπαθούσε να σφετεριστεί περιοχές της Μακεδονίας⁶¹. Αντιπαραθέσεις, οι οποίες προμήνυαν τον εμφύλιο που θα ξεσπούσε.

⁵⁴ Γ. Ρούσσος, *ό. π.*, σ. 424-426

⁵⁵ Χ. Φλάισερ, *Οι μικρότερες οργανώσεις*, στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα 2000, τ. 16, σ. 19

⁵⁶ Χ. Φλάισερ, *Στέμια και σβάστικα*, *ό. π.*, σ. 100-101

⁵⁷ C. M. Woodhouse, *Η Ιστορία ενός Λαού, από το 324 έως σήμερα*, Αθήνα 2008, σ. 297-315

⁵⁸ Εφημερίδα Έθνος, *Η κηδεία του Παλαμά*, διαθέσιμο στον ιστότοπο https://www.ethnos.gr/istoria/147884_i-kideia-toy-kosti-palama-xesikonei-tin-athina-mia-mera-san-kai-simera (ημερομηνία προσπέλασης 5/4/2021)

⁵⁹ Γ. Ρούσσος, *ό. π.*, σ. 424-426

⁶⁰ Γ. Ρούσσος, *ό. π.*, σ. 440

⁶¹ Γ. Ρούσσος, *ό. π.*, σ. 432-440

Ένας εμφύλιος, υποδαυλιζόμενος κυρίως από μαύρη προπαγάνδα, θα έπαιρνε σάρκα και οστά με κίνητρα γεωπολιτικής, εθνικής, οικονομικής σημασίας, με πρόσχημα τις ιδεολογικές συνιστώσες⁶².

⁶² Ι. Μπάεφ, *Μια Ματιά απ' έξω, Ο Εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα, Διεθνείς Διαστάσεις*, Αθήνα 1997, σ. 9-11

Β' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Αίτια και αφορμές των πρώτων συγκρούσεων

2.1. Οι πρώτες εμφύλιες διαμάχες.

Οι απαρχές του Εμφυλίου, εντοπίζονται στη σύγκρουση μεταξύ των ανταρτικών οργανώσεων, στα βουνά κυρίως, ΕΑΜ/ΕΛΑΣ και ΕΔΕΣ, ΕΚΚΑ και άλλων ομάδων, που αργότερα θα εμπλέκονταν και τα Τάγματα Ασφαλείας⁶³.

Στην Πελοπόννησο, που είχαν εμφανιστεί μονάδες από όλες τις παρατάξεις, αρχικά, συνεργάστηκαν. Η ιδεολογική, όμως, παράμετρος που μπήκε ανάμεσά τους, (ΕΑΜ – ΕΛΑΣ αριστερό προσανατολισμό, ΕΔΕΣ δεξιό προσανατολισμό) διέσπασε τη συνεργασία τους, πολύ γρήγορα. Ο Ίταρχος Βρεττάκος, που είχε προσχωρήσει στο ΕΑΜ και είχε καταφέρει να γίνει αποδεκτός από ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό των Λακεδαιμονίων, δήλωνε ότι συνέπλευσε με το αντάρτικο για να πολεμήσει Ιταλούς – Γερμανούς και όχι αδέρφια του Έλληνας. Η δήλωσή του αυτή, θα τον έφερνε αντιμέτωπος με τις εαμικές δυνάμεις, με τον ίδιο να εντάσσεται στον ΕΣ. Ο ΕΛΑΣ, μέσα από διαδοχικές επιθέσεις, θα προσπαθήσει να ηγηθεί όλων των ανταρτικών οργανώσεων, κατηλευόμενος την πρωτοκαθεδρία. Την πρώτη επίθεση, θα πραγματοποιήσει κατά της ομάδας, του ΕΔΕΣ, Κωστόπουλου – Σαράφη, αποπλίζοντάς την, τον Μάρτιο του 1943. Θα ακολουθήσει ο αποπλισμός και η εκτέλεση αξιωματικών της Πανελληνίας Απελευθερωτικής Οργάνωσης. Η ΠΑΟ θα αντεπιτεθεί και θα εκτελέσει στελέχη της Αριστεράς⁶⁴. Τον Μάιο, στο Θέρμο Τριγωνίδας, ο ΕΛΑΣ θα επιτεθεί στην ομάδα του, γιατρού και Δημάρχου του Αγρινίου, Γεωργίου Παπαϊωάννου, που ανήκε στον ΕΔΕΣ.

Τον Ιούλιο του 1943, δημιουργήθηκε, με γραπτή συμφωνία, από κοινού της βρετανικής αποστολής και των οργανώσεων ΕΚΚΑ, ΕΔΕΣ και ΕΛΑΣ, το κοινό στρατηγείο, με έδρα το Περούλι των Τρικάλων, με σκοπό τον αντιστασιακό συντονισμό. Οι καχυποψίες, οι προσωπικές πολιτικές βλέψεις και οι σκοπιμότητες των ηγετών των οργανώσεων, δεν άφηναν χώρο για ουσιαστική αδιαίρετη αντίσταση. Χαρακτηριστικό αυτών, ήταν πως οι Ψαρρός και Ζέρβας, συμμετείχαν μόνο στις πρώτες συνομιλίες. Στη

⁶³ Στ. Καλύβας, Ν. Μαραντζίδης, *Εμφύλια Πάθη*, σ. 194-196

⁶⁴ Στ. Καλύβας, Ν. Μαραντζίδης, *ό. π.*, σ. 196-197

συνέχεια, ανέθεσαν σε στελέχη τους να τους εκπροσωπούν, με απόληξη, ο ΕΛΑΣ, να υπερισχύσει στο στρατηγείο⁶⁵.

Και παρά τις εσωτερικές ανιμαχίες, οι στρατιωτικές επιχειρήσεις, το καλοκαίρι του 1943, είχαν ως σκοπό την παραπλάνηση των Γερμανών, σε ότι αφορούσε την απόβαση των συμμάχων. Συνεπώς, τα μέλη της ελληνικής αντίστασης έπρεπε να καταστρέψουν το γερμανικό σύστημα συγκοινωνιών. Ο στόχος στέφθηκε από επιτυχία, αφού οι Γερμανοί πίστεψαν πως η απόβαση θα γινόταν στην Ελλάδα⁶⁶.

Οι εμφύλιες εχθροπραξίες, οι οποίες μαίνονταν στον Ταΰγετο, θα παύσουν με το «**Σύμφωνο του Δυρραχίου**», τον Αύγουστο του 1943, το οποίο υπεγράφη μεταξύ των ΕΑΜ/ΕΛΑΣ – ΕΣ⁶⁷. Ενώ μέχρι τότε, ο ΕΣ υπερίσχυε σε αντάρτες με πολεμική εμπειρία και πολεμοφόδια, σε αντίθεση με τον ΕΛΑΣ, άγνωστος παραμένει ο λόγος που το αποδέχθηκε και το υπέγραψε ο συνταγματάρχης Γιαννακόπουλος, ηγέτης του ΕΣ⁶⁸.

Μερικοί από τους όρους της συμφωνίας ήταν «Να αποκηρυχθεί και να καταγγελθεί, για εσχάτη προδοσία, ο συνταγματάρχης Παπαδόγκωνας, ο οποίος είχε υπογράψει σύμφωνο συνεργασίας (20/7/1943) με τον Ιταλό διοικητή Ντόρια Ντομένικο. Να συσταθεί κοινή επιτροπή, για να εξετάσει το αιματοκύλισμα της Τριφυλίας και να επιρρίψει ευθύνες στους πραγματικούς υπαίτιους και να παραπέμψει την υπόθεση 005856⁶⁹, σε ειδικό δικαστήριο απαρτιζόμενο από ευσυνείδητους και τίμιους Έλληνες, οι οποίοι θα αντιπροσώπευαν τον ελληνικό λαό και μέλη του ΕΛΑΣ και ΕΣ. Να γίνει έλεγχος και εκκαθάριση στις ομάδες τους, από πρόσωπα που ευνοούνταν από τις κατοχικές δυνάμεις, με τις ανάλογες επιπτώσεις. Να αναγνωριστούν οι ομάδες ΕΑΜ – ΕΛΑΣ ως εθνικοαπελευθερωτικές, αρχηγός του ΕΣ να τοποθετηθεί στέλεχος του ΕΛΑΣ και η ένταξη νέων ανταρτών να γίνεται αποκλειστικά και μόνο από τον ΕΛΑΣ».

⁶⁵ Ευ. Γεωργόπουλος, *Εμφύλιος Πόλεμος – το πρώτο αίμα 1942 – 1944*, στο περιοδικό *Στρατιωτική Ιστορία*, Αθήνα 2010, σ. 36-37

⁶⁶ Ι. Γεμεντζής, *Εθνική Αντίσταση 1941-1944*, διαθέσιμο στον ιστότοπο http://www.army.gr/sites/default/files/h_ethnikh_antistash_1941_1944.pdf (ημερομηνία προσπέλασης 6/4/2021)

⁶⁷ Ι. Μπουγάς, *Ματωμένες Μνήμες, Κόκκινη Τρομοκρατία, Κατοχικός Εμφύλιος, Κόκκινη Απελευθέρωση, Λευκή Τρομοκρατία στη Νοτιοδυτική Πελοπόννησο, (Γαργαλιάνοι-Καλαμάτα-Μελιγαλάς-Πύλος-Πύργος)*, Αθήνα 2013, σ. 66-67

⁶⁸ Ι. Μπουγάς, *ό. π.*, σ. 75

⁶⁹ *Αφορά τη συμφωνία μεταξύ Παπαδόγκωνα και Ντόρια Ντομένικο, με στόχο την αποσύνθεση των δυνάμεων του ΕΛΑΣ*

Ο Ήλιος Βρετανός που είχε προχωρήσει στον ΕΣ, μετά τη συμφωνία, αποστάτησε και μαζί με αρκετούς άνδρες που τον ακολούθησαν, ενώθηκε με την ομάδα ΕΟΑ, την οποία είχε ιδρύσει ο Χρήστος Καραγάλιος, στην Ηλεία, δημιουργώντας έναν συμμαχικό συνασπισμό της τάξεως των οκτακοσίων (800) ανδρών, περίπου, αποδεχόμενοι και αναγνωριζόμενοι από την Κυβέρνηση του Καΐρου. Μαζί τους συνέπλευσαν και μέλη της βρετανικής αποστολής, οι οποίοι δεν ήθελαν να επικρατήσει ο ΕΛΑΣ, στην Πελοπόννησο. Το Στρατηγείο της Μέσης Ανατολής, θα τους προμήθευε με οπλισμό και τρόφιμα, τον οποίο θα έριχναν με αεροπλάνα στο χωριό Βασιλική του Ταυγέτου. Οι συνεχείς παρακολουθήσεις, όμως, από τον ΕΛΑΣ, δεν επέτρεψαν να πραγματοποιηθεί ο εφοδιασμός τους, δεδομένου της μάχης που ακολούθησε, κατά την αναμονή ρίψης του εξοπλισμού. Οι συμπλοκές θα συνεχιστούν σε διάφορα σημεία του Ταυγέτου (Αρτεμισία, Δυρράχι, Πηγάδια), με μεγάλο αριθμό νεκρών, εκατέρωθεν. Κι αν το σύμφωνο έφερε εκεχειρία, αυτή ήταν για λίγο, αφού, εξαιτίας του, το επόμενο διάστημα σημειώθηκαν νέες συμπλοκές, κοστίζοντας τη ζωή αθώων.

Η συμφωνία παραβιάστηκε και από την, σύμμαχο του ΕΔΕΣ, αντιστασιακή ομάδα ΕΟΕ, με αρχηγό τον Αξιωματικό Χρήστο Δροσόπουλο, όταν εξαπέλυσε επίθεση σε τμήμα του ΕΛΑΣ, στην Πάτρα. Ως αντίποινα, ο ΕΛΑΣ θα οργανώσει αντεπίθεση, συλλαμβάνοντας πέντε αξιωματικούς μαζί με τον Δροσόπουλο, τους οποίους εκτέλεσε στα Μελίσσια Αχαΐας, στις 26 Σεπτεμβρίου⁷⁰.

Η επιτυχημένη απόβαση των συμμαχικών δυνάμεων στη Σικελία (10/7/1943), ανάγκασε την Ιταλία να συνθηκολογήσει. Η συνθηκολόγηση θεωρήθηκε ως «δώρο» κατά κάποιο τρόπο, από τους αριστερούς αντάρτες, οι οποίοι περικύκλωσαν το διοικητήριό τους, στους Γαργαλιάνους, ζητώντας τον οπλισμό τους. Αν και οι Ιταλοί απάντησαν με πυροβολισμούς, διαλύοντας το συγκεντρωμένο πλήθος⁷¹, σύμφωνα με τον Στάτμυλλερ, ο οποίος κατέθεσε στη δίκη της Νυρεμβέργης (20/11/1945) για τα γερμανικά εγκλήματα κατά της παγκόσμιας ανθρωπότητας, ισχυρίστηκε πως ο ιταλικός οπλισμός είχε περάσει στην κατοχή των ανταρτών⁷².

⁷⁰ Π. Μούτουλας, *Πελοπόννησος 1940-45. Η περιπέτεια της επιβίωσης, του διχασμού και της απελευθέρωσης*, Αθήνα 2004, σ. 15-21

⁷¹ Ι. Μπουγάς, *ό. π.*, σ. 81

⁷² Β. Ραφαηλίδης, *Θερμοί και Ψυχροί Πόλεμοι*, Αθήνα 1996, σ. 176-177

Και ενώ οι παγκόσμιες εξελίξεις κάλπαζαν, πίσω στην Κυπαρισσία και βάσει του συμφώνου του Δυρραχίου, ο Παπαγιαννόπουλος (ΕΛΑΣ) διέταξε τον Στούπα (ΕΣ)⁷³, να συμπράξει με τις δυνάμεις του ΕΛΑΣ ή να διαλύσει την ομάδα του. Παρά το γεγονός ότι δεν ήθελε τίποτε από τα δύο, αναγκάστηκε να επιλέξει τη δεύτερη επιλογή, καθώς στερούταν πολεμοφοδίων και ο αριθμός των ανδρών του ήταν μικρός⁷⁴.

Ο Στούπας, μέσα από προσεκτικούς και έξυπνους ελιγμούς, κατόρθωσε να φτάσει στη Λεύκη. Εκεί οργανώθηκε, καθώς είχε την πληροφορία πως επρόκειτο να του επιτεθούν ομάδες του ΕΛΑΣ, επειδή δεν παρουσιάστηκε στο αρχηγείο του (ΕΛΑΣ), στο Δυρράχιο, όπως είχε διαταχθεί. Η μάχη που ακολούθησε, σταμάτησε μόνο εξαιτίας της λάθος εκτίμησης από πλευράς ανταρτών (ΕΛΑΣ), ότι στην συγκεκριμένη περιοχή πήγαιναν Γερμανοί, από την περιοχή των Φιλιατρών. Ο Στούπας, άδραξε την ευκαιρία αυτού του λάθους και μαζί με τους ελάχιστους συντρόφους του κατάφερε να ξεφύγει.

Ο ΕΛΑΣ, ως αντίποινα, έκαψε σπίτια και πήρε ομήρους, τους οποίους ανάγκασε σε σκληρά βασανιστήρια. Ο Στούπας, κρυβόταν στις γύρω σπηλιές, για αρκετούς μήνες, όπου μετά την προτροπή του Παπαδόγκωνα, εισχώρησε στα Τάγματα Ασφαλείας. Ο, τότε, κάτοικος της Λεύκης, Ευστάθιος Αθανασόπουλος, έλεγε στη συνέντευξη που είχε παραχωρήσει, το 2007, στον κ. Ιωάννη Μπουγά, συγγραφέα του βιβλίου *«Ματωμένες Μνήμες 1940-45»*: *«Το 1943, ήμουν 16 ετών... ήταν ξημερώματα της 11ης Οκτωβρίου 1943, όταν επιτέθηκε ο ΛΕΑΣ εναντίον του Στούπα στο χωριό μας. Ήταν ο Λόχος του Παπαγιαννόπουλου και του Όθωνα Δρηβαλιάρη του ΕΛΑΣ, βοηθούμενοι από τον εφεδρικό ΕΛΑΣ Γαργαλιάνων και τις μαχητικές ομάδες του ΕΑΜ, από την περιοχή. Ο Στούπας περίμενε επίθεση εναντίον του από τον ΕΛΑΣ και κάθε βράδυ τοποθετούσε φρουρές γύρω από το σπίτι του, με τους λίγους συντρόφους που είχε. Το πρώτο σπίτι, μπαίνοντας στη Λεύκη από τους Γαργαλιάνους, ήταν του συντρόφου του Στούπα, Σταμάτη Δημητρακόπουλου. Αυτός αντέδρασε ρίχνοντας μια χειροβομβίδα εναντίον των ανταρτών, οι οποίοι είχαν πλησιάσει και έκαναν σχέδια πώς θα κυκλώσουν το σπίτι του Στούπα που βρισκόταν στο κέντρο του χωριού. Μετά από αυτό επακολούθησε μάχη με τη συμμετοχή όλων των φυλακίων που είχε εγκαταστήσει ο Στούπας. Οι κάτοικοι της Λεύκης δεν αντέδρασαν αμέσως διότι*

⁷³ Οι δύο, αυτές, ομάδες δρούσαν στα βουνά της Μάλης Μεσσηνίας

⁷⁴ Ι. Μπουγάς, ό. π., σ. 83

νόμισαν πως οι πυροβολισμοί έπεφταν στον αρραβώνα που γινόταν το προηγούμενο βράδυ. Ως την αυγή της μέρας οι αντάρτες του ΕΛΑΣ δεν είχαν επιτύχει πολλά πράγματα στην προσπάθειά τους να πλησιάσουν το σπίτι του Στούπα. Είχαν καταλάβει μόνον τα πρώτα σπίτια του χωριού, μεταξύ των οποίων και αυτό του Δημητρακόπουλου. Μερικοί σύντροφοι του Στούπα, είχαν αποσυρθεί από τις θέσεις τους, αλλά άλλοι πολεμούσαν ακόμη από τα φυλάκιά τους. Το πατρικό μου σπίτι είναι επάνω στον δρόμο του χωριού που έρχεται από τους Γαργαλιάνους, λίγο μετά την είσοδο. Μόλις ξημέρωσε, είδα από ένα παράθυρο του σπιτιού μας απέναντι στο γειτονικό μας σπίτι του Μήτσου Προσηλιακού δύο συντρόφους του Στούπα να συνομιλούν από το παράθυρο με ένα συγχωριανό μας, τον Κυριάκο Βλαχάκη, του οποίου το σπίτι είχε κυριεύσει ο ΕΛΑΣ. Οι σύντροφοι του Στούπα ήταν ο Γιώργης Καλιάρης, πρόσφυγας από την Κωνσταντινούπολη και ο Χρήστος Μιχαϊλάκης, ένας στρατιώτης από την Κρήτη που είχε απομείνει στη Λεύκη κατά την οπισθοχώρηση από την Αλβανία και τον είχε υιοθετήσει μια οικογένεια στον Πύργο (Τριφυλίας). Ο Βλαχάκης τους είπε: Παιδιά, ο Σταμάτης παραδόθηκε, παραδοθείτε και εσείς. Οι αντάρτες δε θα σας πειράζουν! Μη φοβάστε! Δε ξέρω γιατί το έκανε αυτό ο Βλαχάκης. Από δειλία; Από πίεση των ανταρτών; Πάντως το έκανε. Αυτοί οι αφελείς τον πίστεψαν. Κατέβηκαν από το σπίτι του Προσηλιακού και παραδόθηκαν. Οι αντάρτες τους έπιασαν και τους μετέφεραν λίγο πιο μακριά, έξω από το σπίτι του Δημητρακόπουλου, όπου κρατούσαν όλους τους αιχμαλώτους τους. Μετά την παράδοση των δύο αυτών συντρόφων του Στούπα, στο σπίτι του Προσηλιακού, που αποτελούσε το κεντρικό φυλάκιο του Στούπα στην είσοδο του δρόμου από τους Γαργαλιάνους, είχαν μείνει δύο ακόμη. Ένας Παναγιώτης Μπουσδούκας από την Τραγάνα και ο Γιάννης Βραχνός από του Ρωμανού. Οι αντάρτες τους καλούσαν να παραδοθούν. Ο Βραχνός δε δέχθηκε τις προτάσεις των ανταρτών και διέφυγε προς το εσωτερικό του χωριού. Ο Μπουσδούκας δέχτηκε να παραδοθεί. Οι αντάρτες τον έφεραν κάτω ακριβώς από το σπίτι μας και άρχισαν να τον βασανίζουν με άγρια και απάνθρωπα χτυπήματα στο κεφάλι και στο σώμα του με τις κάνες των όπλων τους. Τα ουρλιαχτά πόνου του παλικαριού αυτού αντηχούν ακόμη στα αυτιά μου. Ημιθανή και σε άθλια κατάσταση τον έσυραν έξω από το σπίτι του Δημητρακόπουλου... ..Οι αντάρτες είχαν αρχίσει να βάζουν φωτιά σε όλα τα σπίτια γύρω από το δικό μας. Η οικογένειά μου αποφάσισε να μετακινηθεί προς το εσωτερικό του χωριού, στην αυλή ενός σπιτιού που είχε καταληφθεί από αυτούς, για να μη δώσουμε αφορμή και μας

υποψιασθούν. Κατά τη διάρκεια της μετακίνησής μας, είδα τον θείο μου Θανάση στη σκάλα του Προσηλιακού, να απευθύνεται προς τους αντάρτες σε μια στάση ικεσίας. Σε λίγο ακούστηκε ένας μοναχικός πυροβολισμός. Όλοι υποθέσαμε ότι είχαν σκοτώσει το θείο μου. Ένας αντάρτης από αυτούς που στέκονταν στην αυλή που είχαμε μετακινηθεί και εμείς, κρατούσε στα χέρια του ένα μικρό πήλινο δοχείο. Σε λίγο άνοιξε την πόρτα του ισογείου του σπιτιού του Τάσσου Προσηλιακού. Φάνηκε ο αργαλειός της γυναίκας του. Ο αντάρτης πέταξε το δοχείο πάνω στον αργαλειό και το πυροβόλησε. Ο αργαλειός άρπαξε φωτιά και σε λίγο καιγόταν ολόκληρο το σπίτι... Πηγαίνοντας προς το σπίτι των Βλαχακαίων, είδαμε το άψυχο σώμα του θείου μου. Αργότερα μάθαμε ότι νωρίς το ίδιο πρωί ο ΕΛΑΣ είχε σκοτώσει και τη γυναίκα του στο νότιο άκρο του χωριού. Η θεία μου πήγαινε στο κτήμα της, όταν ακούστηκαν οι πρώτοι πυροβολισμοί. Τους άνδρες που παρουσιάστηκαν μπροστά της τους πέρασε για συντρόφους του Καραμπεσίνη και τους απηύθυνε τον λόγο φιλικά. Σε απάντηση, ο Νίκος Γουρδουβέλης, από τους Γαργαλιάνους, τη σκότωσε (ήταν ένα από τα εγκλήματα για τα οποία καταδικάστηκε αργότερα). Οι θείοι μου πέθαναν χωρίς να γνωρίζει ο ένας το τέλος του άλλου. Εκτός από τους θείους μου, οι αντάρτες δολοφόνησαν και τον Γιώργη Χρυσόμπολη, άρρωστο στο κρεβάτι του. Ανάρρωνε από την εγχείρηση στην οποία είχε υποβληθεί πριν από λίγες μέρες... ήταν ήδη αργά το απόγευμα όταν οι αντάρτες μας επέτρεψαν να κινηθούμε ελεύθερα και να περιμαζέψουμε τους νεκρούς. Τότε βρήκαμε και το πτώμα του θείου μου Θανάση Αθανασόπουλου. Σε μικρή απόσταση από το σώμα του, μαζί με το ύφασμα μιας τσέπης του σακακιού του βρήκαμε τη γλώσσα του... ... Όταν οι αντάρτες σκόρπισαν, φοβούμενοι ότι έρχονταν οι Γερμανοί, ο Στούπας και οι σύντροφοί του διέφυγαν έξω από το χωριό. Η οικογένειά του έφυγε από το σπίτι που καιγόταν, αλλά παρέμεινε στο χωριό. Όταν απομακρύνθηκε η οικογένεια του Στούπα από το σπίτι, φούντωσε η φωτιά και το κτήριο κάηκε εντελώς. Οι Ελάσιτες δεν πίστευαν ότι ο Στούπας διέφυγε. Για μέρες μετά έρχονταν και έψαχναν τις στάχτες να βρουν ίχνη του...⁷⁵».

Στις 21 Οκτωβρίου, στην Πετρίνα, το τάγμα Βρεττάκου – Καραχάλιου, θα δεχθεί επίθεση. Ο Καραχάλιος θα τραυματισθεί, αναλαμβάνοντας εξ ολοκλήρου τη διοίκηση, ο Βρεττάκος. Οι μάχες θα εξακολουθήσουν, με τον τραυματία Καραχάλιο να συλλαμβάνεται. Η σύλληψή του, θα έχει ως αποτέλεσμα τη διάσπαση του τάγματος, έπειτα

⁷⁵ Ι. Μπουγάς, ό. π., σ. 90-94

από τις διαφορετικές απόψεις, για το πού έπρεπε να κατευθυνθούν. Η μία ομάδα υποστήριζε πως η μετακίνησή τους έπρεπε να είναι νοτιότερα του Ταυγέτου, η δε δεύτερη, η οποία είχε καταφέρει να απελευθερώσει τον τραυματία Καραχάλιο, ισχυριζόταν πως έπρεπε να καταλήξουν στην Ηλεία, καθώς την είχαν ως βάση. Ο Βρεττάκος μετακινήθηκε προς το Δυρράχιο, ωστόσο πολλοί άνδρες του ήθελαν να καταφύγουν στη Μέση Ανατολή. Με αυτό το δεδομένο, ζήτησε υποβρύχιο, από τον ταγματάρχη Harington, στο οποίο θα επιβιβάζονταν από τον Αλμυρό Μεσσηνίας. Στην πορεία τους προς το καθορισμένο σημείο συνάντησης, συγκρούστηκαν με την ΟΠΛΑ. Και ενώ ο χρόνος, μα και οι νέες συνθήκες που επικρατούσαν, πίεζαν, ο Βρεττάκος αναζήτησε άλλο πλωτό μέσο, χωρίς αποτέλεσμα. Θα του προταθεί, από τον Παπαδόγκωνα, να εισέλθει στην Καλαμάτα και από εκεί να μεταβεί στην Αθήνα. Ο Βρεττάκος, όμως, θα αρνηθεί και θα προτιμήσει τη σύγκρουση με τον ΕΛΑΣ, στην Παληοχώρα. Θα ζητήσει τη συνδρομή των Γερμανών, με κανονιοβολισμούς προς την Παληοχώρα, αλλά θα του την αρνηθούν, με απόρροια, λίγες ώρες αργότερα, η σύγκρουση να λήξει με ήττα του Βρεττάκου. Αρκετοί από τους άντρες του δολοφονήθηκαν στο σημείο σύλληψής τους, ενώ άλλοι κατά τη μετακίνησή τους προς τον τόπο συγκεντρώσεώς τους. Ο Βρεττάκος, βαριά τραυματισμένος, μαζί με άλλους, θα μεταφερθεί στη Μονή Δίμοβας Μεσσηνίας. Οι όποιες προσπάθειες διάσωσής τους, από το Φρουραρχείο, δεν απέφεραν καρπούς. Τελικά, ο Βρεττάκος, ο αξιωματικός Πατσάκος και ο Αρχιμανδρίτης Κοκκίνης, θα μεταφερθούν και θα εκτελεστούν στο Ελαιοχώρι Ταυγέτου⁷⁶.

«Ήμουν 8 – 9 χρονών τότε, αλλά μέχρι σήμερα, πολλά βράδια, έρχονται στο νου μου εκείνες οι ώρες. Ένα πρωί, με έστειλε η μάνα μου να πάω στον πατέρα μου, στο χωράφι. Σε μικρή απόσταση από το χτήμα μας, είδα, μέσα σε ένα χαντάκι, σκοτωμένους. από την τρομάρα μου, έβγαλα φτερά στα πόδια μου και έτρεξα στον πατέρα μου. Του είπα για τους νεκρούς, που αν τους είχαν σκοτώσει το προηγούμενο βράδυ, δε τους είχε δει την ώρα που περνούσε, επειδή πήγαινε, νύχτα ακόμη, στο χωράφι. Μήπως θα ήμουν και το μοναδικό παιδί που έβλεπε σκοτωμένους; Ξέρεις τί τραύμα ήταν αυτό για την παιδική ψυχή μας; Επειδή φοβόμουν να επιστρέψω μονάχο μου στο σπίτι, με πήγε ο πατέρας μου, από άλλο δρόμο. Όλες οι πλευρές έφταιζαν, παιδάκι μου. Και οι Χίτες και οι Ελασίτες και οι Ταγματασφαλίτες

⁷⁶ Ι. Μπουγάς, ό. π., σ. 103-107

και όλοι, που έσπερναν το θάνατο με το παραμικρό. Τώρα, τόσα χρόνια μετά αναρωτιέμαι, ήξεραν άραγε για ποιον ουσιαστικά, επιδόθηκαν σε αυτό τον αλληλοσπαραγμό, χωρίς να κάνει πίσω καμία πλευρά; Μάλλον, ήταν πολλά τα συμφέροντα για τους ανωτέρους όλων των παρατάξεων. Να φανταστείς, πως ακόμη και σε ορισμένες πηγές έριχναν δηλητήριο, για να μη μπορεί να πει η άλλη πλευρά. Μια φορά, ένας αντάρτης συνάντησε τη μάνα μου σε πηγή και την έβαλε να πει πρώτη νερό, για να δει αν ήταν ή όχι δηλητηριασμένο. Είσαι τυχερή που δεν έζησες τότε. Παντού αίμα και μόνο δυστυχία. Και τώρα, στην ηλικία που είμαι, δεν μπορώ να τα διαγράψω από το μυαλό μου. Έρχονται τις νύχτες στη σκέψη μου και δακρύζω, που κάποιοι τρελοί καθόρισαν τη ζωή μας. Που αυτοί οι δήθεν εθνοσωτήρες, καταδίκασαν πολλά παιδιά να στερηθούν απότομα τις όποιες ομορφιές, παρά τη φτώχεια, της παιδικής τους ηλικίας και να στερηθούν ακόμη και τους γονείς τους. Και για τις δολοφονίες του Μελιγαλά, οι νεκροί ήταν μπρος από 2.500. Εκείνη τη μέρα δολοφονήθηκαν και άλλοι, που τους πέταξαν σε χωράφια και χαντάκια» **(μαρτυρία Γεωργίου Πολυχρόνη).**

Οι κάτοικοι του Μυστρά, οι οποίοι ετοιμάζονταν να συμπράξουν με το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, μαθαίνοντας για τη δολοφονία του Βρεττάκου, αποστασιοποιήθηκαν. Οι αντάρτες, εξοργισμένοι από αυτή την τροπή, εισέβαλλαν (Οκτώβριος 1943) στο χωριό, καίγοντας τα σπίτια των: παπά Χρήστου Καστάνη, Σαράντου Καστάνη, Λευτέρη Σμυρνωτόπουλου, Μίμη Δημητρακάκη, Δήμου Δημητρακάκη και Ηλία Μανουσάκη. Φεύγοντας, πήραν ως ομήρους τις κόρες, του τοπικού άρχοντα, Μίμη Δημητρακάκη⁷⁷, τραυμάτισαν τον Γεώργιο Βαχαβιώλο και σκότωσαν τη σύζυγο του Θεόδωρου Σωτηράκου, Μαρία. Πολλοί κάτοικοι που ζούσαν στη Κάτω Χώρα της βυζαντινής Καστροπολιτείας, κλειδώθηκαν στον Άγιο Δημήτριο. Ένας αντάρτης σκοτώθηκε έξω από τον Ναό όταν, στην προσπάθειά του να σκαρφαλώσει και να ρίξει χειροβομβίδες μέσα στην Εκκλησία, ξεκόλλησε ο λίθος που πατούσε, με τον ίδιο να πέφτει στο κενό. Μέσα στο πανδαιμόνιο που επικρατούσε, λόγω των πυροβολισμών και των οχλοβοών, κάποιος από τους κατοίκους φώναξε, με όλη του τη δύναμη, πως έρχονται οι Γερμανοί, με αποτέλεσμα οι αντάρτες να οπισθοχωρήσουν όπως όπως. Οι Μυστριώτες, τότε, αποφασίζουν την οργάνωσή τους, προς αντιμετώπιση των αριστερών ανταρτών. Ανήμερα της εορτής των Ταξιαρχών (8/11/1943),

⁷⁷ Τις πήραν μαζί τους, θέλοντας, με αυτό τον τρόπο, να αναγκάσουν τον πατέρα τους να συμπράξει μαζί τους και κατ' επέκταση και τους υπόλοιπους Μυστριώτες. Τα κορίτσια, κατά την ομηρία τους, δεν κακοποιήθηκαν από τους αντάρτες.

εκκλησιάστηκαν και κοινώνησαν στο εκκλησάκι του Αγίου Ιωάννου, δίνοντας όρκο για την προάσπιση του χωριού τους. Η οργάνωσή τους, βρισκόμενοι σε άμυνα έναντι του μένους που είχαν επιδείξει οι αριστεροί αντάρτες, θα επιφέρει σοβαρές απομειώσεις στον ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, καθώς, σε όλη τη διάρκεια του χειμώνα, οι μάχες συνεχίζονταν.

Οι διάσπαρτες ομάδες του ΕΛΑΣ, άνοιγαν, διαδοχικά, εμφύλια ένοπλα μέτωπα. Τώρα, σειρά είχε η επίθεση προς την ομάδα Χ, στις περιοχές τις οποίες είχαν δυνατή εμφάνιση και δράση⁷⁸. Προς τα τέλη του 1943, ο αδελφός του, δολοφονημένου, Τηλέμαχου Βρεττάκου, Λεωνίδα, θα ηγηθεί του Τάγματος Ασφαλείας Σπάρτης, με την ονομασία «Λεωνίδα», αν και όλη η Πελοπόννησος είχε περάσει, πλέον, στην πλήρη εξουσία των ανταρτικών οργανώσεων του ΚΚΕ⁷⁹. Πρώτιστο μέλημά τους ήταν η διασφάλιση των πολιτών από τις εαμικές επιθέσεις, για αυτό και αιωρούνταν η σκέψη για απόκρουση του ΕΛΑΣ, αλλά και να εκδικηθούν για τον άδικο χαμό του Τηλέμαχου Βρεττάκου. Σε ότι αφορά προς την αντιμετώπιση των Γερμανών της περιοχής, το άφησαν σε δεύτερη μοίρα, αφού η ανατροπή του Άξονα βρισκόταν σε εξέλιξη και η Ιταλία είχε, ήδη, έρθει σε συνθηκολόγηση.

Μετά το τραγικό τέλος του Βρεττάκου, η οργάνωσή του θα σκορπίσει, για να ακολουθήσει και η διάλυση της ομάδας του Καραχάλιου. Ο ΕΑΜ, εξέδωσε ανακοίνωση πως όσοι από τους άνδρες του Βρεττάκου, εμφανίζονταν μέσα στην προβλεπόμενη προθεσμία που τους έδιναν, θα έπαιρναν αμνηστία. Πολλοί έπεσαν στην παγίδα τους, με αποτέλεσμα τη σύλληψη και φυλάκισή τους, σε κάποιο από τα στρατόπεδα συγκεντρώσεως, που είχαν, ήδη, δημιουργηθεί, στην Πελοπόννησο. Με βρετανική παρέμβαση, αρκετοί αφέθηκαν ελεύθεροι. Δεν είχαν, όμως, την ίδια τύχη ο λοχαγός Οικονομόπουλος και ο ταγματάρχης Καραχάλιος, που πέρασαν από ανταρτοδικείο. Ο Οικονομόπουλος δολοφονήθηκε κατά τη διάρκεια αιχμαλωσίας του, με αλλεπάλληλες μαχαιριές που δέχτηκε. Η δολοφονία του Καραχάλιου πραγματοποιήθηκε κατά τη μεταφορά του προς το Γεωργίτσι, όπως μαρτυρείται στο ιδιόχειρο σημείωμα του Ιερέως Χρήστου Παπαχρήστου, που έστειλε στον ξάδελφό του Γιάννη Λαδά.

«Νεοχώρι, 15 Δεκεμβρίου 1943

⁷⁸ Λ. Λεωνίδου, *Γεώργιος Γρίβας Διγενής, Βιογραφία*, Λάρινα 1944, τ. 1, σ. 207-208

⁷⁹ Ι. Μπουγάς, *ό. π.*, σ. 115

Αγαπητέ μου Γιάννη

Με λύπη μου σου αναγγέλλω ότι σήμερα το πρωί οι κακούργοι δολοφόνησαν τον ταγματάρχη Καραχάλιο, λίγο πιο έξω από το χωριό. Στο δρόμο που πάει για το Γεωργίτσι./ τον εδολοφόνησαν με πιστόλι εξ' επαφής και κατόπιν με πέτρα τον παραμόρφωσαν φρικτάς. Δεν ήθελαν να τον θάψω στο νεκροταφείο. Κατόρθωσα να τους μεταπείσω γιατί πήγαν να τον κόψουν στα τέσσερα και να τον ρίξουν στα σκυλιά. Τον έθαψα εκεί που τον βρήκα. Όταν θα σε δω θα σου είπω λεπτομέρειες. Μη λες ότι ξέρεις τίποτε. Με ευχές, Παπαχρήστος⁸⁰».

Οι δολοφονικές επιθέσεις των κομμουνιστών, προχώρησαν και στους εκκλησιαστικούς κύκλους, σχεδόν όλων των Μητροπόλεων της Πελοποννήσου. Ενδεικτικά, θα αναφερθούν τα ονόματα των Κληρικών και οι Μητροπόλεις στις οποίες υπάγονταν, βρίσκοντας τραγικό θάνατο, από τα χέρια των αριστερών. **Μητρόπολη Αργολίδος:** Δολοφονήθηκαν, κατόπιν σκληρών βασανιστηρίων, οι Ιερείς Αριστείδης Τσίρος (15/1/1944), Βασίλειος Φράγκος (11/4/1944), Κωνσταντίνος Γκιουλές (24/6/1944), Κωνσταντίνος Ζάχου (5/7/1944) του οποίου εκτελέστηκαν και οι δύο γιοι του. **Μητρόπολη Γόρτυνος – Μεγαλουπόλεως:** Ιερείς Θεόδωρος Στασινός (12/6/1943) Ιωάννης Πετρόπουλος (Ιούνιος 1944), Ηγούμενος, Μονής Κερνίτσης, Κλεόπας Σταθόπουλος (22/7/1943). **Μητρόπολη Γυθείου:** Ιερείς Παναγιώτης Κατσαφούρος και Ευάγγελος Πουλής (Σεπτέμβριος 1943), Δικαίος Καψοκόλης (Μάϊος 1944). **Μητρόπολη Κορινθίας:** Ιερείς Βασίλειος Μπούμπουλας (Ιούλιος 1943), Νικόλαος Μπερτσέκας (23/3/1944), Βασίλειος Κελλάρης (Μάϊος 1944), Γεώργιος Αγγελόπουλος και Δημήτριος Μέλης (Ιούνιος 1944), Παναγής Χαρλαύτης (Ιούλιος 1944), Ιωάννης Γκιώνης (1/1/1945). Επίσης, δολοφόνησαν όλους τους Ιερομονάχους και Μοναχούς της Ιεράς Μονής Αγίου Γεωργίου Φενεού. **Μητρόπολη Μαντινείας:** Ιερείς Ιωάννης Παπαδόπουλος και Γεώργιος Παπανικολάου. **Μητρόπολη Μεσσηνίας:** Ιερείς Δημήτριος Κωνσταντόπουλος (14/5/1942), Ηλίας Χορταρέας (Μάρτιος 1943), Περικλής Παπαδόπουλος (Ιούνιος 1944), Βασίλειος Κουκουλάς (18/9/1944), Μιχαήλ Καισουλίδης (20/10/1944), Στυλιανός Αρκουδέας, Παναγιώτης Καρκαλής, Ευάγγελος Παυλής ή Πούλης, Γεώργιος Ξενογιάννης. **Μητρόπολη Μονεμβασίας και Σπάρτης:** Ιερείς Νικόλαος Καρυτσιώτης

⁸⁰ Ι. Λαδάς, *Αναμνήσεις από την Εθνική Αντίσταση και την Καταστολή της Κομμουνιστικής Ανταρσίας 1941-1949*, Αθήνα 2006, σ. 402-403

και Παναγιώτης Αργοκίτης. **Μητρόπολη Τριφυλίας και Ολυμπίας:** Ιερείς Ιωάννης Γαρατζιώτης (2/10/1944), Γεώργιος Τζουμάνης και ο Ιεροδιδάσκαλος Ρήγας Γεωργακόπουλος⁸¹.

Οι συναντήσεις και οι συζητήσεις, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στο Καΐρο μεταξύ Τσουδερού και ΕΑΜ, για τη λήξη αυτής της αιματοχυσίας, έπεσαν στο κενό. Με τη γερμανική κατοχή να βρίσκεται σε εξέλιξη, η Βρετανία διέταξε, δικαίως, την παύση των εμφύλιων συρράξεων, χωρίς, όμως, ιδιαίτερα αποτελέσματα⁸².

Οι ένοπλες συμπλοκές ανάμεσα στον ΕΑΜ-ΕΔΕΣ, ήρθαν με αφορμή τον προσανατολισμό επιρροών των ομάδων. Ο ΕΔΕΣ θα συλλάβει εαμίτες αξιωματούχους, ενώ ο ΕΛΑΣ θα αφοπλίσει, στη Θεσσαλία, τμήμα του ΕΔΕΣ, με τη δικαιολογία ότι ο ηγέτης του σχετιζόταν με δωσίλογους και πως συνεργαζόταν με τις κατοχικές δυνάμεις⁸³. Οι δύο ομάδες θα συγκρουστούν στο Μέτσοβο και θα συλληφθεί, από τον ΕΔΕΣ, το στέλεχος του ΚΚΕ, Σίμος Καραγκίτσης. Η σύλληψή του θα εξαγριώσει τα στελέχη του ΕΛΑΣ, όπου θα αποφασίσουν τη διάλυση του ΕΔΕΣ, με ένοπλη επίθεση τεσσάρων μεραρχιών⁸⁴.

Ο ΕΛΑΣ, ως ισχυρότερη ομάδα, διέπραξε το μέγα σφάλμα, να μη δεχθεί την πρόταση της Βρετανίας, για παύση των εχθροπραξιών, με την εμφύλια εκεχειρία να έρχεται αναγκαστικά, εξαιτίας των γερμανικών επιθέσεων κατά ανταρτών ανεξαρτήτου ομάδας⁸⁵.

Το 1944, βρήκε αρκετά από τα μέλη των διαλυμένων οργανώσεων να έχουν προσχωρήσει στα Τάγματα Ασφαλείας, τα οποία είχε δημιουργήσει ο πρωθυπουργός Ράλλης, με τον εξοπλισμό να τους παρέχεται από τις γερμανικές δυνάμεις⁸⁶. Από τα Τάγματα που συγκέντρωναν μεγαλύτερο αριθμό μελών, συνεπώς ένοπλους σχηματισμούς, σε αντιστοιχία με τις υπόλοιπες περιοχές, ήταν της Πελοποννήσου⁸⁷.

⁸¹ Κ. Αντωνόπουλος, *Εθνική Αντίσταση 1941-1945*, Αθήνα 1964, τ. 2, σ. 855-872

⁸² Στ. Καλύβας, Ν. Μαραντζίδης, *ό. π.*, σ. 197

⁸³ Χ. Φλάισερ, *Στέμματα και Σβάστικα, η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης, 1941-1944*, Αθήνα 2009, τ. 2, σ. 214, 221

⁸⁴ Χ. Φλάισερ, *ό. π.*, σ. 255-256

⁸⁵ Ο. Smith, *Ο πρώτος γύρος, Εμφύλιος πόλεμος κατά την κατοχή*, (1997), σ. 97

⁸⁶ Σπ. Γασπαρινάτος, *Η Κατοχή: η κατοχική πρόοδος μέχρι τον Οκτώβριο του 1943*, Αθήνα 1998, τ. 1, σ. 223

⁸⁷ Π. Μούτουλας, *ό. π.*, σ. 479-483

Το Τάγμα του Μυστρά, το οποίο είχε δημιουργηθεί, βγήκε, στον Πάρνωνα, προς καταδίωξη των ανταρτών που δολοφονούσαν αμάχους και λεηλατούσαν χωριά. Ο, τότε, Ηγούμενος της Ιεράς Μονής Αγίων Αναργύρων⁸⁸, Πατέρας Νικόδημος έγραψε στο ημερολόγιο του Ναού: «*Το Τάγμα του Μυστρά πέρασε από το Μοναστήρι στις 11/4/1944 κατευθυνόμενοι προς τα χωριά Βέροια, Τζιτζίνα, Άγιο Βασίλειο και Κοσμά, καταδιώκοντας τους αντάρτες που λεηλατούν και δολοφονούν άμαχο πληθυσμό*».

Η κατάσταση οξύνθηκε, όταν η Βρετανία σταμάτησε τη χρηματοδότηση του ΕΑΜ και ο ΕΛΑΣ δείχνοντας, πλέον, ξεκάθαρα τις προθέσεις του, δολοφόνησε τον Ψαρρό, στις 17 Απριλίου 1944. Για τον δολοφόνο του έχουν αποτυπωθεί διάφορες εκδοχές. Κατά την πρώτη και σύμφωνα με τον γραμματέα του ΕΑΜ, Αθανάσιο Χατζή, ο Ζούλας μετά από διαπληκτισμό που είχε με τον Ψαρρό, ρώτησε με ένταση τους αντάρτες του «γιατί τον κρατάτε;». ο Βελέντζας, ως επικεφαλής της ομάδας, εξέλαβε αυτά τα λόγια ως διαταγή και τον εκτέλεσε. Σύμφωνα με τον Διονύσιο Χαριτόπουλο «*μετά από ιδιόχειρο σημείωμα του Ζούλα, που βρήκα, ο Ψαρρός δολοφονήθηκε από τον ίδιο, κάτι που απέκρυψαν τότε, για ευνόητους λόγους*». Μία ακόμη εκδοχή, συμπλέει με του Χαριτόπουλου, κάνοντας λόγο πως η εντολή, για την εκτέλεση του Ψαρρού, στον Ζούλα, δόθηκε από τον Γεώργιο Σιάντο, ο οποίος τότε ήταν Γενικός Γραμματέας του ΚΚΕ⁸⁹. Πρόκειται για ένα ειδικό και αποτροπιαστικό έγκλημα, όπου το άψυχο σώμα του παρέμενε άταφο, ώστε να χλευάζεται. Όταν προχώρησαν σε ταφή, έγραψαν: «*Συνταγματάρχης Ψαρρός, προδότης της Ελλάδος*». Οι άνδρες του Ψαρρού, είχαν την ίδια τύχη. Οι περισσότεροι εκτελέστηκαν, ενώ οι υπόλοιποι προσχώρησαν, έπειτα από βασανιστήρια, στους κόλπους του ΕΛΑΣ⁹⁰.

Γενικά, όσοι είχαν αρνηθεί να συμπλεύσουν μαζί του (ΕΛΑΣ), κατέφυγαν στη Μέση Ανατολή για να συμπράξουν με τις εκεί ελληνικές δυνάμεις ή δολοφονήθηκαν ή προσχώρησαν στους κόλπους του, δια της βίας.

Οδεύοντας προς τα μέσα του 1944, η κατάσταση έγινε εκρηκτική. Οι αντιδράσεις των Βρετανών για τις εκτελέσεις, οδήγησαν στη συγκρότηση πολιτικής επιτροπής εθνικής

⁸⁸ Η Ιερά Μονή Αγίων Αναργύρων είναι αντρικό μοναστήρι και βρίσκεται ανάμεσα στα χωριά του Πάρνωνα, Βέροια και Τζιτζίνα. Χρονολογείται τον 13^ο αιώνα και είναι το παλαιότερο μοναστήρι με συνεχή μοναστηριακή ζωή, από την ίδρυσή του έως σήμερα.

⁸⁹ Στ. Καλύβας, Ν. Μαραντζίδης, ό. π., σ. 192-193

⁹⁰ Γ. Ρούσσο, *Νεότερη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους 1826-1974*, τ. 7, σ. 454

απελευθέρωσης. Οι αντιδράσεις των αριστερών, δημιούργησαν νέες συγκρούσεις και την ταυτόχρονη αποδοκιμασία των Τσώρτσιλ και Ρούζβελτ⁹¹.

Ο φόβος των Βρετανών, για την απώλεια της συμμαχού Ελλάδος από τον Άξονα, ήταν διάχυτος και η ανησυχία των ελληνικών κυβερνήσεων για την περαιτέρω αποδυνάμωση και εξασθένηση των ελληνικών θέσεων, καθώς και μπροστά στο ενδεχόμενο απώλειας των Δωδεκανήσων, συνέπλευσε με τον αγγλοαμερικανικό παράγοντα για την καθολική καταστολή των κινημάτων εθνικής διαίρεσης. Οι αψιμαχίες των αντιστασιακών οργανώσεων, έφεραν στην επιφάνεια την ανάγκη να συγκροτηθεί επείγοντως, εθνικό συμβούλιο, το οποίο θα ένωνε όλες τις πολιτικές και αντιστασιακές δυνάμεις, με σκοπό το συλλογικό καλό, με τον τερματισμό του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου. Η συνεδρίαση θα λάμβανε χώρα στο Λίβανο και ο Σοφοκλής Βενιζέλος που είχε αναλάβει να την οργανώσει, παραμερίστηκε από τον Γεώργιο Παπανδρέου, με τη βοήθεια των Άγγλων, σχηματίζοντας την κυβέρνησή του⁹².

Στους διαλόγους που προηγήθηκαν πριν το συνέδριο, έγιναν αντιληπτές και οι εαμικές αξιώσεις. Το ΕΑΜ ήθελε να μετέχει στην κυβέρνηση εθνικής ενότητας, κατέχοντας ένα υψηλό ποσοστό, ενώ στην αντιπροεδρία ήθελαν τον Αλέξανδρο Σβώλο. Ζήτησαν να συγκροτηθεί ενιαίος στρατός με αρχιστράτηγο ένα πρόσωπο το οποίο θα ήταν αποδεκτό και έμπιστο από όλες τις παρατάξεις και να διοριστεί αντιβασιλεία, έως ότου διενεργηθεί δημοψήφισμα. Οι προτάσεις αυτές, δεν έγιναν αποδεκτές, λόγω του φόβου πως η νέα κυβέρνηση θα ελεγχόταν πλήρως από το ΕΑΜ.

Στις 17 Μαΐου 1944, θα ξεκινήσει το συνέδριο, για να ολοκληρωθεί τρεις ημέρες μετά. Στις 20/5/44, αποφασίζεται και υπογράφεται η συμφωνία, με τα κάτωθι άρθρα να αποτελούν τα κυριότερα: α) Θα ανασυνταχθούν και θα πειθαρχήσουν όλες οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις της Μέσης Ανατολής, υπό την ελληνική σημαία, β) όλες οι αντάρτικες ομάδες θα συσπειρωθούν με υπακοή στην ενιαία κυβέρνηση, γ) θα μεριμνούν για τη συχνή αποστολή, ανά την Ελλάδα, φαρμάκων και τροφίμων, δ) εξάλειψη πάσης φύσεως τρομοκρατίας στην ελληνική ύπαιθρο, ε) εδραίωση προσωπικής ελευθερίας και ασφάλειας

⁹¹ Τ. Σακελλαρόπουλος, *Οι ένοπλες δυνάμεις, συμμαχίες και διχασμοί στη Μέση Ανατολή 1941-1944*, στο: *Παναγιωτόπουλος Βασίλης (επιμ.), Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000 Η Εμπόλεμη Ελλάδα 1940-1950*, Αθήνα 2003, τ. 8, σ. 177

⁹² Τ. Σακελλαρόπουλος, *ό. π.*, σ. 177

των Ελλήνων, μετά την απελευθέρωση, ζ) να επιβληθούν βαρύτατες κυρώσεις στους προδότες της πατρίδας, η) να αποφασίσει ο ελληνικός λαός, ανεπηρέαστος, για την κυβέρνηση που θα θελήσει, θ) να διασφαλιστούν τα σύνορα της χώρας, ι) να ικανοποιηθούν άμεσα οι υλικές ανάγκες των Ελλήνων, μετά την απελευθέρωση⁹³».

Μετά το συνέδριο, όλοι οι συμμετέχοντες μετακινήθηκαν στο Καίρο, προκειμένου να συσταθεί η κυβέρνηση εθνικής ενότητας. Οι απεσταλμένοι του ΕΑΜ, περίμεναν άδικα εξουσιοδότηση από την Ελλάδα, για να ορκιστούν υπουργοί.

Οι όροι του Συνεδρίου, που είχαν μαθευτεί στην Ελλάδα από τον ραδιοφωνικό σταθμό του Λονδίνου, είχαν προκαλέσει τις έντονες αντιδράσεις του Εθνικού Συμβουλίου, στέλνοντας άμεσα (19/5) το εξής τηλεγράφημα: «*Το Εθνικό Συμβούλιο που αποτελείται από 175 αντιπροσώπους του ελληνικού λαού, αφού άκουσε στη ραδιοφωνική εκπομπή τον λόγο του κ. Παπανδρέου στη σύσκεψη της Μέσης Ανατολής, αποφασίζει: Εκφράζει την κατάπληξή του, γιατί ο κ. Παπανδρέου μίλησε με ασέβεια, χρησιμοποιώντας συκοφαντικές ανακρίβειες για τη μεγάλη μαχητική οργάνωση του ΕΑΜ και τον ηρωικό στρατό του ΕΛΑΣ, που τρία χρόνια διεξάγουν αμείλικτη πάλη ενάντια στον κατακτητή και τους προδότες. Καταγγέλλει τον κ. Παπανδρέου στον ελληνικό λαό και στους λαούς των συμμάχων σαν διασπαστή του εθνικού αγώνα και εχθρό των ελευθεριών του λαού⁹⁴».*

Μία διαμαρτυρία, που οι Άγγλοι, εσκεμμένα, απέκρυψαν από όλους τους συνέδρους. Αντί, όμως, για την εξουσιοδότηση που ανέμεναν, χωρίς να γνωρίζουν ότι την είχαν παρακρατήσει οι Άγγλοι, έλαβαν ένα τηλεγράφημα, από την Κυβέρνηση του βουνού⁹⁵, με το οποίο απαιτούσαν απαντήσεις για τους λόγους που υποχώρησαν οι αντιπρόσωποι, αφού οι εντολές που είχαν λάβει ήταν εντελώς διαφορετικές. Αμέσως, ο αρχηγός των απεσταλμένων, Αλέξανδρος Σβάλος, δήλωσε παραίτηση, η οποία δεν έγινε δεκτή από τους συντρόφους του. Αποφασίστηκε δε, η επιστροφή του Σαράφη, ώστε να ενημερώσει, δια ζώσης, την Κυβέρνηση του Βουνού, περί του συνεδρίου⁹⁶.

Σχεδόν ενάμισι μήνα μετά των ληφθέντων αποφάσεων στον λίβανο, ο Παπανδρέου θα κατηγορήσει ανοιχτά τον ΕΑΜ/ΕΛΑΣ για απραξία και εμπόδιση

⁹³ Γ. Ρούσσος, *ό. π.*, σ. 455-456

⁹⁴ Στ. Σαράφης, *Ο ΕΛΑΣ*, Αθήνα 1999, σ. 349

⁹⁵ *Ήταν η λεγόμενη Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης*

⁹⁶ Στ. Σαράφης, *ό. π.*, σ. 349

σχηματισμού της νέας κυβέρνησης. Λίγες μέρες μετά, θα ζητήσει από τη Βρετανία, μα στείλει οπωσδήποτε στρατεύματά της, στην Ελλάδα, για την αντιμετώπιση του επικείμενου εμφυλίου⁹⁷.

Την ίδια στιγμή, αυτών των εξελίξεων, ο Στούπας με τους συντρόφους του, συμμετείχαν στις γερμανικές επιχειρήσεις εκκαθάρισης, στα βουνά Ταϋγέτου και Πάρνωνα. Ο ίδιος εφιστούσε την προσοχή των ανδρών του, ως προς την εν γένει συμπεριφορά τους απέναντι στους κατοίκους και τις περιουσίες τους. Παράλληλα, ο ΕΛΑΣ (19/7/1944) απέκτησε μεγάλη ποσότητα πολεμοφοδίων και τροφίμων, όταν κατάφερε σοβαρό πλήγμα σε γερμανική φάλαγγα, μετά από ενέδρα που της είχε στήσει, στο **Γεφύρι του Μανούσου**⁹⁸. Η γερμανική διοίκηση, θέλησε να εκδικηθεί, με σκληρά αντίποινα. Η μεσολάβηση, όμως, των Παπαδόγκωνα και Στούπα, οι οποίοι τους επεσήμαναν πως οι άνθρωποι των περιοχών (Γαργαλιάνοι έως Πύργο) που θέλουν να τιμωρήσουν, δε σχετίζονται με τον ΕΛΑΣ, κατεύνασε τη γερμανική οργή⁹⁹.

Και ενώ οι διαβουλεύσεις μεταξύ Παπανδρέου και ΠΕΕΑ συνεχίζονται χωρίς ουσιαστικό αποτέλεσμα, μια ολιγομελής ομάδα από Ρώσους αλεξιπτωτιστές, με επικεφαλής τον Γκριγκόρι Ποπόφ, θα καταφθάσουν στην Ελλάδα και θα έρθουν σε επαφή με τον Ιωαννίδη και Σιάντο. Άγνωστα παραμένουν, το τί ειπώθηκε μεταξύ τους και από πού έφυγαν¹⁰⁰.

Η κρίση μεταξύ κυβέρνησης Καΐρου και συμμάχων ΠΕΕΑ/ΚΚΕ/ΕΑΜ, θα ενταθεί, καθώς οι τελευταίοι με τηλεγράφημα – τελεσίγραφο, έθεταν εκ νέου τους αρχικούς τους όρους. Ο Παπανδρέου, που είχε, ήδη, διαμορφώσει κυβέρνηση, έθεσε το θέμα των απαιτήσεων του τηλεγραφήματος. Με ομόφωνη απόφαση, απάντησε, μέσω ραδιοφώνου, πως απορρίπτεται το τελεσίγραφο, καθώς καταρρίπτει τη συμφωνία του Λιβάνου, καταλήγοντας: *«Με τους νέους όρους ζητείται μεταξύ άλλων η κυβέρνηση να απαρτισθή από δεκαπέντε μέλη και εκ τούτων τα επτά να ανήκουν στο ΕΑΜ. Αλλά σημασίαν δεν έχει μόνο ο αριθμός. Ακόμη μεγαλύτεραν έχει το είδος των Υπουργείων. Ζητούνται: Υφυπουργείον Στρατιωτικών και Υπουργεία Εσωτερικών, Δικαιοσύνης, Παιδείας, Εργασίας*

⁹⁷ Κ. Κορέσης, *Γ. Παπανδρέου – Η ζωή του*, Αθήνα 1966, σ. 202

⁹⁸ Ι. Μπουγάς, *ό. π.*, σ. 175-177

⁹⁹ Ι. Μπουγάς, *ό. π.*, σ. 180-181

¹⁰⁰ Σ. Γρηγοριάδης, *Δεκέμβριος 1944 – Το ανεξήγητο λάθος*, Αθήνα 1980, σ. 102-104

και Κοινωνικής Πρόνοιας. Ο Στρατός, λοιπόν, με την αμετάβλητον διατήρησιν του ΕΛΑΣ, την οποία επίσης αξιώνουν, θα είναι ιδικός των. Αλλά δεν θα είναι μόνον ο Στρατός ιδικός των. Με το Υπουργείον Εσωτερικών, το οποίον διεκδικούν, θα έχουν επίσης τον έλεγχον της Χωροφυλακής και της Αστυνομίας. Θα έχουν επίσης τον έλεγχον όλης της Διοικήσεως και της Δικαιοσύνης. Και θα έχουν, προσθέτως, την ηγεσίαν της Παιδείας, δια να εμπνέουν διδασκάλους και νέαν γενεάν με τα ιδικάς των ιδέας. Αποδοχή, επομένως, των νέων όρων, σημαίνει κατ' ουσίαν άμεσον σχηματισμόν κυβερνήσεως του ΕΑΜ εις την ορεινήν Ελλάδα... Εκφράζομεν την ευγνωμοσύνην μας προς την επιτροπή των βουνών διότι εγκατέλειψεν, επιτέλους, τας υπεκφυγάς και τας προτάσεις και απεκάλυψε τους αληθινούς της σκοπούς. Μας ζητούν να παραδώσωμεν την Ελλάδα. Αρνούμεθα. Η αποστολή μας είναι να εντάξωμεν τας οργανώσεις εις το Έθνος, όχι να υποτάξωμεν το Έθνος εις τας οργανώσεις...¹⁰¹».

Θα αποσταλεί νέο τηλεγράφημα, από την Κυβέρνηση του Βουνού, με το οποίο επέτρεπε στους απεσταλμένους της να συμμετάσχουν στην Κυβέρνηση, με τον μοναδικό όρο, να μην αναλάβει την πρωθυπουργία ο Παπανδρέου. Το βασικότερο σημείο, στα όσα αποτυπώθηκαν στο τηλεγράφημα, είναι: «Είμαστε υποχρεωμένοι να τονίσουμε ότι πραγματοποίηση της ενότητος υπό έναν τέτοιο πρωθυπουργό είναι αδύνατη. Κόμματα και οργανώσεις του αγωνιζόμενου έθνους, στην προσπάθειά τους να βρουν μια λύση και με έμμονη επιθυμία ν' αποφύγουν μια σύγκρουση αποφάσισαν τα εξής: Είναι έτοιμες να εφαρμόσουν άμέσως τη Συμφωνία του Λιβάνου, συμμετέχοντας σε μια κυβέρνηση γενικού εθνικού συνασπισμού υπό έναν άλλο πρωθυπουργό, με τη βεβαιότητα ότι χάρη στη συνεργασία μέσα στη κυβέρνηση θα δημιουργηθεί ατμόσφαιρα αμοιβαίας κατανοήσεως και θα λυθεί κάθε πρόβλημα, έτσι ώστε να εκπληρωθούν οι παραπάνω όροι των διαπραγματεύσεων». Μετά το αίτημα, ο Παπανδρέου συγκαλεί συμβούλιο, όπου και ανακοινώνει την παραίτησή του. Ο Σοφοκλής Βενιζέλος, αναλαμβάνει για τη σχετική ενημέρωση της Κυβέρνησης του Βουνού «Κατά σημερινόν Υπουργικόν Συμβούλιον Παπανδρέου έθεσε παραίτησίν του εις διάθεσιν κυβερνήσεως χάριν εθνικής ενότητος. Προς αποφυγήν κυβερνητικής κρίσεως μέχρις αφίξεως υμών εξεφράσθη εμπιστοσύνη μελών κυβερνήσεως προς Πρόεδρον αυτής, όστις ανέλαβε καλέση υμάς προς συμμετοχήν εις κυβέρνησιν και δηλώση ότι είναι έτοιμος αποχωρήση προεδρίας εφόσον αυτός θεωρείται

¹⁰¹ Γρ. Δαφνής, Σοφοκλής Βενιζέλος, Αθήνα 1970, σ. 332

εμπόδιον συμφιλίωσης. Μη υπάρχοντος πλέον εμποδίου επιβάλλεται ταχεία αποστολή μελλόντων μετάσχουν κυβερνήσεως».

Η αποστολή του ΕΑΜ, που επεδίωκε συνάντηση με παράγοντες της Ρωσίας, ο πρέσβης Νοβίκωφ απέφευγε την όποια άμεση επικοινωνία. Ως υπεύθυνο για τις επαφές με το ΕΑΜ, είχε ορίσει τον γραμματέα της πρεσβείας, Σολόντ, ο οποίος τους προέτρεπε να συμμετάσχουν στην κυβέρνηση, ακόμη και στην περίπτωση, που οι Άγγλοι δε θα δέχονταν την απομάκρυνση του Παπανδρέου, αποστέλλοντας σχετική ενημέρωση, ο Πέτρος Ρούσσο, στην ΠΕΕΑ *«Σε προσωπική επαφή με τον πρεσβευτή της ΕΣΣΔ δεν κατορθώσαμε να ρθούμε. Ζητήσαμε, αν είναι δυνατό, να έχουμε την άποψη της σοβιετικής κυβέρνησης πάνω στα ελληνικά ζητήματα από τον πρώτο σύμβουλο της πρεσβείας. Μετά δέκα περίπου μέρες, δηλαδή ένα μήνα μετά τη λήξη της διάσκεψης του Λιβάνου και μια βδομάδα μετά την αναχώρηση του Μιλτιάδη (Πορφυρογένη) ο α΄ σύμβουλος (της πρεσβείας) με κάλεσε και μου έκανε την ακόλουθη ανακοίνωση: Η σοβιετική κυβέρνηση δεν απάντησε επί του θέματος. Ο πρεσβευτής, όμως, (Νοβίκωφ), σας διαβιβάζει την ακόλουθη προσωπική του γνώμη: α) Η συμφωνία του Λιβάνου ανταποκρίνεται στη σημερινή κατάσταση πραγμάτων. Β) Η στάση της αντιπροσωπείας σας είναι η σωστή. Γ) Πρέπει να μπειτε στην κυβέρνηση και δ) Να φροντίσετε να γίνει γνωστή αυτή η γνώμη στα βουνά».*

Λίγες μέρες αργότερα, ο Τσώρτσιλ με παρέμβασή του, θα ασκήσει βέτο πως δε γίνεται αποδεκτή η ζητούμενη αλλαγή, την οποία θα κοινοποιήσει, μέσω του Ήντεν, στους αντιπροσώπους του ΕΑΜ. Εδώ, αξίζει να αναφερθεί, πως ανάμεσα στα αρχεία που ήρθαν στην επιφάνεια, μεταπολεμικά, ήρθε στο φως και το σημείωμα Τσώρτσιλ προς Ήντεν *«Και βέβαια θα πρέπει να πούμε στον Παπανδρέου ότι οφείλει να παραμείνη πρωθυπουργός και να τους αψηφήσει όλους... Δεν μπορούμε να φέρνουμε έναν άνθρωπο στην εξουσία, όπως κάναμε με τον Παπανδρέου, και μετά να τον αφήνουμε να ριχθή στους λύκους με τα πρώτα ουρλιάσματα των αθλίων Ελλήνων ληστών... Μου φαίνεται ότι το θέμα έφθασε στο εξής σημείο: Η υποστηρίζουμε τον Παπανδρέου, στην ανάγκη χρησιμοποιώντας και βία, όπως έχουμε συμφωνήσει, ή παύουμε να ενδιαφερόμαστε εντελώς για την Ελλάδα».*

Με τα να δεδομένα, ομάδα υπουργών από το Καΐρο, αναλαμβάνει να ενημερώσει την ΠΕΕΑ, με την ταυτόχρονη έκκληση όπως δείξουν υπακοή *«Συνεπεία επισήμου εμπιστευτικής ανακοινώσεως Αγγλικής κυβερνήσεως μη δεχομένης αλλαγής προέδρου της*

κυβερνήσεως παραμονάς απελευθερώσεως, κόμματα Φιλελευθέρων, Προοδευτικών και Αγροτικών Δημοκρατικών ποιούνται τελευταίαν έκκλησιν όπως αποστείλητε αντιπροσώπους σας καταλάβουν θέσεις των εν τη κυβερνήσει, ως έχει σήμερα. Εν εναντία περιπτώσει αναλαμβάνετε τεραστίας ευθύνας απέναντι του Έθνους, εις στιγμήν που η εθνική ενότης είναι υπέρποτε ή άλλοτε απαραίτητος προς αντιμετώπισιν των μεταπολεμικών προβλημάτων και επίλυσιν των εκ του πολέμου πληγών¹⁰²».

Με τη συμφωνία αυτή, πολλοί αριστεροί διαμαρτυρήθηκαν, ενώ από πολλούς θεωρήθηκε σημαντική για την εθνική ομόνοια. Ο ΕΛΑΣ θα θέσει νέες προϋποθέσεις, όπως «ο ΕΛΑΣ να παραμείνει ως έχει, να παραχωρηθεί αμνηστία στους κινηματίες της Μέσης Ανατολής και να αυξηθεί η συμμετοχή των αριστερών στην κυβέρνηση», τα οποία αρνήθηκε ο Παπανδρέου. Ο ίδιος, θα μεταβεί στη Ρώμη για την επικείμενη συνάντησή του με τον Βρετανό πρωθυπουργό, Τσώρτσιλ. Θα καλέσει τους Σαράφη και Ζέρβα, ώστε να σχεδιασθεί από κοινού με τον στρατηγό Σκόμπι, η δράση των ανταρτικών ομάδων, καταλήγοντας σε ακόμη μία συμφωνία, εκείνη της Καζέρτας.

Δυστυχώς, όμως, πριν τη συμφωνία, ένα άλλο αποτρόπαιο έγκλημα έμελλε να προηγηθεί. Η σφαγή του Μελιγαλά. Οι γερμανικές δυνάμεις κατά τη φυγή τους από την Πελοπόννησο, άφησαν ένα μέρος του πολεμικού εξοπλισμού τους, στους Ταγματασφαλίτες, με τον ΕΛΑΣ να τους αντιμάχεται ως εχθρικά μορφώματα. Στην πόλη της Καλαμάτας, άφηναν τη χωροφυλακή ως ένοπλη εξουσία. Προφανώς οι Γερμανοί ήθελαν να διχάσουν ακόμη περισσότερο¹⁰³.

Κατά τις επιθέσεις του ΕΛΑΣ, μεγάλη ομάδα Ταγματασφαλιτών θα διαφύγει στον Μελιγαλά. Η μεσολάβηση του Αρχιμανδρίτη Ιωήλ Γιαννακόπουλου, έπεσε στο κενό, καθώς οι Ταγματασφαλίτες αρνήθηκαν να παραδοθούν και να μεταφερθούν σε ασφαλές σημείο, έως ότου έφτανε η κυβέρνηση εθνικής ενότητας, από το εξωτερικό¹⁰⁴.

Η μάχη που ξέσπασε, στις 13 Σεπτεμβρίου, ήταν σφοδρή. Στις 15/9, οι Ταγματασφαλίτες θα συσκεφθούν, αλλά η σύσκεψή τους θα διακοπεί εξαιτίας της επίθεσης με χειροβομβίδες που δέχθηκαν, αναγκάζοντάς τους σε άτακτη υποχώρηση.

¹⁰² Β. Ραφαηλίδης, *Ιστορία (κωμικοτραγική) του Νεοελληνικού Κράτους 1830-1974*, Αθήνα 1993, σ. 177-179

¹⁰³ Π. Μούτουλας, *ό. π.*, σ. 571

¹⁰⁴ Π. Μούτουλας, *ό. π.*, σ. 573-574

Όσοι κατέφυγαν προς την Αρκαδία, έπεσαν στην ομάδα του Άρη Βελουχιώτη, ο οποίος μετέβαινε στον Μελιγαλά. Όταν έφτασε στην περιοχή, πήγε στο σημείο κράτησης των Ταγματاسφαλιτών. Αμέσως, συστάθηκε ανταρτοδικείο, με επικεφαλής τους δικηγόρους Γιάννη Καραμούζο και Βασίλη Μπράβο, με την εκτέλεσή τους να είναι βέβαιη. Μεταφέρθηκαν στην «Πηγάδα», όπου και εκτελέστηκαν.

Μετά τον Μελιγαλά, οι αντάρτες πραγματοποίησαν επίθεση (23/11/1944) εναντίον του Μυστρά, την οποία απέκρουσε ισχυρή ομάδα του Τάγματος που είχε επιστρέψει, από τις επιχειρήσεις στον Πάρνωνα. *«Ήμουν στο φυλάκιο μαζί με τον πατέρα μου που πολεμούσε και τα θυμάμαι όλα. Θυμάμαι τον γερό Βασίλη Κακαλέτρη με ένα γκρα που πάθαινε συνέχεια εμπλοκή, τον 85 ετών παππού μου Γιώργο Βαχαβιώλο ή Στράτηγα να πολεμά με ένα εμπροσθογεμές απομεινάρι του 1821. Κάποια στιγμή πετάχτηκε ο καψουλόλογος από το όπλο του παππού μου τραυματίζοντάς τον στο μέτωπο. Και παρά ότι αιμορραγούσε, απτόητος πέταξε το όπλο και πήρε μια κουμπούρα του 1821» (Μαρτυρία Απόστολου Ε. Βαχαβιώλου).*

Μετά τη μάχη του Μελιγαλά, ο Στούπας με την ομάδα του ταμπουρώθηκαν στο κάστρο της Πύλου. Όταν εισέβαλλαν στο χώρο οι ομάδες του ΕΛΑΣ, ο Στούπας αυτοκτόνησε με μια σφαίρα στον κρόταφο. Οι αντάρτες, παρότι ήταν νεκρός, τον μαχαίρωσαν και του έσπασαν τα άνω και κάτω άκρα. Το σώμα του πετάχτηκε σε λάκκο, το οποίο βρήκε η αδελφή του, αναγνωρίζοντάς το από μία σφαίρα που ήταν καρφωμένη στο χέρι του, από την περίοδο της Μικρασιατικής Καταστροφής, στην οποία είχα λάβει μέρος.

Ο αριθμός των εκτελεσθέντων, σε ότι αφορά τη σφαγή του Μελιγαλά, διαφέρει μεταξύ των διαφόρων πηγών. Σε ανακοίνωσή του ο ΛΕΑΣ, αναφέρει χαρακτηριστικά *«σκοτώθηκαν οχτακόσιοι Ράλληδες»*. Ο Ερυθρός Σταυρός, κάνει λόγο για χίλιους (1000) και πλέον δολοφονημένους. Το 1945, ο ιατροδικαστής Δημήτριος Καψάσκης, ανέφερε επτακόσιους οκτώ (708). Εκπρόσωποι της εθνοφροσύνης, εκτιμούσαν πως ο αριθμός ξεπερνούσε τους δύομισι χιλιάδες (2500).

Από την πλευρά του το ΕΑΜ, υποστήριζαν πως εκτελέστηκαν τριακόσιοι πενήντα (350). Όποια κι αν είναι η πραγματικότητα ως προς τον αριθμό, δεν παύει να αποτελεί ένα από τα θλιβερότερα σημεία, στην ιστορία της ελληνικής επικράτειας.

Έπειτα από αυτό το συμβάν, οι Βρετανοί, αλλάζοντας την πολιτική τους, διέταξαν τους υπόλογούς τους, στην Πελοπόννησο, να επιδιώξουν ώστε ο οπλισμός των Ταγμάτων Ασφαλείας να περάσει στην κατοχή τους και όχι στον ΕΛΑΣ. Σε συνεργασία με τον Ερυθρό Σταυρό και εκπροσώπους της κυβέρνησης εθνικής ενότητας, το πέτυχαν, χωρίς να συνοδευθεί από ένα νέο αιματοκύλισμα¹⁰⁵.

2.2. Η Συμφωνία της Καζέρτας

Ο Σοβιετικός στρατός που κατευθυνόταν προς τη βαλκανική περιοχή, ελλόχευε τον κίνδυνο αποκλεισμού των γερμανικών δυνάμεων, στην Ελλάδα. Οι Γερμανοί που είχαν αποφασίσει την αποχώρησή τους από τον ελλαδικό χώρο, πριν τη συμφωνία της Καζέρτας, ήταν κάτι το οποίο γνώριζαν οι συμμαχικές δυνάμεις πληροφοριών¹⁰⁶. Κατά τη γερμανική αποχώρηση από την Ελλάδα, θα πραγματοποιηθεί, στις 23/9/1944 στην ιταλική πόλη Καζέρτα, συνάντηση – σύσκεψη μεταξύ Άγγλων πολιτικών και στρατιωτικών και της ελληνικής εθνικής ενότητας, υπό τον Γεώργιο Παπανδρέου, και των ηγετών του ΕΔΕΣ και ΕΑΜ. Ύστερα από τριήμερες διαβουλεύσεις, τελικώς, υπογράφηκε συμφωνία (26/9/44), η οποία προέβλεπε «Οι δυνάμεις των ανταρτών θα κινούνταν σύμφωνα με τις διαταγές της ελληνικής κυβέρνησης και τους απαγορευόταν οποιαδήποτε κίνηση – δράση με σκοπό την ανάληψη της εξουσίας. Ανάμεσα στα θέματα συζήτησης, ήταν και τα Τάγματα Ασφαλείας, για τα οποία αποφάσισαν πως, σε περίπτωση άρνησης συμμορφώσεώς τους στον στρατηγό Σκόμπι, θα έπρεπε να αντιμετωπισθούν ως συνεργάτες του κατοχικού κατακτητή. Οι ανταρτικές ομάδες θα συσπειρώνονταν, προς όφελος του Αγώνα και καθορίστηκαν τα εδάφη δράσεως της κάθε ομάδας¹⁰⁷».

Ο Τσώρτσιλ θα ζητήσει τη συγκατάθεση του Ρούζβελτ, για να αποβιβάσει στρατεύματα σε ελληνικό έδαφος. Πίσω στην Αθήνα, ο Σκόμπι είχε αναθέσει στον στρατηγό Σπηλιωτόπουλο να εμποδίσει την όποια προσπάθεια αριστερής κατάληψης της εξουσίας. Αν και ο ίδιος είχε μικρή δύναμη, κατάφερε να οργανώσει την άμυνα για την

¹⁰⁵ Τ. Κωστόπουλος, *Η αυτολογοκριμένη μνήμη: Τα Τάγματα Ασφαλείας και η μεταπολεμική εθνοφοροσύνη*, Αθήνα 2005, σ. 68-69

¹⁰⁶ Γ. Ρούσσο, *ό. π.*, σ. 458

¹⁰⁷ Δ. Αστερινός, *Από την Καζέρτα έως την Απελευθέρωση*, Ιστορία Εικονογραφημένη, τχ 76 (Οκτώβριος 1974), σ. 16

προστασία των έργων του κοινωνικού συνόλου. Ταυτόχρονα, ο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, ξεκινούσε τη δράση του¹⁰⁸.

Ενώ οι Γερμανοί είχαν φύγει, ήδη, από την Πελοπόννησο, η αποχώρησή τους από την Αθήνα, στις 12/10/1944, συνοδεύτηκε από μια σειρά μεγάλων καταστροφών, αφήνοντας πίσω τους ερείπια. Το αξιοπερίεργο είναι, πως κανείς, από ελληνικής πλευράς, δε τους καταδίωξε. Η επιχείρηση – επίθεση που είχε σχεδιαστεί, κατά των γερμανικών στρατευμάτων, τη στιγμή της αποχώρησής τους, ονομαζόμενη και ως «Κιβωτός», δεν είχε την ανάλογη επιτυχία, αφού το μεγαλύτερο τμήμα των ενόπλων δυνάμεων της Γερμανίας, αποχώρησε χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα¹⁰⁹. Εδώ, θα πρέπει να ληφθούν υπόψιν πως, βρισκόταν σε εξέλιξη ο εμφύλιος ανάμεσα στον ΕΛΑΣ και ΕΔΕΣ και έπειτα, οι Έλληνες λαχταρούσαν την ταχύτατη απομάκρυνση των Γερμανών, από τα ελληνικά εδάφη. Οι Αθηναίοι ξεχύθηκαν στους δρόμους, πανηγυρίζοντας την πολυπόθητη απελευθέρωση. Παρά τους πανηγυρισμούς, μια Ελλάδα κατεστραμμένη θα πρόβαλλε από αυτή την πολεμική συμφορά. Χιλιάδες κτίρια είχαν καεί, ολόκληρα χωριά είχαν καταστραφεί ολοσχερώς και οι νεκροί, από διάφορες αιτίες, όπως τις κακουχίες, την πείνα, τις αιχμαλωσίες, τις δολοφονίες, ξεπερνούσαν το μισό εκατομμύριο. Οι ζημιές στην εθνική οικονομία ήταν τεράστιες, καθώς είχαν καταστραφεί μεγάλα δημόσια έργα (σιδηρόδρομοι, λιμάνια, οδικό δίκτυο).

Ένας μεγαλειώδης ενθουσιασμός, που σκίαζε επιμελώς, αυτό που θα ερχόταν σε σύντομο χρονικό διάστημα. Την επομένη, 13/10/1944, αποβιβάστηκαν οι βρετανικές ένοπλες δυνάμεις και στις 18/10, ήρθε και η κυβέρνηση Παπανδρέου, που έπρεπε άμεσα να λύσει τα σοβαρά προβλήματα της μεταβατικής περιόδου, από την απελευθέρωση στην αναδιοργάνωση του τόπου. Την ίδια μέρα, κατέφθασε και από τα βουνά η ηγεσία του ΕΑΜ, για να καθορίσει το πολιτικό της βάθρο, ανάλογα με τα πολιτικά τεκταινόμενα. Οι πολιτικές αντιπαραθέσεις που υφίσταντο, δυσκόλευαν το κυβερνητικό έργο, στο οποίο παρέμβαινε και η Αγγλία¹¹⁰.

¹⁰⁸ Γ. Ρούσσο, *ό. π.*, σ. 458

¹⁰⁹ Ι. Γεμεντζής, *Η Εθνική Αντίσταση, ό. π.*, διαθέσιμο στον ιστότοπο http://www.army.gr/sites/default/files/h_ethnikh_antistash_1941_1944.pdf (ημερομηνία προσπέλασης 8/4/2021)

¹¹⁰ Κ. Παπαρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 354-355

Πρώτο μέλημα της κυβέρνησης ήταν να αφοπλίσει τον ΕΛΑΣ. Μέσα από μια σειρά ενεργειών και συζητήσεων, η κυβέρνηση αποφάσισε να αποστρατεύσει τις ομάδες του ΕΔΕΣ και ΕΛΑΣ και να προβεί σε αντικατάσταση της Εθνικής Πολιτοφυλακής, από την Εθνοφυλακή την οποία θα επάνδρωνε με έφεδρους του 1936. Αρχικά, οι υπουργοί αριστερών φρονημάτων, δέχτηκαν τις αποφάσεις αυτές, μα λίγες μέρες αργότερα, αμφισβητώντας τις προθέσεις της κυβέρνησης, ζήτησαν να αποστρατευθούν όλοι από τον Ιερό Λόχο και την Ταξιαρχία του Ρίμινι¹¹¹.

Σε αντίθετη περίπτωση, δε θα πραγματοποιούταν η αποστράτευση του ΕΛΑΣ. Οι ταλαντεύσεις του ΕΑΜ, θεωρήθηκαν τεχνάσματα της αριστεράς, που δεν μπορούσε να καταλήξει αν θα υποταγεί ή θα συγκρουστεί¹¹². Μετά το τέρμα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η Ελλάδα, αντί να εστιάσει στην ανοικοδόμησή της, αφήνοντας πίσω της τις τραυματικές εμπειρίες του πολέμου, προχώρησε σε εμφύλιες συρράξεις. Ένας εμφύλιος, ο οποίος έγινε το προοίμιο του Ψυχρού Πολέμου και στον ιστό του ενεπλάκησαν, όχι μόνο στρατιωτικοί, μα και απλοί πολίτες, βάζοντας πάνω από την πατρίδα τα προσωπικά τους πιστεύω.

2.3. Δεκεμβριανά

Στις μετέπειτα ελληνικές εξελίξεις, σημαντικό ρόλο έπαιξαν και οι σφαίρες επιρροής, τις οποίες καθόρισαν, από κοινού, Τσώρτσιλ και Στάλιν, με τον τελευταίο να μην παρέχει καμία πληροφορία στους κόλπους του ΚΚΕ. Η σύγκυση που προκλήθηκε στην Αριστερά, οδήγησε στην παραίτηση τους υπουργούς αριστερών φρονημάτων, οι οποίοι συμμετείχαν στην Κυβέρνηση Παπανδρέου. Το ΕΑΜ, αμέσως μετά, ζήτησε την κυβερνητική έγκριση, για να πραγματοποιήσει (3/12/1944) συγκέντρωση στο Σύνταγμα. Η Κυβέρνηση θα απορρίψει το αίτημα, με το ΕΑΜ να δείχνει ανυπακοή. Πριν ακόμη προλάβει η χώρα να βγει από το κατοχικό έρεβος, ένα νέο αιματοκύλισμα ερχόταν. Κατά την πορεία, θα ακολουθήσουν ένοπλες συμπλοκές μεταξύ διαδηλωτών – αστυνομικών, με

¹¹¹ Ταξιαρχία που είχε συσταθεί από φιλοβασιλικούς, στη Μέση Ανατολή.

¹¹² Ν. Δερμετζής, *Ο Εμφύλιος Πόλεμος: από τη συλλογική οδύνη στο πολιτισμικό τραύμα*, στο *Εμφύλιος: Πολιτισμικό τραύμα*, Αλεξάνδρεια (Επιμ. Ν. Δερμετζής – Ελ. Πασχαλούδη – Γ. Αντωνίου), Αθήνα 2013, σ. 54-66

νεκρούς και τραυματίες. Ο ΕΛΑΣ ισχυρίστηκε πως πρώτη η αστυνομία άνοιξε πυρ, ενώ η αστυνομία κατηγόρησε τον ΕΛΑΣ. Η Αθήνα μετατράπηκε σε πεδίο μάχης, ανάμεσα στις δυνάμεις της Κυβέρνησης (τις οποίες βοηθούσαν οι βρετανικές ένοπλες) και στον ΕΛΑΣ.

Κατά τη διάρκεια των επεισοδίων, επισκέφθηκε αναπάντεχα την πρωτεύουσα, ο Τσώρτσιλ, συγκαλώντας σύσκεψη, στην οποία συμμετείχαν ο Γ. Παπανδρέου, ο Αμερικανός πρεσβευτής Λίνκολν, ο Ρώσος αντισυνταγματάρχης Γκριγκόρι Ποπόφ, ο Γάλλος πρέσβης Ζαν Μπακλάν, ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός, ο Πλαστήρας, ο Σοφούλης κ.α. και από την πλευρά του ΕΑΜ οι Σιάντος, Μάντακας και Παρτσαλίδης.

Οι εκπρόσωποι του ΕΑΜ κατέθεσαν προτάσεις για το θέμα της Αντιβασιλείας, που έθεσε ο Τσώρτσιλ, ζητώντας «τη συμμετοχή τους στην κυβέρνηση έως 50%, αναλαμβάνοντας τα Υπουργεία Δικαιοσύνης, Εσωτερικών και τα Υφυπουργεία Εξωτερικών και Στρατιωτικών. Να διαλυθούν η Χωροφυλακή, ο ιερός Λόχος, η Ταξιαρχία του Ρίμινι, η, συγκροτημένη από τους Βρετανούς, Εθνοφυλακή και να τιμωρηθούν οι συνεργοί των κατακτητών. Επίσης, να διεξαχθεί δημοψήφισμα για το πολιτειακό, την πρώτη Κυριακή του Φεβρουαρίου 1945 και να γίνουν εκλογές για τη Συντακτική Εθνοσυνέλευση, τον Απρίλιο». Το υπόμνημα του ΕΑΜ, δε θα γίνει αποδεκτό, με τις εξελίξεις να είναι καταρακτώδεις¹¹³.

Η κατάσταση επεκτάθηκε και εκτός συνόρων Αττικής, με την Αθήνα, που υπέστη σοβαρότατα πλήγματα από τους βρετανικούς βομβαρδισμούς, να αποτελεί το κέντρο των σφοδρότατων, αυτών, συγκρούσεων, με ακρότητες από όλους τους εμπλεκόμενους. Οι πρωτοφανείς, αυτές, συμπλοκές, που διήρκεσαν σχεδόν ένα μήνα, η ήττα του ΕΛΑΣ ήταν προδιαγραμμένη, αφού η Βρετανία υπερετερούσε αριθμητικά σε ένοπλους, αλλά και πολεμοφόδια. Με τη βοήθεια της ελληνικής χωροφυλακής, οι Άγγλοι συνέλαβαν περίπου 7500 αιχμαλώτους, τους οποίους έστειλαν στη Μέση Ανατολή. Μα και οι ομάδες του ΕΛΑΣ, που υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν την Αθήνα και τον Πειραιά, οδήγησαν πολλούς κατοίκους στην ομηρία. Η λήξη των ενόπλων συγκρούσεων, ήρθε στις 15 Ιανουαρίου 1945, μετά από συνάντηση εκπροσώπων του ΕΑΜ με τον Σκόμπι, για να προβούν σε νέα διαπραγμάτευση, στις 2 Φεβρουαρίου, στη Βάρκιζα¹¹⁴. Το

¹¹³ Κ. Παπαρρηγόπουλος, ό. π., σ. 359-360

¹¹⁴ Κ. Παπαρρηγόπουλος, ό. π., σ. 361

τραγικότερο, όμως, αυτής της εμφύλιας πολεμικής αναμετρήσεως, ήταν το γεγονός, πως ο αριθμός των θυμάτων ξεπέρασε τους νεκρούς του ελληνοϊταλικού πολέμου.

Γ' Κεφάλαιο

Το μεταβατικό στάδιο από τον πρώτο στον δεύτερο Εμφύλιο

3.1. Κυβέρνηση Πλαστήρα

Παράλληλα με την τραγωδία των Δεκεμβριανών, ήρθε και το πρόωπο τέλος της κυβέρνησης Παπανδρέου. Το ΚΚΕ, προκειμένου να ενταχθεί και πάλι στην κυβέρνηση, ζητούσε να μην επιστρέψει ο βασιλιάς Γεώργιος έως ότου καθοριστεί, το πολιτειακό, αυτό, ζήτημα με δημοψήφισμα. Με την παρέμβαση του Τσώρτσιλ, θα ορκιστεί, ως Αντιβασιλέας, ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός, προκαλώντας την αντίδραση του βασιλιά Γεωργίου, με αποτέλεσμα τη σύγκρουσή τους. Αν και τελικά υποχώρησε ο Γεώργιος Α', δεν έπαψε να αμφισβητεί τα συμφωνηθέντα με τον Τσώρτσιλ. Τελικά, θα διορισθεί ο Δαμασκηνός, ο οποίος με διάγγελμά του, τόνιζε: «...θεωρούμεν πρώτιστον καθήκον να διακηρύξωμεν, δημοσία και επισήμως, την ανάγκην της άνευ αναβολής αναστηλώσεως του κύρους του Κράτους έναντι πάντων και της αμέσου καταπαύσεως της εθνοκτόνου αδελφικής αιματοχυσίας...επιμένομεν εις την εθνικήν επιτακτικήν ανάγκην της αμέσου συμφωνίας περί διακοπής των συγκρούσεων, ως αναγκαίας απαρχής και προϋποθέσεως προς επίτευξιν των ριζικών και σωστικών λύσεων...επιπλέον, καλούμεν, εν ονόματι της δεινοπαθούσης Πατρίδος, τους ενόπλους, όπως συμφωνήσουν να καταθέσουν πάραυτα τα όπλα και εμπιστευτούν εις την Αντιβασιλείαν και εις την Κυβέρνησιν αυτής, την ορθήν, δικαία και δια δημοκρατικών μέσων επίλυσιν των επιμάχων ζητημάτων¹¹⁵».

Η κυβέρνηση Παπανδρέου, αντίθετη με αυτές τις εξελίξεις, υπέβαλε την παραίτησή της, έπειτα από εξαναγκασμό των Άγγλων, με τον Νικόλαο Πλαστήρα, τον οποίο είχαν φέρει οι Άγγλοι από τη Γαλλία, να καλείται να αναλάβει τον σχηματισμό της νέας κυβέρνησης. Και ενώ οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ βρίσκονταν στη διαδικασία υποχώρησης, ο Πλαστήρας τους καλούσε να καταθέσουν τα όπλα, για το συμφέρον της κοινής ωφέλειας «...προσκαλώ όθεν τους παραπλανηθέντας να πιστεύσουν από σήμερα τουλάχιστον, εις τον λόγον μου ότι ουδείς κίνδυνος υπάρχει επιβολής βιαίας καταστάσεως και να καταθέσουν άνευ και της ελαχίστης αναβολής τα όπλα προσερχόμενοι εις τας τάξεις

¹¹⁵ ΦΕΚ Α1/1945

του νομίμου Κράτους δια να συντελέσουν εις την ταχύτεραν αποκατάστασιν της ομαλότητος¹¹⁶».

3.2. Η Συμφωνία της Βάρκιζας

Στις 2 Φεβρουαρίου 1945, ξεκινούν οι συζητήσεις, με σκοπό να παραμεριστούν όλες οι αντιπαλότητες και να επέλθει, στη χώρα, η ομόνοια. Παράλληλα, με τις συνομιλίες στη Βάρκιζα, οι ηγέτες των Μεγάλων Δυνάμεων, Ρούσβελτ, Στάλιν, Τσώρτσιλ, στη Γιάλτα, καθόριζαν την τύχη των Βαλκάνιων χωρών, με την Ελλάδα να διαιωνίζει τη θέση της στο Δυτικό μπλοκ¹¹⁷.

Ο Πλαστήρας, ο οποίος δεν παρευρέθηκε στις συζητήσεις της Βάρκιζας, εκπροσωπήθηκε από τους υπουργούς Ιωάννη Σοφιανόπουλο, Ιωάννη Μακρόπουλο και Περικλή Ράλλη. Το ΕΑΜ, εκπροσωπούσαν οι Σιάντος Γεώργιος, Παρτσαλίδης Δημήτριος και Τσιριμώκος Ηλίας. Μετά από δεκαήμερες διαπραγματεύσεις και διαλόγους, υπογράφηκε, στις 12/2/1945, μεταξύ αμοτέρων η «**Συμφωνία της Βάρκιζας**», με σκοπό την οριστική λήξη των Δεκεμβριανών. Τα άρθρα τα οποία περιλάμβανε, ήταν τα εξής «Δημιουργία δημοκρατικής πολιτείας με πλήρεις πολιτικές ελευθερίες, διεξαγωγή δημοψηφίσματος για το πολιτειακό ζήτημα και εκλογών με συμμετοχή διεθνών παρατηρητών, άρση στρατιωτικού νόμου, αμνηστία σε πολιτικά αδικήματα, τα οποία πραγματοποιήθηκαν μετά τις 3/12/1944, απελευθέρωση συλληφθέντων από τον ΕΛΑΣ, εκκαθάριση δημοσίων υπηρεσιών και σωμάτων ασφαλείας¹¹⁸».

Ο ΕΛΑΣ αν και παρέδωσε τα όπλα που είχε στην κατοχή του, ωστόσο, κάποιιοι από τους ηγέτες του, όπως ο Άρης Βελουχιώτης, δεν αποδέχτηκαν τη συμφωνία και κατέφυγαν, ξανά, στα βουνά, έχοντας στη διάθεσή τους σημαντική ποσότητα πολεμοφοδίων. Τελικά, η συμφωνία που παραβιάστηκε και από τις δύο πλευρές, οδήγησε τους Έλληνες στον δεύτερο Εμφύλιο¹¹⁹, γνωστό και ως «συμμοριτοπόλεμο του 1946-1949».

¹¹⁶ ΦΕΚ Α4/1945

¹¹⁷ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Θεσσαλονίκη 1994, τ. 11, σ. 362-363*

¹¹⁸ Αρχεία Γενικού Επιτελείου Στρατού, *Εμφύλιος Πόλεμος, Από τα Δεκεμβριανά ως τις συγκρούσεις του 1947*, Αθήνα 1998, τ. 6, σ. 77-80

¹¹⁹ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 368

Και ενώ ο Πλαστήρας, δεν είχε πρόθεση για άμεση διεξαγωγή δημοψηφίσματος, αναγκάστηκε να παραιτηθεί και στη θέση του να διορισθεί ο ναύαρχος Βούλγαρης, προβαίνοντας σε σχηματισμό υπηρεσιακής κυβέρνησης¹²⁰. Και ο ίδιος, όμως, θα εγκαταλείψει, λίγους μήνες αργότερα. Ο λόγος ήταν πως υπήρχαν έντονες διαμαρτυρίες από τα υπόλοιπα κόμματα, για την ημερομηνία διεξαγωγής εκλογών (20/1/1946), που είχε γνωστοποιήσει. Οι πολιτικοί του αντίπαλοι, τον απείλησαν πως δε θα συμμετάσχουν, αναγκάζοντάς τον σε παραίτηση. Θα τον διαδεχθεί ο Κανελλόπουλος, αλλά και αυτός θα παραιτηθεί, μετά τον πόλεμο των αντιβασιλικών, εναντίον του. Οι ελληνικές κυβερνήσεις που ανεβοκατέβαιναν, λόγω της ανικανότητας των πολιτικών να βάλουν πάνω από όλα το όφελος του τόπου και όχι των κομμάτων τους, είχε ως αποτέλεσμα τη συνεχόμενη παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων για να τις καθορίζουν. Μετά την παραίτηση Κανελλόπουλου, θα παρέμβει ο Βρετανός Μακ Νηλ, επιβάλλοντας να σχηματισθεί κυβέρνηση, υπό τον Σοφούλη¹²¹.

Ο Νίκος Ζαχαριάδης, λίγες μέρες πριν τις ελληνικές εθνικές εκλογές, μετέβη στην Τσεχοσλοβακία, προκειμένου να συμμετάσχει στο τετραήμερο κομμουνιστικό συνέδριο. Στο Βελιγράδι συναντήθηκε με τους Ράνκοβιτς, Τζίλα και Τίτο, με τους τελευταίους να αποδέχονται τη μετάβαση 20 χιλιάδων ατόμων που διώκονταν από τις εθνικές δυνάμεις, προτείνοντας να ιδρυθούν στρατόπεδα εκπαίδευσης μαχητών. Μετά το συνέδριο, συναντήθηκε, στη Βουλγαρία, με τον πολιτικό Δημητρόφ, ο οποίος του επεσήμανε πως η κατάσταση που επικρατούσε διεθνώς, δεν επέτρεπε την αναζωπύρωση ενός νέου ελληνικού εμφυλίου., που ενδεχομένως να επεκτεινόταν στις βαλκανικές χώρες. Μετά την αναχώρησή του, ο Δημητρόφ έστειλε τη λεπτομερή γνώμη του Ζαχαριάδη, στη Ρωσία, η οποία εξετάστηκε από τους αρμόδιους των διεθνών πληροφοριών, απαντώντας πως «*Η στρατιωτική οργάνωση του ΚΚΕ είναι ιδιαίτερα συνωμοτική, αποκεντρωμένη και εκτείνεται σε όλη τη χώρα. Έχει τις διασυνδέσεις της μέσα στο στρατό και μεταξύ αξιωματικών, στην αυτοάμυνα και στις ειδικές ομάδες... Παρά τη συμφωνία της Βάρκιζας, το ΕΑΜ κατόρθωσε να διατηρήσει μια σημαντική ποσότητα τουφεκιών, πολυβόλων και άλλου εξοπλισμού*¹²²».

¹²⁰ Κ. Παπαρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 367-368

¹²¹ Γ. Ρούσσο, *Νεότερη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους 1826-1974*, σ. 464

¹²² Ι. Μπάεφ, *Μια ματιά απ' έξω, Ο Εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα, Διεθνείς διαστάσεις*, Αθήνα 1997, σ. 105-106

Και παρά τη συγκαταβατική απάντηση της Ρωσίας, για τη συμμετοχή του ΚΚΕ στις εκλογές, ο Ζαχαριάδης προτίμησε να τις σαμποτάρει¹²³.

Στις 30 Μαρτίου, μία μέρα πριν τις επικείμενες εκλογές που είχαν αποφασιστεί, θα ξεσπάσουν σφοδρές αναταραχές στην Αθήνα και στο Λιτόχωρο Πιερίας, ανάμεσα σε οπαδούς του ΚΚΕ και της αστυνομίας. Τα γεγονότα αυτά, αποτέλεσαν την αντίστροφη μέτρηση για την αρχή της δεύτερης αδελφοκτονίας¹²⁴.

Τελικά, οι πρώτες εκλογές, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, θα διεξαχθούν στις 31/3/1946, κάτω από την εποπτεία των Μεγάλων Δυνάμεων Βρετανίας, Γαλλίας και Ηνωμένων Πολιτειών, με την αποχή του ΚΚΕ, αλλά και άλλων πολιτικών ανδρών, όπως ο Γεώργιος Καρτάλης, ο Εμμανουήλ Τσουδερός, κ.α.¹²⁵, καθώς εκτιμούσαν πως οι εκλογές αυτές, ήταν ουσιαστικά η έναρξη μιας νέας εμφύλιας ένοπλης συμπλοκής¹²⁶.

Η Σοβιετική Ένωση, στην οποία προτάθηκε να συμμετάσχει στην επίβλεψη της εκλογικής αναμέτρησης, απέφυγε την ανάμειξή της, με την πρόφαση πως θα παρέμβαινε στα ελληνικά εσωτερικά θέματα¹²⁷. Παράλληλα, ο Ζαχαριάδης ενημέρωσε τον Βούλγαρο πολιτικό Δημητρώφ, αναφέροντας *«Η αποχή μας από τις εκλογές στις 31 Μαρτίου, σύμφωνα με τις αποφάσεις της δεύτερης Ολομέλειας της ΚΕ, είχε ως σκοπό να ενισχύσει τη μαχητική ικανότητα αντίστασης του λαού μας κατά της αγγλικής κατοχής και των μοναρχοφασιστών. Η συμμετοχή μας στο δημοψήφισμα θα μας δώσει τη δυνατότητα να διατηρήσουμε σχετικά τις νόμιμες δυνατότητές μας για δράση στις πόλεις, όπου η μαχητική ικανότητά μας είναι πίσω σε σχέση με ότι συμβαίνει στα χωριά. Στη Θεσσαλία, στη Μακεδονία και στη Θράκη ουσιαστική υπάρχει κατάσταση εμφυλίου πολέμου. Το ίδιο συμβαίνει και στην Πελοπόννησο, αλλά σε μικρότερη κλίμακα. Οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις της κυβέρνησης, οι οποίες έχουν ξεκινήσει εδώ και δύο μήνες, δεν απέδωσαν κανένα αποτέλεσμα πέρα από την τρομοκρατία του άμαχου πληθυσμού. Τώρα πλέον, μετά τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις, το κίνημα στα βουνά θα αναπτύσσεται και θα περάσει σε νέα φάση. Παρά το κτύπημα το οποίο δεχτήκαμε,*

¹²³ Θ. Σφήκας, *Πόλεμος και Ειρήνη στη Στρατηγική του ΚΚΕ 1945-1949*, Αθήνα 2001, σ. 67-68

¹²⁴ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 380

¹²⁵ Γ. Ρούσσο, *ό. π.*, σ. 465-466

¹²⁶ Γ. Μαργαρίτης, *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου 1946-49*, Αθήνα 2005, τ. 1, σ. 233

¹²⁷ Γ. Ρούσσο, *ό. π.*, σ. 465-466

οι οργανώσεις μας προσαρμόστηκαν στη νέα κατάσταση. Στο κέντρο δε μας έχουν χτυπήσει ακόμη άμεσα¹²⁸».

Τα αποτελέσματα της κάλπης, καθόρισαν, ουσιαστικά, νικητή τον Κωνσταντίνο Τσαλδάρη, πρόεδρο του Λαϊκού Κόμματος, μετά και την παραίτηση του Πουλίτσα, ο οποίος είχε σχηματίσει κυβέρνηση, αμέσως μετά τις εκλογές, με τη νίκη των φιλοβασιλικών κομμάτων, που είχαν ενωθεί ως «Ηνωμένην Παράταξιν Εθνικοφρόνων¹²⁹».

Ως πρώτη προτεραιότητα που του ορίστηκε να διευθετήσει, από τον Βρετανό πρεσβευτή Νόρτον, ήταν ο χρονικός προσδιορισμός για το δημοψήφισμα. Ως καταληκτική ημερομηνία, αποφασίσθηκε η 1^η Σεπτεμβρίου 1946¹³⁰.

3.3. Η έναρξη του Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949

Πριν να στεγνώσουν οι υπογραφές στη συμφωνία Βάρκιζας, τα κυβερνητικά ένοπλα σώματα, ξεκίνησαν διωκτικές επιχειρήσεις κατά των οπαδών της Αριστεράς¹³¹. Τα μέλη των ομάδων που συνεργάζονταν με το παρακράτος (Τάγματα Ασφαλείας, οργάνωση Χ) προσπαθούσαν να τρομοκρατήσουν μόνο τα χωριά, χωρίς, όμως, να προβούν σε αποτρόπαιες πράξεις (βιασμοί, δολοφονίες), σύμφωνα με τη νομή παραδοχή της επίσημης Αριστεράς, όπως ομολογεί ο Καμαρινός, με σκοπό όσοι διώκονταν να αναγκαστούν να επιστρέψουν στις πόλεις και να συλληφθούν, κάτι που ήταν πιο εύκολο σε σύγκριση με την ύπαιθρο¹³², σε αντίθεση με τις εναπομένουσες αριστερές ομάδες, οι οποίες επιτίθεντο και δολοφονούσαν αδιακρίτως ηλικίας και φύλου, με μοναδικό κριτήριο τις ιδεολογικές θέσεις γεωγραφικών περιοχών (υπόθεση Μελιγαλά).

Οι εφημερίδες της εποχής, αναλόγως τον προσανατολισμό τους, αποτύπωναν και τα ανάλογα άρθρα. Ο μεν Τύπος, που έκλινε προς τους συντηρητικούς κύκλους, μιλούσε για βιαιοπραγίες των αριστερών, ο δε Ριζοσπάστης υποστήριζε πως η Αριστερά δέχεται απρόκλητη τρομοκρατία από φανατικούς ακροδεξιούς.

¹²⁸ Ι. Μπάεφ, *ό. π.*, σ. 110-111

¹²⁹ Γ. Ρούσσο, *ό. π.*, σ. 466

¹³⁰ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 380-381

¹³¹ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 370

¹³² Α. Καμαρινός, *Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Πελοπόννησο 1946-1949*, Αθήνα 2008, σ. 36

Ακόμη ένα στοιχείο που όξυνε την, ήδη, τεταμένη κατάσταση, ήταν η δίκη των δωσίλογων, που κρατούνταν στις φυλακές Αβέρωφ και η οποία είχε ξεκινήσει τις 21/2/1945. Το ΚΚΕ, ισχυριζόταν πως εκβιάστηκαν οι μάρτυρες κατηγορίας, ώστε να εκθειάσουν τους κατηγορούμενους. Η απόφαση που βγήκε, σχεδόν τρεις μήνες μετά, ήταν καταπέλτης για ορισμένους. Παρά τις προσπάθειες κατευνασμού των διαιρετικών κοινωνικών εντάσεων, με την προσαγωγή σε δίκη, οι κατοχικοί πρωθυπουργοί, με πρώτο τον Γεώργιο Τσολάκογλου, ο οποίος αν και καταδικάστηκε σε στρατιωτική καθαίρεση και θάνατο, η απόφαση μεταβλήθηκε σε ισόβια, αφήνοντας την τελευταία του πνοή (1948) σε Νοσοκομείο της Αθήνας, φρουρούμενος. Οι Ράλλης και Λογοθετόπουλος, καταδικάστηκαν σε ισόβια κάθειρξη. Κάποια από τα μέλη των κατοχικών κυβερνήσεων αθωώθηκαν και άλλα καταδικάστηκαν με ελάσσονες τιμωρίες¹³³.

Ο Ζαχαριάδης, που είχε επιστρέψει (1945), μετά τη φυλάκισή του στο Νταχάου και είχε αναλάβει ως γενικός γραμματέας στο ΚΚΕ¹³⁴, θεωρούσε πως η λευκή τρομοκρατία που επικρατούσε, την περίοδο 1945-1946, παράλληλα με την κρίση της οικονομίας, ήταν συνθήκες ιδανικές για μια νέα ένοπλη εξέγερση, ζητώντας στρατιωτική ενίσχυση από τον Στάλιν¹³⁵.

Ο τελευταίος, όμως, σε συναίνεσε, καθώς, αφενός δεν ήθελε να διακινδυνεύσει τις σχέσεις του με τη Βρετανία¹³⁶, αφετέρου απέσπασε ως κτίσεις τις γεωγραφικές περιοχές της Ανατολικής Ευρώπης, με κριτήριο τη διέλευση του κόκκινου στρατού, όπως είχε, ήδη, συμφωνηθεί στη συνθήκη της Γιάλτας. Έτσι, δεν είχε κανένα έρεισμα ενσωμάτωσης της Ελλάδας στο σοβιετικό ιδεώδες και η ενίσχυση που προωθούσε προς τις αριστερές αντάρτικες ομάδες στη χώρα μας, είχε μόνο δόλιες πολιτικές σκοπιμότητες.

Το 1946, ήταν το έτος που η Ελλάδα θα βίωνε ένα δεύτερο και σκληρό συμμοριτοπόλεμο. Ένα κρίσιμο έτος για το ελληνικό κράτος, καθώς υπήρχε πολιτική και στρατιωτική κρίση ως προς την αντιμετώπιση των συμμοριτών και δεν προέβη έγκαιρα στην οργάνωση και ανάπτυξη των ενόπλων δυνάμεων. Το αντάρτικο που επανδρωνόταν, άδραξε αυτή την ευκαιρία, για να επεκτείνει τις δυνάμεις του στην ύπαιθρο στα βόρεια,

¹³³ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 370

¹³⁴ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 372

¹³⁵ Αν. Gerolymatos, *Εμφύλιος, Ελλάδα 1943-1949, Ένας Διεθνής πόλεμος*, Αθήνα 2018, σ. 245-246

¹³⁶ Α. Gerolymatos, *ό. π.*, σ. 245

προσπαθώντας να απομονώσει τη Νότια Ελλάδα από την υπόλοιπη ηπειρωτική χώρα¹³⁷. Σκοπός των ανταρτικών οργανώσεων ήταν να επικρατήσουν στο μεγαλύτερο μέρος της χώρας, ρίχνοντας το ηθικό του εθνικόφρονος πληθυσμού, να υπάρξουν ελεύθερες ζώνες στην παραμεθόριο, ώστε να παρέχεται η δυνατότητα επάνδρωσής τους από το Μπούκλες και να ιδρύσουν τις βάσεις τους. Η στρατηγική τους καθοριζόταν ως εξής: αρχικά, θα φανάτιζαν τους ανθρώπους ιδίων φρονημάτων και θα ακολουθούσε η τρομοκρατία σε όλη τη ζώνη δραστηριότητός τους, διαπράττοντας λεηλασίες και δολοφονίες ανθρώπων εθνικών φρονημάτων. Ένα τρίτο σκέλος, αφορούσε την παρεμπόδιση του ανεφοδιασμού των μικρών εθνικών ενόπλων τμημάτων και την κλοπή του πολεμικού υλικού και θα εισχωρούσαν πληροφοριοδότες τους στα εθνικά τμήματα, ώστε να γνωρίζουν τις κινήσεις τους. Το τελευταίο σκέλος του σχεδίου τους, σχετιζόταν με τις δολοφονικές επιθέσεις κατά κυβερνητικών και στρατιωτικών στελεχών. Η ελληνική κυβέρνηση, στην προσπάθειά της να εξαρθρώσει τους αντάρτες, αποφάσισε την στρατιωτική αντιμετώπιση σε συνεργασία με τα κατά τόπους τμήματα Χωροφυλακής, παρά το γεγονός ότι οι ένοπλες δυνάμεις βρίσκονταν ακόμη στο στάδιο της οργάνωσης¹³⁸.

Τον Ιούλιο του 1946, στη Βουλή θα ψηφιστεί το γνωστό Γ΄ Ψήφισμα, που όριζε να ιδρυθούν έκτακτα στρατοδικεία για την εκδίκαση αδικημάτων σχετιζόμενα με την παραβίαση της έννομης τάξης, αλλά και την εκκαθάριση του Εθνικού Στρατού, από αριστερά στοιχεία.

Πολλοί αντάρτες, έως το καλοκαίρι του 1946, που είχαν περάσει τα σύνορα της Γιουγκοσλαβίας, επέστρεφαν σε ελληνικό έδαφος, για να αποκομίσουν τρόφιμα, μέσα από τις λεηλασίες σε διάφορα χωριά. Προς το τέλος του καλοκαιριού, όλες οι άτακτες αντάρτικες μονάδες, θα συσπειρωθούν στον ανεπίσημο, μέχρι τότε, Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας (όπως είχαν μετονομασθεί οι κύριες αριστερές ομάδες) και στις εντολές του Μάρκου Βαφειάδη¹³⁹.

Μέσα σε κλίμα που έδειχνε πως οι ένοπλες συμπλοκές ήταν αναπόφευκτες, διενεργήθηκε και το δημοψήφισμα (1/9/1946) για την επιστροφή ή όχι του βασιλιά Γεωργίου. Σε αντίθεση με την εκλογική αναμέτρηση του Μαρτίου, ψήφισαν όλες οι

¹³⁷ Δ. Ζαφειρόπουλος, *Ο Αντισυμμοριακός Αγών 1945-1949*, Αθήνα 1956, σ. 171

¹³⁸ Δ. Ζαφειρόπουλος, *ό. π.*, σ. 173-174, 177

¹³⁹ An. Gerolymatos, *ό. π.*, σ. 290

πολιτικές παρατάξεις και με την απουσία των ξένων επιτηρητών. Το αποτέλεσμα, παρότι υπήρξαν διαμαρτυρίες για αλλοίωση, τον έφερναν ξανά στην Ελλάδα, με το Παλάτι να παίζει σημαντικό ρόλο στην μετέπειτα πολιτική σκηνή. Η στροφή των πολιτών ως προς την αποδοχή της βασιλείας, ήταν αποτέλεσμα του φόβου για ενδεχόμενη εδραίωση του κομμουνισμού, που υπήρχε, ήδη, στις γειτονικές χώρες στα βόρεια των ελληνικών συνόρων¹⁴⁰.

Με την επιστροφή, όμως, του βασιλιά, η ελπίδα για τον τερματισμό των όποιων διενέξεων θα αφανιστεί, εξαιτίας της πρώτης οργανωμένης ένοπλης επίθεσης αριστερών κατά της χωροφυλακής Λιτόχωρου Πιερίας¹⁴¹. Οι πρώτες ανταρτικές ομάδες που δημιουργήθηκαν στον Όλυμπο, για να πολλαπλασιαστούν στη συνέχεια, άρχισαν τις αιφνιδιαστικές επιθέσεις κατά των τμημάτων Χωροφυλακής, σε περιοχές της Βορείου Ελλάδας. Στα σχέδιά τους ήταν η εξολόθρευση των αστυνομικών και στρατιωτικών τμημάτων, η τρομοκράτηση με δολοφονίες αντιφρονούντων, μέσω της τακτικής «χτύπα - φύγε» και η πλήρης εξουσία τους στην ύπαιθρο. Μέσω πληροφοριοδοτών, ενημερώνονταν για την πορεία και τον αριθμό των κυβερνητικών ομάδων, ώστε να μην έρθουν σε, κατά μέτωπο, σύγκρουση μαζί τους. Παράλληλα, επεδίωκαν την εύνοια των ντόπιων πληθυσμών, υποστηρίζοντας πως ο αγώνας τους ήταν κατά του αντιιμπεριαλιστικού αγώνα των ξένων δυνάμεων¹⁴².

Λίγες μέρες αργότερα, θα ανακοινωθεί από τον Βαφειάδη, η επίσημη σύσταση του ΔΣΕ. Η αναγγελία αυτή, προξένησε την ανησυχία της Αθήνας και των Συμμάχων, ψάχνοντας για λύσεις που θα έφερναν την εκεχειρία στην ελληνική κοινωνία¹⁴³. Ως το τέλος του 1946, αντάρτικες ομάδες εμφανίστηκαν σε όλη την ελληνική επικράτεια. Το κράτος σε συνεργασία με το ΓΕΣ, στην προσπάθειά τους να οργανωθούν με τη βοήθεια των απλών πολιτών, δεν είχε την επιθυμητή κατάληξη. Πολλοί από τους πολίτες δίσταζαν να συμμετάσχουν σε αυτή την εθνική προσπάθεια, εξαιτίας της ανταρτικής τρομοκρατίας. Ωστόσο, όμως, σε όποιες περιοχές, οι στρατιωτικοί διοικητές κατάφεραν την οργάνωση, υπήρξαν επιτυχή αποτελέσματα¹⁴⁴. Η κυβέρνηση στην προσπάθειά της να αφαιρέσει, από

¹⁴⁰ Γ. Ρούσσο, *ό. π.*, σ. 467

¹⁴¹ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 384-385

¹⁴² Ι. Πολιτάκος,

¹⁴³ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 384-385

¹⁴⁴ Ι. Πολιτάκος, *ό. π.*, σ. 189

τις αριστερές ομάδες, έμπειρους Αξιωματικούς, τους εκτόπισε στη νησιωτική περιοχή του Αιγαίου. Και ενώ η οργάνωση του ΔΣΕ στους βόρειους νομούς της χώρας, έγινε με σχετική ευκολία, στην Πελοπόννησο υπήρξε καθυστέρηση, λόγω του ότι πολλοί αριστεροί είχαν καταφύγει στις πόλεις¹⁴⁵, αλλά και, κατά τον Νίκο Μπελογιάννη «*Ο Δημοκρατικός Στρατός στην Πελοπόννησο ανδρώθηκε κάτω από εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες, πιο δύσκολες ίσως από αυτές που συνάντησαν οι άλλες περιοχές της χώρας. Μια πρώτη δυσκολία στεκόταν το γεγονός, ότι ο Μοριάς ήταν από παλιά το πιο γερό κάστρο της αντίδρασης και του φαυλοκρατικού παλαιοκομματισμού και το λαϊκοδημοκρατικό κίνημα μετά την απελευθέρωση από τους Γερμανούς παρόλο το πλάτος του δεν είχε ακόμη κατακτήσει αποφασιστικά την πλειοψηφία του λαού. Εμπόδιο σε αυτό είχαν σταθεί και ορισμένες αδικαιολόγητες υπερβασίες, που διαπράχθηκαν στη διάρκεια της Κατοχής*¹⁴⁶».

Αρχές του 1947, ο Παναγιώτης Σπηλιωτόπουλος (αντιστράτηγος και αρχηγός του ΓΕΣ)¹⁴⁷, πρότεινε στο Υπουργείο Στρατιωτικών και έκανε αποδεκτό, την ίδρυση στρατοπέδων σε νησιά του Αιγαίου, στα οποία θα μεταφέρονταν και θα κρατούνταν πολιτικοί κρατούμενοι, ύποπτοι από τις περιοχές που προηγήθηκαν οι εκκαθαρίσεις και στρατεύσιμοι¹⁴⁸. Το στρατόπεδο της Μακρονήσου ήταν απαραίτητο, καθώς εκεί θα οδηγούνταν οι στρατεύσιμοι, για τους οποίους υπήρχαν ενδείξεις πως δε θα ακολουθούσαν τις εντολές προς όφελος του ελληνικού κράτους¹⁴⁹.

Παράλληλα, πολιτικοί διαφόρων παρατάξεων πίεζαν τον πρωθυπουργό Τσαλδάρη να προβεί σε μία κυβέρνηση περιλαμβάνοντας όλα τα κόμματα, προκειμένου να κατευναστούν τα πολιτικά πάθη και να επικρατήσει η ειρήνη. Ο Τσαλδάρης, μη αποδεχόμενος τις προτάσεις τους, θα παραιτηθεί και θα τον διαδεχθεί ο Δημήτριος Μάξιμος. Η κατάσταση, όμως, δεν εξομαλύνθηκε, οδηγώντας σε πολιτικοστρατιωτική σύσκεψη, κατά την οποία δε λήφθηκαν τα απαραίτητα μέτρα.

Στις κρισιμότερες στιγμές, για την Ελλάδα, θα επέλθει και ο ξαφνικός θάνατος του βασιλιά Γεωργίου. Ο θάνατός του (1/4/1947) που, αρχικά, θεωρήθηκε

¹⁴⁵ Γ. Μαργαρίτης, *ό. π.*, σ. 528

¹⁴⁶ Β. Λάζαρης, *Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Αχαΐα*, Αθήνα 2006, σ. 181

¹⁴⁷ *Συνοπτική Ιστορία του Γενικού Επιτελείου Στρατού*, Ειδική Έκδοση Γενικού Επιτελείου Στρατού, Αθήνα 2001, σ. 167

¹⁴⁸ Π. Βόγλης, *Η Εμπειρία της φυλακής και της εξορίας. Οι πολιτικοί κρατούμενοι στον Εμφύλιο Πόλεμο*, Αθήνα 2004, σ. 154

¹⁴⁹ Δ. Ζαφειρόπουλος, *ό. π.*, σ. 211

πρωταπριλιάτικο ψέμα, δε συγκλόνισε ιδιαίτερα τους Έλληνες. Στον θρόνο τον διαδέχτηκε ο αδελφός του Παύλος, με τη σύζυγό του, Φρειδερίκη. Το βασιλικό ζεύγος, που αποστασιοποιήθηκε ως όφειλε λόγω του θεσμικού πλαισίου, από τα κόμματα, αφήνοντας τον κυβερνητικό σχηματισμό όπως ήταν, καλλιέργησε, δικαίως, τη σχέση του με τη νικηφόρα υπερδύναμη του Β' Π. Π., τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής¹⁵⁰, αφού και η Ελλάδα ανήκες στις νικήτριες δυνάμεις, κατά του Άξονα.

¹⁵⁰ Γ. Ρούσσος, *ό. π.*, σ. 476

Δ' Κεφάλαιο

Η τελική έκβαση και ο απόηχος

4.1. Ο Εμφύλιος στην Πελοπόννησο

Το 1946 και από τις αρχές Μαρτίου έως και τον Απρίλιο 1947, οι κομμουνιστές δημιούργησαν τις βάσεις τους, στις παραμεθόριες ελληνικές περιοχές, εξασφαλίζοντας τον ανεφοδιασμό τους, από τα φιλικά, προς αυτούς, κράτη, με σκοπό να κυριαρχήσουν στην ελληνική ύπαιθρο, εκμηδενίζοντας τις διάσπαρτες εθνικές δυνάμεις. Η τρομοκρατία που δέχτηκαν οι άνθρωποι της υπαίθρου, τους ανάγκασε να καταφύγουν στις πόλεις, με αποτέλεσμα το Κράτος να επέλθει σε οικονομική εξαθλίωση, καθώς αδυνατούσε στις ανάγκες τους.

Ο Εθνικός Στρατός, ο οποίος βρισκόταν ακόμη στα σπάργανα της οργάνωσης και της εκπαίδευσης, αιφνιδιασμένος από αυτές τις εξελίξεις, περιορίστηκε στην τακτική άμυνας, με την χωροφυλακή να προασπίζεται την ασφάλεια και την τάξη. Τον Σεπτέμβριο του 1946, θα εμπλακεί και ο στρατός στις εμφύλιες μάχες, παρά το γεγονός ότι παρέμενε χωρίς εμπειρία, σε τέτοιου είδους συμπλοκές¹⁵¹.

Την 1^η Οκτωβρίου 1946, η οργάνωση Χ, υπό την ηγεσία του Γεωργίου Καρυτσιώτη, η οποία εγκαταστάθηκε στη Βαμβακού Λακωνίας από την ημέρα του δημοψηφίσματος, θα δεχθεί επίθεση από ομάδα του ΔΣΠ, μετά τις καταγγελίες των κατοίκων, για λεηλάτησή τους από τους Χίτες. Κατά την αποχώρηση του τμήματος ΔΣΠ, οι Χίτες θα προχωρήσουν σε αντίποινα, εκτελώντας, με συνοπτικές διαδικασίες, τριάντα, περίπου, κατοίκους, ανεξαρτήτου πολιτικού φρονήματος¹⁵².

Παράλληλα, άρχισε να δημιουργείται πολεμικό διάγραμμα, με την ονομασία «Τέρμινοους» προς αντιμετώπιση του κομμουνισμού, με εφαρμογή την Άνοιξη του 1947, εφόσον ήταν, ήδη, απόφαση των ισχυρών ξένων δυνάμεων, ότι «η Ελλάδα θα ανήκε στη Δύση». Οι αντάρτες που είχαν οργανωθεί σε τακτικές μονάδες, θα προσπαθήσουν να αποκτήσουν τον πλήρη έλεγχο, όσο το δυνατόν, περισσότερων περιοχών. Η εθνική στρατιωτική ηγεσία, συγκροτεί τις δυνάμεις της, δημιουργώντας και τις ομάδες ΜΑΥ και

¹⁵¹ Π. Καραδήμας, *Συμμοριτοπόλεμος στο Στρατιωτική Ιστορία της Ελλάδος*, Αθήνα 1950, σ. 810-813

¹⁵² Ν. Σταυρόπουλος, *Η Βαμβακού, Το μικρό χωριό και η μεγάλη ιστορία του*, Αθήνα 1989, σ. 373, 389

ΜΑΔ, κατά περιοχές, πλην της Πελοποννήσου, αφήνοντας τη Χωροφυλακή να συνεχίσει μόνη της. Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις που συνεχίστηκαν ως το καλοκαίρι του 1947, αν και απέφεραν την κατάληψη εδαφών, ωστόσο, δεν κατάφεραν την πλήρη διάλυση των ανταρτικών δυνάμεων, με τους κομμουνιστές να ξεκινούν τις βίαιες στρατολογήσεις των πολιτών. Με τη λήξη της επιχείρησης «Τέρμινους» το μόνο όφελος που αποκόμισαν οι εθνικές ένοπλες δυνάμεις, ήταν αυτοπεποίθηση, εμπειρία και αποφασιστικότητα για τη συντριβή του ΔΣΕ¹⁵³.

Οι μάχες που δόθηκαν σε όλη την επικράτεια της Πελοποννήσου, ήταν σφοδρές. Η πόλη της Σπάρτης και συγκεκριμένα στις 14 Φεβρουαρίου 1947, θα δεχθεί επίθεση από τον ΔΣΠ, καταστρέφοντας το κεντρικό ηλεκτρικό δίκτυο, απελευθερώνοντας τους αριστερούς κρατούμενους και δολοφονώντας τον δεξιό λοχαγό Κατσαρέα. Οι ακροδεξιοί θα αντιδράσουν και θα εκτελέσουν αριστερούς κρατούμενους, στις φυλακές Γυθείου. Η κυβέρνηση θα στείλει σημαντικό αριθμό των ενόπλων δυνάμεων, προκειμένου να πάρουν τον έλεγχο της περιοχής, κάτι που αντί να εξομαλύνει την κατάσταση, την πυροδότησε¹⁵⁴. Στις 20 Μαρτίου 1947, οι αντάρτες θα επιφέρουν το θάνατο δύο Αξιωματικών της κυβέρνησης, μετά από ενέδρα στο δρόμο Τρίπολη – Σπάρτη. Την επομένη (21/3/1947) θα δολοφονήσουν, σε ενέδρα, τον Πάνο Κατσαρέα και τους συντρόφους του, οι οποίοι επέστρεφαν στη Σπάρτη, από το Γεράκι. Την ίδια μέρα, ομάδα ανταρτών, φορώντας στολές της χωροφυλακής, θα εισβάλλουν στον αστυνομικό σταθμό Βυτίνας. Εκεί, αφού θα αφοπλίσουν τους χωροφύλακες, θα πάρουν μαζί τους το αστυνομικό αρχείο και τα όπλα τους¹⁵⁵. Στις 24 Μαρτίου 1947, ο ΔΣΠ θα πραγματοποιήσει αιφνιδιαστική επίθεση κατά των κυβερνητικών δυνάμεων, στην περιοχή της Τρύπης, που εμπόδιζαν τη διερεύνηση της δράσης του, στην Πελοπόννησο. Οι αντάρτες θα καταφέρουν τον αφοπλισμό του τμήματος, παίρνοντας ότι υπήρχε, που θα τους χρησίμευε (οπλισμός, ρούχα). Κατά τον Αρίστο Καμαρινό, οι αιχμάλωτοι στρατιώτες και χωροφύλακες στάλθηκαν στην Καλαμάτα, όπου και τους πέρασαν από στρατοδικείο, οι εθνικόφρονες¹⁵⁶.

¹⁵³ Π. Καραδήμας, *ό. π.*, σ. 813-814

¹⁵⁴ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους 1826-1974*, τ. 11, σ. 387-388

¹⁵⁵ Α. Καμαρινός, *Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Πελοπόννησο 1946-1949*, Αθήνα 2008, σ. 184

¹⁵⁶ Α. Καμαρινός, *ό. π.*, σ. 182-183

Οι ενέδρες των τμημάτων του ΔΣΠ κατά των κυβερνητικών δυνάμεων, στα χωριά Καρυές (3/4/1947), Αναβρυτή Λακωνίας (11/4/1947), στη Στεμνίτσα Αρκαδίας (15/4/47), στους Αγριάνους Λακωνίας (23/4/1947), στην Καστάνιτσα Άστρους (26/4/47), στο κέντρο του Άστρους και στο Ασσέα Αρκαδίας (29/4/47) θα έχουν ως αποτέλεσμα τη διάλυση των κυβερνητικών ομάδων, με πολλούς νεκρούς και τραυματίες και την αρπαγή των πολεμοφοδίων τους¹⁵⁷.

Οι αποτυχίες των κυβερνητικών δυνάμεων, που θορύβησαν το κράτος και την ηγεσία του στρατού, τους οδήγησε στην τοποθέτηση του υποστράτηγου Στανωτά, ως στρατιωτικού διοικητή Πελοποννήσου, στη θέση του συνταγματάρχη Κετσέα¹⁵⁸.

Παρά την αντικατάσταση, οι ανταρτικές επιθέσεις θα συνεχιστούν με επιτυχία. Στις 3/5/47, θα εισβάλλουν στα χωριά του Άστρους, διαλύοντας τους κυβερνητικούς σταθμούς και ενημερώνοντας παράλληλα τους κατοίκους για τους σκοπούς του ΔΣΕ. Στις 25/5/47, συνέτριψαν τη Χωροφυλακή του Λεβιδίου Αρκαδίας¹⁵⁹. Στις 5/6/47, θα προβούν σε μία ακόμη επιτυχημένη επίθεση κατά των κυβερνητικών δυνάμεων, στο χωριό Εξωχώρι Μάνης. Την ίδια μέρα, η ομάδα του αντάρτη Πρεκεζέ, μετά από ενέδρα, θα διαλύσει τη διλοχία Χωροφυλακής, κοντά στην τοποθεσία Μονοδενδρίου Λακωνίας, εκεί όπου οι Γερμανοί (26 Νοεμβρίου 1943), είχαν εκτελέσει 118 Έλληνες, ως αντίποινα¹⁶⁰.

Μετά τη νικηφόρα, για αυτούς, μάχη στο Εξωχώρι, άρχισαν τη στρατολόγηση των κατοίκων της υπαίθρου, καθώς είχαν το φόβο της εμπλοκής των αγγλοαμερικανικών ενόπλων δυνάμεων. Σύμφωνα με τον Αρίστο Καμαρινό, είχε επικρατήσει η εντύπωση, πως η όποια στρατολόγηση γινόταν δια της βίας, για να αποφευχθούν οι κρατικές διώξεις κατά των στρατολογημένων και να μπορούν να τους αποστρατεύουν, όταν οι συνθήκες το επέβαλαν¹⁶¹.

Στις 10/7/47, η χωροφυλακή θα στήσει ενέδρα σε τμήμα του ΔΣΠ, στο αρκαδικό χωριό Δάρα, αλλά οι αντάρτες θα ανατρέψουν την κατάσταση, δείχνοντας το χαμηλό ηθικό των κυβερνητικών δυνάμεων. Στις 11/7/47, οι αντάρτες, μετά από ενέδρα, θα κατατροπώσουν κυβερνητικό στρατιωτικό κομβίο, στο δρόμο Τρίπολη – Σπάρτη. Στις

¹⁵⁷ Α. Καμαρινός, *ό. π.*, σ. 190-191

¹⁵⁸ Α. Καμαρινός, *ό. π.*, σ. 196

¹⁵⁹ Α. Καμαρινός, *ό. π.*, σ. 202

¹⁶⁰ Α. Καμαρινός, *ό. π.*, σ. 208

¹⁶¹ Α. Καμαρινός, *ό. π.*, σ. 211

13/8/47, θα υπερισχύσουν κατά του Τάγματος Χωροφυλακής, που ήταν εγκατεστημένο στην περιοχή Μαύρα Λιθάρια του Ταυγέτου. Τρεις μέρες αργότερα (16/8/47), το Αρχηγείο του ΔΣΕ κατάργησε, κατ' αυτούς, τη βασιλεία, καθαιρώντας τον Παύλο και ανακηρύσσοντας τη Δημοκρατία¹⁶².

Στις 12/8/47, δυνάμεις της χωροφυλακής Καλαμάτας, θα δολοφονήσουν τον Δημήτριο Μακρυγιάννη, αριστερών φρονημάτων. Στις 23/8, μονάδες ανταρτών θα επιτεθούν και θα εξοντώσουν τη χωροφυλακή Λεβιδίου Αρκαδίας και Λεονταρίου Μεγαλόπολεως¹⁶³.

Στις 22/9/47, θα εξουδετερώσουν ακόμη μία κυβερνητική ένοπλη βάση, στο Δυρράχιο. Μετά από προσεκτικό σχεδιασμό, αρκετών ημερών, θα εξαπολύσουν σφοδρή επίθεση (31/10/47) στο χωριό Άρνα Λακωνίας, με την ολική κατάρρευση των φυλακίων του εθνικού στρατού¹⁶⁴. Μετά την πτώση των βάσεων, ελάχιστες ήταν εκείνες που παρέμεναν στις κυβερνητικές δυνάμεις και έπρεπε να κατακτηθούν, ώστε να επιτευχθεί η ολοκληρωτική εξουσία του ΔΣΕ, στην Πελοπόννησο, αφού με τις συνεχόμενες ήττες τους τα κυβερνητικά ένοπλα τμήματα, τους αντιμετώπιζαν με την τακτική άμυνας¹⁶⁵. Η κατάσταση έτσι όπως είχε εξελιχθεί, οδήγησε σε παραίτηση τον υποστράτηγο Στανωτά και στη θέση του ανέλαβε ο υποστράτηγος Χρήστος Μαντάς¹⁶⁶.

Στις 11/11/47, ο ΔΣΠ, αποτελούμενος από μεγάλο αριθμό ανδρών, θα επιτεθεί στη χωροφυλακή Γερακίου Λακωνίας. Ωστόσο, όμως, θα αποκρουστούν επιτυχώς, αναγκάζοντάς τους να υποχωρήσουν, με απώλειες εκατέρωθεν. Την 14^η Νοεμβρίου 1947, οι αντάρτες θα εισβάλλουν στην Ακράτα Αιγίου, κατατροπώνοντας τη χωροφυλακή και τμήμα της ΜΑΥ. Στις 24/11/47, θα διεισδύσουν στην Αμαλιάδα Ηλείας με τις κυβερνητικές μονάδες να εξολοθρεύονται¹⁶⁷.

Ο υποστράτηγος Μαντάς, που πραγματοποίησε επιχείρηση εκκαθάρισης στην Πελοπόννησο (27/12/47), δεν είχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα, αφού, κατά τον ίδιο, ο

¹⁶² Α. Καμαρινός, *ό. π.*, σ. 241-246

¹⁶³ Α. Καμαρινός, *ό. π.*, σ. 246-247

¹⁶⁴ Α. Καμαρινός, *ό. π.*, σ. 254

¹⁶⁵ Α. Καμαρινός, *ό. π.*, σ. 258

¹⁶⁶ Α. Καμαρινός, *ό. π.*, σ. 262

¹⁶⁷ Α. Καμαρινός, *ό. π.*, σ. 276

αριθμός των ανταρτικών δυνάμεων ήταν πολύ μεγαλύτερος, σε σχέση με αυτόν που του είχε δοθεί¹⁶⁸.

Στις 31/12/47, οι αντάρτες θα προωθηθούν στην Ανδρίτσαίνα, καταλαμβάνοντας όλα τα φυλάκια των εθνικών μονάδων, αλλά η μάχη δε θα λήξει με νίκη των ανταρτών, καθώς οι κυβερνητικές δυνάμεις, συμπτυσσόμενες μέσα στο σχολικό συγκρότημα της περιοχής, προέβησαν σε ανασύνταξη, αποκρούοντας επιτυχώς τις επιθέσεις¹⁶⁹.

Η τραγωδία του Εμφυλίου, άνοιξε και άλλο ένα μεγάλο κεφάλαιο, που έμελλε να απασχολήσει, για πολλές δεκαετίες αργότερα, την ελληνική κοινωνία, πέρα από το πολιτικό και ιδεολογικό πλαίσιο. Με τον όρο «Παιδομάζωμα» νοείται η έμμεση ή άμεση παρέμβαση στην απόσπαση ανηλίκων για την υποτιθέμενη προστασία τους. Ένθεν και ένθεν οι εμπλεκόμενες, στον Εμφύλιο, παρατάξεις, αποσπούσαν συναινετικά ή δια της αρπαγής, παιδιά ορφανά ή πολύ φτωχά, με πρόσχημα τη σωτηρία τους, από τους εχθρούς της πατρίδας. Με το ίδιο επιχείρημα και αντιλαμβανόμενες διαφορετικά την έννοια της εχθρότητας, οι παρατάξεις στην Ελλάδα, προέτειναν ότι θα έδιναν τα απαραίτητα ηθικά εφόδια στα ανήλικα παιδιά, αλλά και την απαραίτητη «καθοδήγηση», για τη διασφάλιση της δικής τους συνέχειας. Το τεράστιο, αυτό, ζήτημα, ξεκίνησε με προγράμματα του βασιλικού ιδρύματος, που σκοπό είχαν την ανατροφή, αλλά και την επαγγελματική αποκατάσταση ανηλίκων, των οποίων οι γονείς ήταν άποροι ή είχαν εκτελεστεί ή ήταν φυλακισμένοι. Τα παιδιά στεγάστηκαν σε παιδουπόλεις, που είχαν ιδρυθεί στον ελλαδικό χώρο, με τη βοήθεια του Κλήρου και κοινωνικών οργανώσεων.

Ως κοινωνική δράση, η πρακτική αυτή, κατηγορήθηκε από τις αριστερές δυνάμεις, ως μέσο άσκησης πολιτικής και κατοχύρωσης του βασιλικού θεσμικού πλαισίου. Έτσι, λίγους μήνες αργότερα, ανταποδίδοντας με το ίδιο σκεπτικό, οι δυνάμεις της Αριστεράς, περνούσαν τα παιδιά στο Ανατολικό Μπλοκ, ασκώντας, ακριβώς, την ίδια πολιτική πρακτική σε διαφορετικό ιδεολογικό πλαίσιο.

Η ελληνική πολιτεία με καταγγελία της προς τον ΟΗΕ, ανέφερε: *«Ελληνόπουλα μετακινούνται δια της βίας από τους αντάρτες πέρα από τα σύνορα, την Αλβανία, τη Βουλγαρία, την Γιουγκοσλαβία, καθώς και σε άλλες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και*

¹⁶⁸ Α. Καμαρινός, *ό. π.*, σ. 285

¹⁶⁹ Α. Καμαρινός, *ό. π.*, σ. 288-289

κρατούνται στις χώρες αυτές... ...Πράκτορες του «στρατηγού» Μάρκου έχουν αρχίσει την απογραφή παιδιών, 3 έως 14 ετών στη Βόρεια Ελλάδα», τονίζοντας πως πρόκειται για γενοκτονία. Η καταγγελία έγινε αμέσως γνωστή, με τις εφημερίδες της εποχής να κάνουν λόγο για απαγωγή παιδιών, ηλικίας 3 – 14, τα οποία θα στέλνονταν στη Ρωσία για να εκπαιδευτούν από κομμουνιστές. Η δημοσίευση συνέπεσε χρονικά με τον έρανο του ΟΗΕ, που καλούσε όλα τα κράτη να συνδράμουν, ώστε να σωθούν τα παιδιά και με τη Φρειδερίκη να κάνει έκκληση προς όλους, προσφέροντας τη βοήθειά τους σε αυτή την προσπάθεια¹⁷⁰.

Την ίδια εποχή, ο ΔΣΕ βάσει της ταινίας που γύρισε (1948), κυρίως στο Βίτσι και τον Γράμμο, με τίτλο «Η Αλήθεια για τα παιδιά της Ελλάδας», με αντικείμενο το «παιδοσώσιμο» όπως αποκαλείται από το ΚΚΕ, παρουσιάζονται ως «σωτηροπαίδες» για την τύχη των μικρών αθώων πλασμάτων, που έμελλε να εμπλακούν στη δίνη του εμφυλίου, πληρώνοντας, ουσιαστικά, αυτές οι ψυχές την αναλγησία των μεγαλύτερων¹⁷¹.

Το ζήτημα πήρε τεράστιες διαστάσεις, όταν ανακαλύφθηκαν οι παράνομες υιοθεσίες ή ακόμη και οι καταγγελίες, για πώληση παιδιών στην Αμερική¹⁷².

Εν γένει και οι δύο πλευρές ασχολήθηκαν με το Παιδομάζωμα. Η δεξιά πλευρά για αποκατάσταση των ορφανών, που είχε την κρατική συναίνεση και εποπτεία, ενώ η αριστερή πλευρά προέβη ακόμη και σε αρπαγές ανηλίκων, όχι μόνο για να εντείνει το πρόβλημα, αλλά για να ενισχύσει τις πολεμικές επιχειρήσεις και το κομμουνιστικό ιδεώδες¹⁷³.

Στις Παιδουπόλεις της Φρειδερίκης, ένα από τα ελληνόπουλα που μεταφέρθηκαν εκεί, λόγω φτώχειας, ήταν και ο Φώτης Ραπακούσης, ιδρυτής - διευθυντής του «Μουσείο Αλή Πασά», από το Αηδονοχώρι Κόνιτσας Ιωαννίνων. Ο πατέρας του σκοτώθηκε από νάρκη που πάτησε, όταν ο ίδιος ήταν δέκα μηνών, για αυτό και πήρε το όνομά του. Η

¹⁷⁰ L. Baerentzen, *Το Παιδομάζωμα και οι παιδουπόλεις της βασίλισσας*, στο *Μελέτες για τον Εμφύλιο Πόλεμο 1945-1949*, Αθήνα 2002, σ. 138-139

¹⁷¹ *Η Αλήθεια για τα παιδιά της Ελλάδας*, διαθέσιμο στον ιστότοπο https://www.youtube.com/watch?v=nQTaaWI_6aw (ημερομηνία προσπέλασης 26/4/2021)

¹⁷² Οι Παιδουπόλεις της Φρειδερίκης, διαθέσιμο στον ιστότοπο https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%BF%CF%85%CF%80%CF%8C%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CF%82_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%A6%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%B4%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CF%82 (ημερομηνία προσπέλασης 26/4/2021)

¹⁷³ L. Baerentzen, *ό. π.*, σ. 141

φτώχεια μάστιζε την οικογένειά του και πολλές φορές κοιμόνταν νηστικοί. Ύστερα από συνεννόηση της μάνας του με τη γιαγιά του, τον ίδιο και τον αδελφό του, τους έστειλαν σε Παιδουπόλεις, για να γλιτώσουν από τις κακουχίες. Την ημέρα που θα ξεκινούσαν για την «εκδρομή», όπως του είχε πει η γιαγιά του, τον παραξένεψαν που η μητέρα του έλειπε από το σπίτι και η γιαγιά του τού ζήτησε να φιλήσει τον αδελφό του, αλλά δεν είπε κάτι. Οι αυστηρές συνθήκες που επικρατούσαν, μέσα στα ιδρύματα, αφού με το παραμικρό τους χτυπούσαν ή τους έβαζαν τιμωρία, τον έκαναν αγρίμι. Ένα πληγωμένο αγρίμι, που έφτασε να μισήσει τη γιαγιά του, η οποία δεν επέστρεψε να τον πάρει, όπως του είχε υποσχεθεί, όταν ο ίδιος της ζήτησε, να επιστρέψουν στο χωριό τους. Ένα πληγωμένο αγρίμι, που μίσησε τη μάνα του, η οποία δεν τον επισκέφτηκε στο ίδρυμα, παρά πολύ αργότερα...¹⁷⁴.

Ο ίδιος έγραψε «*Θα σας εξομολογηθώ κάτι σήμερα, που το είχε για 50 ολόκληρα χρόνια κρυμμένο βαθιά στην ψυχή μου. Στην περιπέτεια της ζωής μου από τα 6 μου χρόνια στα ιδρύματα (4 ορφανοτροφεία) Το πρώτο που με πήγαν ήταν το ορφανοτροφείο Ζηρού Φιλιππιάδος από τα 6 μου χρόνια μέχρι τα 12. Είναι εκείνα τα χρόνια που στην παιδική ηλικία, πολλά γεγονότα σημαδεύουν ανεξίτηλα την ψυχή και το μυαλό ενός παιδιού, και το ακολουθούν για πάντα σε όλοι του τη ζωή. Είναι αλήθεια ότι πολλές φορές δεν ήθελα να θυμάμαι τίποτα, και προσπαθούσα να κλείσω της πληγές της ψυχής μου από την πολύ πικρή και τραυματική αυτή εμπειρία, έδιωχνα κάθε σκέψη που ερχόταν στο μυαλό μου, δεν ήθελα να θυμάμαι... μάλιστα κάθε φορά που μετά από χρόνια περνούσα με την οικογένεια μου από τον δρόμο πηγαίνοντας για την Πρέβεζα, γύριζα το βλέμμα μου αλλού, γιατί δεν ήθελα να βλέπω ούτε την πύλη που οδηγούσε προς τα εκεί, είναι εκείνο το σφίξιμο στο στομάχι... Η σύζυγος μου αργότερα, πάντοτε μου έλεγε, και με πίεζε να πάμε, να της δείξω το μέρος που μεγάλωσα, είχε ακούσει ότι ήταν όμορφο μέρος, και είχε και λίμνη, (μια ομορφιά που εγώ δεν ήθελα να θυμάμαι) εγώ όμως δεν ήθελα. Εγώ το μόνο που ΗΘΕΛΑ ΝΑ ΘΥΜΑΜΑΙ ΗΤΑΝ ΤΟΝ ΝΙΟΝΙΟ τον παιδικό μου φίλο, που μοιραζόμασταν τα πάντα όλα αυτά τα χρόνια, της αγωνίες μας αν έρθει κάποιος για να μας επισκεφτεί, αν λάβουμε κανένα γράμμα, και ίσως κάποιο μικρό δέμα με λίγες καραμέλες σε σπάνιες περιπτώσεις, αν θα μας πιάσουν να κάνουμε αταξίες! Και πόσο ζύλο!! Θα φάμε, (ήταν το μοναδικό μέσο σωφρονισμού) ποιες θα είναι συνέπειες αν θα την κοπανήσουμε για την ελευθερία!! (αλήθεια και που να*

¹⁷⁴ Μ. Σακελλαρόπουλος, *Πικρό γάλα*, Αθήνα 2019, σ. 16, 55, 72-77

πηγαίναμε;) κ.τ.λ. Τελικά μετά από πολλά χρόνια δέχτηκα και πήγα στο Ζηρό να δείξω στην οικογένειά μου... Σήμερα θα σας πω μια ιστορία από καρδιάς, που δεν έχει να κάνει με το πως βίωσα εγώ όλο αυτό, αλλά έχει να κάνει με την αναζήτηση όλα αυτά τα χρόνια του φίλου μου του ΔΙΟΝΥΣΗ (Νιόνιου) ΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΥ, θυμηθείτε το επώνυμο... Δεν τον ξέχασα ΠΟΤΕ! και πάντοτε αναρωτιόμουν που να βρίσκετε; Πολλές φορές όλα αυτά τα χρόνια που πέρασαν τον αναζητούσα, ζητώντας από τον Ο.Τ.Ε. κάποιο τηλ, μάταια όμως, έβρισκα άλλους με αυτό το όνομα που δεν είχαν σχέση με ιδρύματα. Αργότερα ρωτώντας άλλους που πέρασαν και αυτοί από το ορφανοτροφείο, τίποτε! Αργότερα έψαξα στο ίντερνετ και στο φβ. ΤΙΠΟΤΕ! Σκοτάδι, το ήθελα πολύ, ήθελα να τον βρω, ήταν το ΜΟΝΟ! που ήθελα να θυμάμαι από τα παιδικά μου χρόνια. Δεν ήξερα πολλά, μόνο το όνομα, και το επώνυμο!! (αναστασόπουλος) και ότι ήταν κάπου από τον Πύργο Ηλείας, (θυμάμε τον παπου του που του έφερε ένα καλαθάκι με σταφύλια που τα μοιραστήκαμε) και το ότι μετά από το δημοτικό, η δρόμοι μας χώρισαν, αυτός για το ορφανοτροφείο του βόλου για γυμνάσιο, (τα έπαιρνε τα γράμματα) και εγώ για το Ληξούρι Κεφαλλονιάς για να μάθω κάποια τέχνη. Από τότε πέρασαν 50 χρόνια... είχα απογοητευτεί... μέχρι που πριν από μερικές μέρες μου λέει στο τηλ, ο αδελφός μου Σπύρος, ' Φώτη ψάχνοντας κάτι παλιά κιβώτια βρήκα κάτι οικογενειακά πράγματα του πατέρα μας από το χωριό, και μια ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΣΟΥ ΜΕ ΕΝΑ ΠΑΙΔΙ! Μου τα έστειλε, τα μάτια μου έκπληκτα καρφώθηκαν στο παιδί που ήταν μαζί μου στην φωτογραφία ΗΤΑΝ Ο ΝΙΟΝΙΟΣ Ο ΦΙΛΟΣ ΜΟΥ! Το ενδιαφέρον μου αναζωπυρώθηκε, άρχισα πάλι με μανία να ψάχνω, αυτή την φορά επιστράτευσα και τον γιο μου για να με βοηθήσει να βρω τον Αναστασόπουλο!! ΤΙΠΟΤΕ... ΣΚΟΤΑΔΙ.. δεν υπάρχει κάποιος με αυτό το όνομα ΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ που να μεγάλωσε στο ορφανοτροφείο του Ζηρού. Πέρασαν μερικές μέρες και απογοητευμένος πια κοιτώντας την φωτογραφία.. μου ΠΕΦΤΕΙ ΑΠΟ ΤΟ ΧΕΡΙ ΣΤΟ ΠΑΤΩΜΑ ΑΝΑΠΟΔΑ!! Σκύβω να την πάρω και τη βλέπω??? ΕΙΧΕ ΓΡΑΜΜΕΝΟ ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΜΑΣ!!! Φώτιος Ραπακούσης και Διονύσης ΑΝΑΣΤΟΠΟΥΛΟΣ!!!!!!!!!! ΚΑΙ ΟΧΙ Αναστασόπουλος που έψαχνα εγώ για 40 ολόκληρα χρόνια!!! Ξανά από την αρχή. Ψάξιμο με το σωστό όνομα αυτή την φορά... Είχα μείνει άναυδος και διάβαζα κλαίγοντας τη συνέχεια, εκεί στο σημείο της αποκάλυψης. Παρακαλώ... μου λέει μια ευγενική φωνή, συγγνώμη λέω... ψάχνω κάτι και θα ήθελα να σας ρωτήσω αν είστε περίπου 62 χρόνων; ΝΑΙ μου λέει, η καρδιά μου πάει να σπάσει... τώρα η

κρίσιμη ερώτηση, έχετε μεγαλώσει σε ορφανοτροφεία; ΝΑΙ μου λέει, σε ποιο των ρωτάω; Γεμάτος αγωνία νιώθοντας ότι είμαι κοντά.. στο Βόλο μου λέει, και πιο πριν; τον ρωτάω τρέμοντας. ΣΤΟ ΖΗΡΟ ΜΟΥ ΛΕΕΙ!!!! ΑΥΤΟ ΗΤΑΝ. ΤΟΝ ΒΡΗΚΑ. Με λόγια γεμάτα συγκίνησης του λέω.. σε βρήκα φίλε, άσε με λίγο να συνέλθω, και θα σε πάρω σε λίγο. Ήθελα να πω λίγο νερό να συνέλθω. Μετά από 5 λεπτά τον ξανά κάλεσα, του λέω πόσα χρόνια τον ψάχνω, είμαι πολύ συγκινημένος, αυτός να με ρωτάει για το επίθετο μου, και εγώ να μη του λέω! ήθελα να ξέρω, αν αυτός θα με θυμάται.. Πες μου αν θυμάσαι κάποιον από τότε του λέω. δεν θέλω να θυμάμαι ΤΙΠΟΤΕ μου λέει, πέρασα πολύ άσχημα και θέλω να ξεχάσω! Εγώ επιμένω, δεν θυμάσαι κανέναν που να ήσασταν αχώριστοι; Κάποιον που παίζατε μαζί μπάλα και να περνάγατε μαζί πολλές ώρες κάθε μέρα, κάποιον που να μοιραζόσασταν τα πάντα; Μόνο έναν θυμάμαι μου απαντά, αλλά δυσκολεύομαι να στο πω, γιατί αν δεν είσαι εσύ, και σου πω άλλο όνομα, τότε θα στεναχωρηθείς! πες μου του λέω, θα το αντέξω! έχω περάσει πολλά στη ζωή μου. ΕΝΑΝ ΡΑΠΑΚΟΥΣΗ θέλω μόνο να θυμάμαι, που ήταν και αδελφός μου! (μου θύμισε ότι είχαμε κάνει την τελετή! και γίναμε αδέρφια) πες μου με ρωτάει με αγωνία, εσύ είσαι; ΝΑΙ του λέω εγώ είμαι. Τα έχει χάσει, γεμάτος συγκίνηση, δυσκολεύετε να μιλήσει, πρέπει να βρεθούμε. Τον ρωτάω που ζει, στην Αθήνα μου λέει με τρεμάμενη φωνή και αυτός. Η ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΕΓΙΝΕ ΠΡΙΝ ΤΡΕΙΣ ΜΕΡΕΣ. Στο ξενοδοχείο όπου μέναμε. Η Σύζυγος μου χαρούμενη και αυτή, με την φωτογραφική μηχανή στο χέρι έτοιμη, να αποθανατίσει την μεγάλη στιγμή. Του έδειξα την φωτογραφία... έχει χάσει τα λόγια του, θέλει να πει πολλά, θα έχουμε τον χρόνο. Η επιθυμία μου τόσον χρόνον εκπληρώθηκε!!!¹⁷⁵».

Οι εμφύλιες συμπλοκές θα συνεχιστούν και το 1948, με τις ανταρτικές δυνάμεις να αυξάνονται ραγδαία. Οι εθνικές δυνάμεις θα πραγματοποιήσουν συνεχόμενες επιδρομές σε όλη τη χώρα. Θα ακολουθήσουν σφοδρότατες μάχες και επιχειρήσεις εκκαθάρισης, με απώλειες εκατέρωθεν¹⁷⁶.

Στις 131/2/1948, μεγάλη δύναμη των ανταρτών, θα επιφέρει αιφνιδιαστικό χτύπημα σε κυβερνητικό τάγμα που υπήρχε στο χωριό Βορδόνια Λακωνίας, το οποίο λίγη ώρα αργότερα, παραδόθηκε¹⁷⁷.

¹⁷⁵ Το κείμενο διατηρείται αυτούσιο, όπως ο, ίδιος, Φώτης Ραπακούσης, έγραψε.

¹⁷⁶ Ι. Πολιτάκος, Στρατιωτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος, Αθήνα 1980, σ. 193

¹⁷⁷ Α. Καμαρινός, ό. π., σ. 312

Στις 23/2/48, ανταρτική μονάδα, καλυπτόμενη από ελεύθερους σκοπευτές της, θα πραγματοποιήσει ακόμη μία πετυχημένη επίθεση εναντίον μονάδας χωροφυλακής, στο Αίγιο. Δύο μέρες μετά, θα πυρπολήσουν το κτίριο της χωροφυλακής, στο χωριό Αχούρια Τριπόλεως, χάνοντας τη ζωή τους οκτώ χωροφύλακες και αρκετοί άλλοι να τραυματιστούν.

Στις 3/3/48, ειδική ανταρτική ομάδα εκκαθαρίσεων, θα επιτεθεί επιτυχώς στις, εν κινήσει από Ανεμοδούρι έως Λυκόχια Αρκαδίας, κυβερνητικές μονάδες, με την τακτική της ενέδρας. Μία μέρα αργότερα, ανταρτική ομάδα της Αχαΐας, με ενέδρα και πάλι, θα διαλύσει τμήμα των εθνικών μονάδων, στο Κουμάνι Ηλείας. Στις 9/3/48, θα εξαπολύσουν νέα επιτυχημένη επίθεση σε λόχο της Εθνοφρουράς, στα Τρόπαια Αρκαδίας. Ο εθνικός στρατός θα αναγκαστεί να μεταφέρει τα φυλάκια του στα αστικά κέντρα, δημιουργώντας πρόβλημα στον ΔΣΕ, ως προς τις επιθέσεις σε κατοικημένες περιοχές, αφού μέχρι τότε, τους βοηθούσε το γεγονός ότι οι συμπλοκές διεξάγονταν στην ύπαιθρο. Θα ακολουθήσει νέα συμπλοκή, στο χωριό Ψάρι Μεσσηνίας (14/3), αλλά τα αποτελέσματα, αυτή τη φορά, δεν ήταν υπέρ των ανταρτών. Άλλη μία συμπλοκή μεταξύ των αντιμαχόμενων, θα δοθεί στο Γεωργίτσι Λακωνίας (25/3) με ήττα της Εθνοφυλακής¹⁷⁸.

Την 1^η Απριλίου, ισχυρές μονάδες του ΔΣΠ επιτέθηκαν σε ομάδες ΜΑΥ των χωριών Θουρία, Σπερχογία και Φύλια Μεσσηνίας, με τις τελευταίες να αναγκάζονται σε άτακτη υποχώρηση προς Καλαμάτα και Μελιγαλά. Σκοπός τους ήταν, οι κυβερνητικές δυνάμεις να πιστέψουν πως οι πολεμικές τους δραστηριότητες θα εξαπλώνονταν προς τον μεσσηνιακό κάμπο και τα ορεινά Ολυμπίας και Τριφυλλίας¹⁷⁹.

Αρχές Απριλίου, ο υποστράτηγος Μαντάς θα αντικατασταθεί από τον υποστράτηγο Τσιγγούνη, ο οποίος αποφάσισε να ακολουθήσει την οδό της επιθέσεως και να μη συνεχίσει την τακτική άμυνας, που υφίστατο μέχρι τότε¹⁸⁰.

Παρά το γεγονός, ότι οι πολεμικές επιτυχίες του ΔΣΠ, κρατούσαν ψηλά το ηθικό του, σε αντίθεση με τον Εθνικό Στρατό που αγωνιούσε, τίποτε ακόμη δεν είχε κριθεί οριστικά. Οι κυβερνητικές μονάδες Πελοποννήσου που ζητούσαν στρατιωτική συνδρομή από τα τάγματα της Βορείου Ελλάδος, παράλληλα, ο επιτελάρχης Κανελλόπουλος έθετε

¹⁷⁸ Α. Καμαρινός, *ό. π.*, σ. 318, 323, 331, 336-337

¹⁷⁹ Α. Καμαρινός, *ό. π.*, σ. 341

¹⁸⁰ Α. Καμαρινός, *ό. π.*, σ. 357

το θέμα αντιμετώπισής του, σε περίπτωση που το Αρχηγείο δεν εφοδίαζε το αντάρτικο με πολεμικό υλικό και στέλνονταν ενισχύσεις.

Ξημερώματα της 11^{ης} Απριλίου, θα ξεσπάσει η μάχη των Καλαβρύτων. Μια σύγκρουση, για την οποία οι δυνάμεις διαφόρων τοπικών βάσεων του Δημοκρατικού στρατού, προετοιμάζονταν δεκαπέντε μέρες, ώστε να έχουν σίγουρη επιτυχία, με τον αιφνιδιασμό που θα πραγματοποιούσαν. Σκοπός τους δεν ήταν τα πυρομαχικά, όσο το να επεκταθούν βόρεια της Πελοποννήσου. Η περιοχή των Καλαβρύτων φυλασσόταν σε διάφορα σημεία από τμήματα της Εθνοφρουράς, χωροφυλακής και ΜΑΥ. Παρά το γεγονός ότι, στις επιχειρήσεις άμυνας συμμετείχε και η βασιλική αεροπορία, δεν κατάφερε να πλήξει την ανταρτική οργάνωση, αφού οι πιλότοι αδυνατούσαν να διακρίνουν τις θέσεις των αριστερών από τις κυβερνητικές, με αποτέλεσμα να συντριβούν τα τάγματα απόκρουσης, έως το βράδυ της ίδιας μέρας. Μετά τη μάχη, η εντολή του επιτελάρχη Κανελλόπουλου ήταν, η κάθε ομάδα να επιστρέψει στη βάση της. Ο διοικητής, όμως, Γκιουζέλης, θα διατάξει οι δυνάμεις να συμπυκθούν άμεσα και να προχωρήσουν σε αιφνιδιαστική επίθεση στη Γκούρα Κορινθίας, η οποία αποτελούσε σταθερή έδρα των κυβερνητικών τμημάτων. Ο ΔΣΠ κινούμενος προς το Πλανητέρο του νομού Αχαΐας, συγκρούστηκε με ισχυρές κυβερνητικές μονάδες που είχαν φτάσει από την κεντρική και βόρεια Ελλάδα. Η συμπλοκή εξακολούθησε επί διημέρου (13-14/4) στο χωριό Άρμπουνα Αχαΐας, με σοβαρές απώλειες των ανταρτών, αναγκάζοντάς τους να εγκαταλείψουν και να υποχωρήσουν (15/4) προς τη Ζαρούκλα¹⁸¹. Την ίδια μέρα, χωροφύλακες της Σπάρτης θα εκτελέσουν αριστερούς κρατούμενους μέσα στη φυλακή, ως αντίποινα για το θάνατο του διοικητή τους, που προήλθε από νάρκη στην οδό Σπάρτη – Τρίπολη¹⁸².

Στις 18/4, τρία ισχυρά τμήματα των ανταρτών επιτέθηκαν κατά του 5ου Τάγματος Χωροφυλακής, στη Βαμβακού Λακωνίας. Οι κρατικές δυνάμεις ενισχύθηκαν με τμήμα της Εθνοφρουράς από την περιοχή της Τρίπολης, αναγκάζοντας τους αντάρτες σε υποχώρηση¹⁸³.

Για τις μάχες που ακολούθησαν, τον Μάιο, στην περιοχή της Αργολιδοκορινθίας και τα επακόλουθά τους, ο Στάθης Καμούζης θυμάται *«Με την 9^η Μεραρχία δόσαμε πολλές*

¹⁸¹ Α. Καμαρινός, *ό. π.*, σ. 369

¹⁸² Α. Καμαρινός, *ό. π.*, σ. 364-366, 371

¹⁸³ Α. Καμαρινός, *ό. π.*, σ. 374-375

μάχες στην Αργολιδοκορινθία, τελικά δε μπορέσαμε να ανταπεξέλθουμε, επιπλέον ήρθε και ένας πρωτόγνωρος βαρύς χειμώνας. Θυμάμαι τον ταγματάρχη του αλβανικού πολέμου, Κώστα Κανελλόπουλο, να σηκώνει τα χέρια ψηλά και να λέει: Παναγία μου, ούτε στην Αλβανία έτσι. Δεν μπορούσαμε να πλησιάσουμε σε χωριό, τα τρόφιμα ήταν ελάχιστα, όλα τα παιδιά, όμως, είχαν θέληση και πέθαναν μ' ένα γέλιο, μ' ένα καλαμπούρι. Αρκετοί αυτοκτόνησαν. Ξεκινήσαμε γύρω στα 80 άτομα να κατέβουμε προς τον Ταϋγέτο. Φθάσαμε κοντά στην Κοντοβάζαινα σ' άσχημη κατάσταση. Ο Δημήτρης Κανελλόπουλος διατάζει να βρούμε ζώα. Λεφτά είχαμε να τα αγοράσουμε, αφού είχαμε πάρει αρκετό μερίδιο από τις χρυσές λίρες που πέταξε αεροπλάνο στην Αγουλινίτσα. Απάνου που σφάζαμε τα ζώα και αρχίσαμε να τα βράζουμε, πλακώνει ο Στρατός, τα παρατάμε και φεύγουμε. Εδώ θα σας αφηγηθώ το θάνατο του Κανελλόπουλου, που τον έζησα από πολύ κοντά. Έχει βγει από την κρυψώνα μας, σ' ένα εκκλησάκι και με τα κιάλια παρατηρεί την περιοχή. Ένας πυροβολισμός ακούσθηκε, το βλήμα τον βρήκε στην καρδιά. Φθάνουμε στον Άκοβο. Εκεί συναντηθήκαμε και μ' άλλα παιδιά, ταλαιπωρημένοι κι αυτοί. Αποφασίσθηκε οι άρρωστοι να προωθηθούν στο νοσοκομείο που είχαμε στο Ρίντομο του Ταϋγέτου. Εγώ, αν και είχα πάθει κρυοπαγήματα, αποφάσισα να μην πάω. Υπήρχαν κρυψώνες με τρόφιμα, ξηρά τροφή, παξιμάδια, παστά και νερό για τρεις μήνες. Μαζί με το συγχωριανό μου τον Λυκούργο, έναν Μεγαλοπολίτη, μια γυναίκα με τα τρία παιδάκια της, τον κουνιάδο της με τη γυναίκα του και τα δύο παιδιά τους, φεύγουμε για τη Σελίτσα, όπου υπήρχε μια τέτοια γιάφκα. Εκεί, ήμαστε ασφαλείς και κανείς δε θα μας αποκάλυπτε. Του καπινάει του Λυκούργου με του Φιλανδριανού το γιο να πάνε να βρουνε έναν τσοπάνη που γνωρίζανε να πάρουν γάλα και φρέσκο τυρί. Κάναμε μεταξύ μας σύσκεψη και τους είπα πως τα πράγματα είναι δύσκολα, έχουν δει πολλά τα μάτια μου και πως δεν πρέπει να πάνε. Δε με ακούσανε και πήγανε. Γυρίσανε χαρούμενοι, αφού ο τσοπάνης τούς καλοδέχθηκε, όμως εγώ ήμουν σίγουρος πως θα μας δώσει στο Στρατό. Τους μαζεύω και τους λέω ότι τα πράγματα είναι δύσκολα, το αντάρτικο έσπασε και τουλάχιστον να σώσουμε τα παιδάκια. Να τα ορμηγέψουμε και να τα στείλουμε να παραδοθούν στο Στρατό για να γλιτώσουν. Η μάνα τους μου επιτέθηκε "Τα παιδιά είναι δικά μου και δε σου πέφτει λόγος". Ένα απόγευμα, λοιπόν, ακούμε τους στρατιώτες να μας φωνάζουν "παραδοθείτε". Αρχίζουμε να τρέχουμε για να γλιτώσουμε. Πρώτος φεύγει ο Λυκούργος, μια σφαίρα και πάρ' τον κάτω. Μετά φεύγει η γυναίκα με το

παιδάκι στην πλάτη της, της έρχεται μια ριπή, πέφτει κάτω και μαζί το παιδάκι, που το πέρασε η σφαίρα. Πάει και ο άλλος, πάει και ο άλλος. Γλιτώνω εγώ με το μικρό Βαγγελάκη, που μια σφαίρα τσάκισε το χεράκι του. Τρέξε, Βαγγελάκη μου, έλα, Βαγγελάκη μου, δεν μπορώ, θείε μου, το χεράκι μου και πέφτει ο Βαγγελάκης μέσα στους θάμνους. Εκεί το χάνω το παιδί, δεν τον ξαναείδα τον Βαγγελάκη. Βαγγελάκη, φωνάζω, ούτε φωνή ούτε ακρόαση. Κρυμμένοι παρακολουθώ τους στρατιώτες που με ψάχνουν και με βρίζουν. Τους βλέπω να ψάχνουν τους νεκρούς. Κάποια στιγμή φεύγουν. Να σας πω εδώ ότι με τον Λυκούργο είχαμε συνεννοηθεί ότι, αν κάποιος από τους δύο ζήσει, να πάει στην οικογένειά του την ταυτότητα και κάποιες φωτογραφίες. Αφού νύχτωσε, βγήκα να εκπληρώσω την επιθυμία του Λυκούργου. Τον βρήκα κοκαλωμένο, η σφαίρα τού είχε ανοίξει το κεφάλι. ‘‘Λυκουργάκι, του λέω, δε μ’ άκουσες’’, ενώ στη γυναίκα είπα: ‘‘Έφαγες τα παιδάκια σου’’. Τον Λυκούργο τον τράβηξα προς τον λόγγο και τον σκέπασα με φύλλα. Την ταυτότητά του την πήρα και την έδωσα αργότερα στην αδελφή του. Μόνος μου, με τους συντρόφους τους σκοτωμένους, προβληματίστηκα ποιο δρόμο ν’ ακολουθήσω. Αποφάσισα να επιστρέψω στο σπίτι μου στον Άρι. Κατεβαίνω προς Καλαμάτα και, όταν νύχτωσε, συνέχισα τη διαδρομή προς το Γαρδίκι.

Στα Συρακεία μπήκα σε φιλικό σπίτι. Η νοικοκυρά με αγκάλιασε και μου πρόσφερε φαγητό. Συνέχισα και έφθασα έξω από τον Άρι, σε αγρόκτημα της οικογένειας και κρύφτηκα σε χαντάκι. Κάποια στιγμή βλέπω τη μητέρα μου να έρχεται, της φωνάζω, αγκαλιές, φιλιό-βλέπεις με είχαν για πεθαμένο. Μάνα, της λέω, τα πράγματα δεν πήγαν καλά. Χάσαμε τον πόλεμο, χάσαμε και τον εαυτό μας. Η γιαγιά σου κλαίει συνέχεια, μου λέει, πρέπει να της το πούμε ότι ζεις. Μάνα, της λέω, μην πεις στη γιαγιά τίποτα, πήγαινε να μου φέρεις ρούχα και βρες την τάδε γυναίκα να έρθει εδώ με το γάιδαρο φορτωμένο με σανό, για να καταφέρω να φύγω. Όμως, προδόθηκα από την ίδια μου την αδελφή και την ξαδέλφη μου. Τα κοριτσάκια είχαν μάθει ότι είχα σκοτωθεί, άκουσαν όμως τη μητέρα μου να λέει στη γιαγιά ότι είμαι κρυμμένος στο χωράφι και άρχισαν να φωνάζουν από χαρά «εδώ είναι». Ήρθαν κοντά μου, τα αγκάλιασα, τα φίλησα και προσπάθησα να τα φοβίσω για να μην πουν τίποτα. Μάταια, όμως, τα παιδιά, μες στην αφέλειά τους, πήγαν στο μπακάλικο του εξαδέλφου μου και με χαρά ανήγγειλαν ότι δεν έχω σκοτωθεί και βρίσκομαι στο χτήμα. Η σύλληψή μου ήταν εύκολη υπόθεση για τους χωροφύλακες και τους χίτες. Η συνέχεια γράφεται στο «Πανελλήνιο», στο σύγχρονο κολαστήριο. Εκεί, στο άντρο του Παυλάκου, αρχίζουν τα

βασανιστήρια και το ξύλο. Μου ζητούσαν να τους πω τους συντρόφους μου. Στάθη, ξέρεις ότι ξέρεις λέω, πάρτ' τα στον τάφο σου μαζί, χωρίς να μιλήσεις για κανέναν. Αρχίζει ο Καραδημητρόπουλος τον ψυχολογικό πόλεμο και το ξύλο. Αφού είδανε ότι δεν παίρνουν κουβέντα, αποφάσισαν να με πάνε στον Κάμπο της Αβίας του Καμαρινέα. Ο Γιώργης ο Αλευράς από την Πιπερίτσα, συμμαθητής μου και φίλος μου, αφού έμαθε ότι θα με μεταφέρουν στον Κάμπο, έτρεξε στη μάνα μου και της είπε να κάνει κάτι, γιατί εκεί δε θα γλιτώσω. Τρέχει η κακομοίρα και πάει στο νομό μου τον Κριτσιωτάκη, που έβγαζε μια εφημερίδα στην Καλαμάτα. Ο νομός μου τηλεφωνεί στους γνωστούς του – δεξιός ήταν ο άνθρωπος. Στο μεταξύ, έχουμε φθάσει στον Κάμπο. Εκεί έρχεται η εντολή του Καραδημητρόπουλου να με γυρίσουν στην Καλαμάτα. Έξω από το στρατηγείο του Γερακάρη στον Κάμπο έχει μαζευτεί κόσμος για να λιντσάρουν. Θυμάμαι μια γριά δίχως δόντια, με ένα ξύλο στο χέρι, να μου φωνάζει “Κερατά κουκουβιέ”, αντί κουκουέ. Ευτυχώς μπήκαν στη μέση οι στρατιώτες και σώθηκα. Με οδηγούν στην Καλαμάτα στον εισηγητή, ήταν υπολοχαγός, για ανάκριση. Μου μιλάει καλά και μου ζητάει να πω ονόματα. Σας παρακαλώ, κύριε εισηγητά, μη μου ζητάτε ονόματα, δε μπορώ να πατήσω σε πτώματα αθώων ανθρώπων. Τα λόγια μου αυτά ήταν σα να τον χτύπησε ηλεκτρικό ρεύμα. Άρχισε να με βρίζει: Κερατά, άτιμε, καλά μου είπαν ότι έχεις πει το μικρόβιο του Στάλιν. Στο Στρατοδικείο ο Βασιλικός Επίτροπος είναι καταπέλτης: «Προτείνω την οχτάσφαιρη ριπή και τον ενταφιασμό του 17 μέτρα υπό την γην», δηλαδή να με παιδέψει και στον κάτω κόσμο ο κερατάς. Κάποια στιγμή έρχεται ο γραμματέας και μου λέει “Καμούζη, το δικαστήριο σε καταδίκασε δις εις θάνατο, είσαι ευχαριστημένος;”. Πλήρως, του λέω, γιατί θα φύγω γρήγορα από αυτή τη βρώμικη ζωή. Μαζί με το γέρο – Θεοδόση που δικαζόταν και αυτός, μας πήραν συνοδεία οι χωροφύλακες να μας πάνε στις φυλακές Αλεξανδράκη. Στην Αριστομένους, από του Σερελέα, ακουγόταν ένα ωραίο τραγουδάκι. ‘Γερό – Θεοδόση, του λέω, κάτσε λίγο να απολαύσουμε το τραγούδι’, προσπαθούσα να το καλαμπουρίσω. Ο διευθυντής των φυλακών ήταν πολύ καλός φίλος και πελάτης του πατέρα μου στο τσαγκαράδικο που είχε στην Καλαμάτα. Ο άνθρωπος με καλοδέχτηκε και λέει: “Αχ, ρε Μαστρογιώργη, με τις ιδέες σου το έφαγες το παιδί”. Πόνεσε πραγματικά ο άνθρωπος. Στο μεταξύ, αυτές τις ημέρες θα ερχόταν στην Καλαμάτα ο βασιλιάς. Πήγε η μάνα μου με τη γιαγιά μου στο συγχωριανό μας δικηγόρο Σχινά και τους έγραψε μια επιστολή ότι είμαι ανήλικος, πως δεν έχω κάνει εγκλήματα κλπ.

Πάνε και οι δύο στην Καλαμάτα, πέφτουν στα πόδια του, στην Αριστομένους, και του δίνουν την επιστολή. Και ενώ περίμενα να εκτελεσθώ, με εντολή του βασιλιά παίρνω αναστολή. Στο άκουσμα της απόφασης οι συγχωριανοί μου σκύλιασαν, ήθελαν με κάθε τρόπο να με δουν νεκρό. Μαζεύουν 450 υπογραφές και τις στέλνουν στο στρατιωτικό διοικητή της Τρίπολης και αυτός τις στέλνει στον υπουργό Εσωτερικών, στον Ρέντη. Για καλή μου τύχη ο κουμπάρος μου ο Τζαμαλής είναι φίλος του Παλατιού και του Ρέντη και ο άνθρωπος ενδιαφέρθηκε πολύ, με αποτέλεσμα να μην αλλάξει η απόφαση του βασιλιά και προχωρήσουν στην εκτέλεσή μου. Στο μεταξύ, η κατάσταση έχει αλλάξει, και οι εκτελέσεις έχουν σταματήσει. Κάθομαι τέσσερα χρόνια στη φυλακή (Αλεξανδράκη, Κέρκυρα, Αίγινα, Αβέρωφ) και παραπέμπομαι πάλι στο Στρατοδικείο, που με αθώνει. Είμαι πια 22 χρονών και ανυπότακτος, σύμφωνα με τους νόμους. Παρουσιάστηκα στην Κόρινθο με τον Μπαρούνη του Γιώργη, που με χιούμορ μου λέει «Ετοιμάσου, πάμε για Χαβάη». Έτσι και γίνεται, με το τρένο Αθήνα, στη συνέχεια Λαύριο και με καράβι στη Μακρόνησο. Τι να σου πω και τι να σου μαρτυρήσω για τη Μακρόνησο, οι άνθρωποι δεν είχαν ψυχή, ήταν σαδιστές. Μπορεί να απολύθηκα από τη Μακρόνησο, τα βάσανά μου, όμως, δεν έχουν τελειωμό. Βλέπεις, έτυχε να είμαι από την πλευρά των ηττημένων. Με χίλιες δύο δυσκολίες και με προσωπικές γνωριμίες του πατέρα μου κατάφερα να φύγω σαν τουρίστας για την Αμερική, όπου ζούσε ο αδελφός μου. Εκεί, τα πράγματα μου πάνε καλά, έκανα οικογένεια και παιδιά, όμως το μυαλό μου είναι στον Άρι. Ένα μυστήριο πράγμα, με τράβαγε πάντα ο τόπος που γεννήθηκα. Παρ' ότι ο τόπος αυτός και οι άνθρωποί του με χτύπησαν αλύπητα, εγώ τον πόνεσα. Αυτή είναι η ζωή ενός παιδιού που αναγκάστηκε να ανέβει στο βουνό, ενός ανθρώπου που δε δήλωσε ποτέ κομμουνιστής. Είμαι από μικρός δημοκράτης και πίστεψα και πιστεύω στο σοσιαλισμό, κομμουνιστής δεν υπήρξα ποτέ. Ο πατέρας μου, ο Γιώργος Καμούζης, ήταν κομμουνιστής και επί Μεταξά είχε πιει αρκετό ρετσινόλαδο. Ο πατέρας μου, όμως, ήταν καλοσυνάτος άνθρωπος. Ήταν πολιτικός υπεύθυνος εδώ στο χωριό μας και δεν επέτρεψε να καούν ούτε τα σπίτια των ταγματασφαλιτών. Να σου πω ότι τα παιδιά ταγματασφαλιτών, για να μην τα πειράζουν οι δικοί του, τα είχαμε εδώ, στο σπίτι μας. Ο πατέρας μου φυλακίστηκε και βγήκε με βούλευμα επί Σοφούλη. Αναγκάστηκε τότε να εγκαταλείψει το χωριό και να εγκατασταθεί στην Αθήνα. Οι ταγματασφαλίτες, αφού δεν μπόρεσαν να βρουν τον πατέρα μου, άρχισαν να ζεσπούν στην οικογένειά μου. Δεν είχα σκοπό να βγω στο βουνό, όμως μ' αναγκάσαν.

Ερχόταν έξω από το σπίτι ο Τσίτουρας με τον Πλατανιά και έβριζαν τις αδελφές μου και εμάς. Αρκετές φορές με είχανε λυσσάζει στο ζύλο. Έτσι, πήρα την μεγάλη απόφαση μαζί με πέντε ακόμη συγχωριανούς μου να ανεβούμε στο βουνό». (Μαρτυρία Στάθη Καμούζη)¹⁸⁴.

Ο βασιλιάς Παύλος, που παρακολουθούσε την πορεία των στρατιωτικών επιχειρήσεων, περιόδευσε σε ολόκληρη τη χώρα, συνοδευόμενος από τη βασίλισσα Φρειδερίκη και τους στρατιωτικούς Παπάγο και Βαν Φλιτ, φτάνοντας και στις πόλεις Καλαμάτα και Πάτρα, με πολεμικό πλοίο, για να ενημερωθεί σχετικά με τις εξελίξεις. Η μετακίνησή του στην Πελοπόννησο, μέσω της θαλάσσιας οδού, δείχνει την επικράτηση των ανταρτών στα οδικά δίκτυα, της περιοχής. Η Φρειδερίκη, κα' όλη την περιοδεία, θα αξιολογήσει την κατάσταση των πληγέντων περιοχών και θα μεριμνήσει με πρόχειρα παραπήγματα για τους κατοίκους της υπαίθρου, που είχαν πληγεί από τους κομμουνιστές, φροντίζοντας για την άμεση επούλωση των τραυμάτων¹⁸⁵.

Από όλες τις νικηφόρες επιθέσεις τους, οι αντάρτες έπαιρναν ως λάφυρα όλα τα είδη πρώτης ανάγκης και τα πολεμοφόδια, τα οποία χρησιμοποιούσαν στις επόμενες. Η έλλειψη πολεμικού υλικού, τους ανάγκασε, στις 8 Ιουνίου 1948, να εξαπολύσουν παράλληλες επιθέσεις στα Καβάσιλα, την Ανδραβίδα και τα Λεχαινά, με σκοπό να πλήξουν τα φυλάκια του Εθνικού Στρατού και να αρπάξουν πολεμοφόδια¹⁸⁶.

Στις 10/6, κατά τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του αστικού στρατού, δυτικά του Μαίναλου, αντάρτικα τμήματα κινήθηκαν αιφνιδιαστικά προς τις θέσεις «Μονή Μανδρακίου, Λαγού Χάνι», θέλοντας να δημιουργήσουν αντιπερισπασμό. Η συμπλοκή που ακολούθησε, δύο μέρες αργότερα, είχε ως αποτέλεσμα την ήττα του 75^{ου} τμήματος Εθνοφρουράς, το οποίο συμμετείχε στις στρατιωτικές εκκαθαριστικές επιχειρήσεις¹⁸⁷.

Οι αντάρτες θεωρώντας, την τοποθεσία «Στρογγυλόραχη» Ζαχάρως, από τα σημαντικότερα αμυντικά οχυρά του αστικού στρατού, έπρεπε να το καταλάβουν, για αυτό και προσήλθαν σε σύσκεψη (20/6), για το σχέδιο που θα ακολουθούσαν, προκειμένου να

¹⁸⁴ Στ. Καμούζης, Η οδύσεια ενός αντάρτη, συνέντευξη, διαθέσιμη στον ιστότοπο http://www.flashmes.gr/index.php?option=com_k2&view=item&id=468:stathis-kamouzis&Itemid=419 (ημερομηνία προσπέλασης 27/4/2021)

¹⁸⁵ Περιοδεία του βασιλιά Παύλου, διαθέσιμο στον ιστότοπο <https://www.eltube.gr/watch.php?vid=7c244ee58> (ημερομηνία προσπέλασης 29/4/2021)

¹⁸⁶ Π. Καπετανόπουλος, 8 Ιουνίου 1948: Παράτολμη μάχη για πυρομαχικά και εφόδια, διαθέσιμο στον ιστότοπο <https://www.ilioupoligiaolous.gr/article.php?id=31897> (ημερομηνία προσπέλασης 29/4/2021)

¹⁸⁷ Α. Καμαρινός, ό. π., σ. 419

επιτύχουν την κατάληψή του, μέσα σε επτά ώρες. Έτσι, στις 24 Ιουνίου, ανταρτικά τμήματα θα διεισδύσουν στη Ζαχάρω, κάνοντας ανεπιτυχή γενική επιδρομή στα κεντρικά φυλάκια των εθνικών δυνάμεων. Η σφοδρή μάχη που ακολούθησε, ανέτρεψε το σχέδιο των ανταρτών, αφού είχε παρέλθει το επτάωρο και είχαν, ήδη, ενισχυθεί με ισχυρές δυνάμεις, οι κρατικές. Ο κύριος σκοπός αυτής της επίθεσης ήταν ο αντιπερισπασμός, απέναντι στις καθολικές επιθέσεις του κυβερνητικού στρατού, που επιχειρούνταν στο Γράμμο¹⁸⁸.

Και ενώ το ηθικό του ανταρτικού στρατού, έως τότε, ήταν υψηλό, λόγω των διαδοχικών νικών, το αρχηγείο του προβληματιζόταν έντονα για την έλλειψη πυρομαχικών. Οι κύριες βάσεις του κυβερνητικού στρατού που είχαν μεταφερθεί σε αστικά κέντρα, δυσκόλευαν αρκετά την αρπαγή πολεμικού υλικού. Μέσα σε αυτό το ανησυχητικό κλίμα, ήρθε και η αποκήρυξη του Κομμουνιστικού Κόμματος Γιουγκοσλαβίας¹⁸⁹, από την Κομινφόρμ¹⁹⁰.

Στις 5 Ιουλίου 1948, δυνάμεις του ΔΣΠ, θα εισβάλουν στη Χαλανδρίτσα και θα την κυριεύσουν, ανατινάζοντας το υδροηλεκτρικό δίκτυο της περιοχής και αποκομίζοντας αρκετά πυρομαχικά. Ο ΔΣΠ που είχε εγκλωβίσει τα στρατιωτικά τμήματα της κυβέρνησης, κατά την προσέγγισή τους στη Χαλανδρίτσα, κατάφερε με σχετική ευκολία να διαλύσει την ομάδα της Χωροφυλακής που προσπαθούσε, μόνη της, να αποκρούσει τους αντάρτες¹⁹¹.

Ξημερώματα της 23^{ης} Ιουλίου, εξαπέλυσαν ομόχρονη έφοδο εναντίον ισχυρών κυβερνητικών ταγμάτων, τα οποία υπήρχαν στην Κάτω Βλασία και στην τοποθεσία Μονή Βλασίας Αχαΐας. Οι ενισχύσεις, όμως, από ξηρά και αέρα, μα και τα στρατηγικά λάθη του ΔΣΠ, απέτρεψαν την ήττα των εθνικών μονάδων¹⁹².

Το 1948 οι ανηλεείς δοκιμασίες εντάθηκαν, με τη στρατιωτική ηγεσία να εφαρμόζει, διαδοχικά, τα σχέδια «Χαραυγή», «Κορωνίς», «Ταύρος», «Περιστέρα» και αφορούσαν τις στρατιωτικές επιχειρήσεις εκκαθάρισης σε όλη την Ελλάδα, ιδίως στον Γράμμο, που ήταν η ισχυρότερη βάση των κομμουνιστών, αλλά και η έδρα της

¹⁸⁸ Α. Καμαρινός, *ό. π.*, σ. 426-430

¹⁸⁹ Α. Καμαρινός, *ό. π.*, σ. 432

¹⁹⁰ *Οι Δυτικοί χαρακτηρίζαν έτσι τα 9 Κομμουνιστικά Κόμματα*

¹⁹¹ Γ. Μαργαρίτης, *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου 1946-49*, Αθήνα 2007, τ. 1, σ. 592-594

¹⁹² Α. Καμαρινός, *ό. π.*, σ. 448-449

κυβερνήσεώς τους. Βάσει των παραπάνω σχεδίων, ο αστικός στρατός αποσκοπούσε, σε στρατιωτικό και πολιτικό επίπεδο, στην καθολική συντριβή των κομμουνιστών. Την κατάρρευση του Γράμμου (20/8/48), που αποτέλεσε τη σημαντικότερη επιτυχία των εθνικών μονάδων, τη διαδέχτηκε η νίκη των ανταρτών στο Βίτσι¹⁹³.

Μέσα στο κρίσιμο πολεμικό κλίμα, στις 22 Αυγούστου, τα ηγετικά στελέχη του ΔΣΠ πραγματοποίησαν σύσκεψη, εξετάζοντας την διαμορφωθείσα κατάσταση της Πελοποννήσου, καθώς γνώριζαν πως οι ΗΠΑ προτίθενται να εμπλακούν στρατιωτικά στον Ελληνικό Εμφύλιο, κάτι που θα εμπόδιζε, καθολικά, τον ανεφοδιασμό τους, υπογραμμίζοντας «...εμείς στην Πελοπόννησο πρέπει να προετοιμαστούμε τόσο για την περίπτωση που θα αντιμετωπίσουμε τον εχθρό στην τελική σύγκρουση, μέσα στο 1948, με λυμένο το πρόβλημα του ανεφοδιασμού μας με πυρομαχικά, οπότε θα είναι δυνατόν να αυξήσουμε την παρατακτή δύναμή μας στο 1/10 της συνολικής δύναμης του κυβερνητικού στρατού, που θα χρησιμοποιηθεί στην Πελοπόννησο στην τελική σύγκρουση, όσο και αν δεν εφοδιαστούμε, για λόγους που προαναφέραμε, οπότε πρέπει να έχουμε προετοιμαστεί, ώστε την κατάλληλη στιγμή να ελαττώσουμε την αριθμητική μας δύναμη περίπου κατά 2/3, απολύοντας όλους τους επιστρατευμένους αντάρτες μας και μεταφέροντας, αν αυτό είναι εφικτό, ένα μεγάλο τμήμα των ανταρτών μας στη Στερεά Ελλάδα¹⁹⁴».

Οι μάχες που ακολούθησαν από τον Αύγουστο έως το τέλος του 1948, έδειχναν πως θα επικρατούσε ο Δημοκρατικός στρατός. Οι αποτυχημένες, όμως, προσπάθειες ανεφοδιασμού του, στις 6 Σεπτεμβρίου, 5 Οκτωβρίου και 1^η Δεκεμβρίου 1948, έπαιξαν καταλυτικό ρόλο στην εξέλιξη του εμφυλίου.

Στις 20 Ιανουαρίου 1949, θα αναλάβει αρχιστράτηγος του εθνικού στρατού, ο Αλέξανδρος Παπάγος, αποφασισμένος να τερματίσει τον εμφύλιο. Παράλληλα, θα σχηματιστεί νέα κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Θεμιστοκλή Σοφούλη. Θα πραγματοποιηθεί πολεμικός συμβούλιο και με την εξουσία που θα δοθεί στον Παπάγο, θα ανασυγκροτήσει άμεσα τις ένοπλες δυνάμεις¹⁹⁵. Με τις νέες, αυτές, συνθήκες, ο Βαφειάδης πρότεινε, στην Αθήνα, μέσω του ραδιοφώνου «να λήξει ο Εμφύλιος, να εγκαταλείψουν οι ξένες δυνάμεις άμεσα τη χώρα, ο ΟΗΕ να προχωρήσει στην αναγνώριση

¹⁹³ Κ. Παπαρρηγόπουλος, ό. π., σ. 401

¹⁹⁴ Α. Καμαρινός, ό. π., σ. 459-461

¹⁹⁵ Κ. Παπαρρηγόπουλος, ό. π., σ. 411-412

της Ελλάδας ως ουδέτερης χώρας, να σχηματισθεί από κοινού κυβέρνηση χωρίς όρους για το ΚΚΕ και να δοθεί αμνηστία, προχωρώντας χωρίς κανένα εμπόδιο σε εθνικές εκλογές», με την Αθήνα να μην αποδέχεται τίποτε από τα παραπάνω¹⁹⁶.

Στους κόλπους του ΔΣΕ, θα ξεσπάσει διαμάχη, με τον Βαφειάδη να διαγράφεται. Το κλίμα που επικρατούσε έως τότε, θα μετατραπεί σε απαισιοδοξία, καθώς ο Στάλιν πρότεινε στον Ζαχαριάδη να διακόψει τον εμφύλιο, καθώς θα τερματιζόταν η όποια βοήθεια από τις όμορες χώρες, αφού Βουλγαρία και Αλβανία θα έκλειναν τα σύνορά τους με την Ελλάδα.

Ο Παπάγος που θα προχωρήσει σε αποφασιστικές εκκαθαρίσεις, θα βοηθηθεί και από το γεγονός πως ο Τίτο διέκοψε απότομα τη συνδρομή προς τους κομμουνιστές και σφράγισε τα σύνορα της Γιουγκοσλαβίας με την Ελλάδα.

Ο εμφύλιος θα λήξει με την ολοκληρωτική συντριβή του ΔΣΕ, τον Αύγουστο του 1949, με σοβαρές απώλειες και για τις δύο αντίπαλες παρατάξεις. Η πανωλεθρία που υπέστη ο ΔΣΕ, οφείλεται στο γεγονός πως η παραμονή των βρετανικών ενόπλων δυνάμεων επέδρασαν κατασταλτικά στις προθέσεις της Ρωσίας να συνδράμουν την ελληνική Αριστερά. Άλλοι καταλυτικοί παράγοντες ήταν πως με την παροχή οικονομικής στήριξης, από πλευράς Βρετανίας και Αμερικής, το ελληνικό κράτος δεν κατέρρευσε, αναδιοργανώνοντας και τον εθνικό στρατό. Σε αντίθετη περίπτωση, ενδεχομένως να είχε δημιουργηθεί κομμουνιστικό κράτος, στη Βόρεια Ελλάδα. Η επίθεση της Ρωσίας εναντίον της Βρετανίας και της Αμερικής, στον ΟΗΕ, για την παρεχόμενη βοήθεια στην Ελλάδα, μα και η απαίτησή της να εγκαταλείψουν τη χώρα, οι ένοπλες βρετανικές μονάδες, δημιούργησαν το διεθνές βάθρο πως η Ρωσία απέβλεπε στην επιβολή του κομμουνισμού στην Ελλάδα. Η διάσπαση των σχέσεων Τίτο – Στάλιν, είχαν αρνητική επίπτωση στον ΔΣΕ, αφού σφράγισαν τα σύνορά τους. Τέλος, η ανάληψη της αρχιστρατηγίας από τον Παπάγο, ο οποίος ήταν αποφασισμένος για τη διάλυση του ΔΣΕ, με την αναδιοργάνωση του αστικού στρατού και την τακτική των συνεχόμενων επιθέσεων, ανάγκασαν τους αντάρτες να μετακινούνται συνεχώς, αποδιοργανώνοντάς τους.

¹⁹⁶ Κ. Παπαρηγόπουλος, ό. π., σ. 412

4.2. Η διεθνής διάσταση του Εμφυλίου

Ο ελληνικός διχασμός που συνέχισε να υφίστατο και μετά τη λήξη αυτού του αιματηρού πολέμου, έφερε ως επακόλουθο την εμπλοκή των Μεγάλων Δυνάμεων, καθώς για αυτές, η γεωγραφική θέση της Ελλάδας, ήταν στρατηγικής σημασίας.

Ο Εμφύλιος δε σηματοδεύτηκε μόνο από την αγριότητα, τη βίαιη μετακίνηση του πληθυσμού, την οικονομική και υλική παρακμή, αλλά και από την παρέμβαση των ξένων χωρών, στα εσωτερικά της ζητήματα.

Η Βρετανία σύναψε συμφωνία με τη Ρωσία, κατά την οποία η Βουλγαρία και η Ρουμανία περνούσαν στη ρωσική σφαίρα επιρροής, αφήνοντας την Ελλάδα στη βρετανική. Κατόπιν της συμφωνίας, η Βρετανία, την οποία στήριζε πολιτικά η Αμερική και είχαν κοινό στόχο για την εξόντωση του ΚΚΕ, έστειλε στην Αθήνα, ένοπλες στρατιωτικές μονάδες της, οι οποίες βοήθησαν κατά τη γερμανική κατοχή, μα και στην καταστολή των αιματηρών επεισοδίων τον Δεκέμβριο του 1944.

Σημαντικό ρόλο, όμως, έπαιξε και η στάση της Ρωσίας, που για την Αμερική και τη Βρετανία, θεωρήθηκε υπεύθυνη για την προτροπή της ελληνικής Αριστεράς ως προς την εδραίωση του κομμουνιστικού καθεστώτος στην Ελλάδα. Καλλιέργησε, έτσι, παρασκηνακά τις προσδοκίες, για την «προστασία» της χώρας, επεκτείνοντας την επιρροή της στις θερμές θάλασσες. Ένα τέτοιο ενδεχόμενο, για τα μάτια των Δυτικών, θα προκαλούσε αποσταθεροποίηση στην Εγγύς Ανατολή. Οι ελληνικές αντιπαλότητες απέκτησαν διεθνής διάσταση, αφού με αυτές συνδέθηκαν οι αντιπαραθέσεις ανάμεσα στις δυτικές δυνάμεις και τη Ρωσία¹⁹⁷.

Η Συνδιάσκεψη της Ειρήνης, στο Παρίσι, που προγραμματίστηκε να ξεκινήσουν οι συνομιλίες την 29^η Ιουλίου 1946, συμμετέχοντας και η Ελλάδα, είχε ως σκοπό τον καθορισμό των, μετά του πολέμου, διεθνών συνθηκών, ρυθμίζοντας τα εκκρεμή ζητήματα ανάμεσα στους εμπλεκόμενους του Παγκοσμίου Πολέμου. Κατά την προετοιμασία για τη Συνδιάσκεψη, οι σχέσεις μεταξύ Ελλάδας, Βουλγαρίας και Αλβανίας διαταράχθηκαν, καθώς η ελληνική κυβέρνηση τις κατηγόρησε ανοιχτά πως ενισχύουν το ελληνικό αντάρτικο, στις εμφύλιες συρράξεις που διεξάγονταν στη Βόρεια Ελλάδα. Από ελληνικής

¹⁹⁷ Β. Κόντης, *Η διεθνής διάσταση του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα (1946-1949)* διαθέσιμο στον ιστότοπο [file:///C:/Users/Admin/Downloads/483-968-1-SM%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/483-968-1-SM%20(3).pdf) (ημερομηνία προσπέλασης 22/5/2021)

πλευράς, τέθηκε το θέμα της εδαφικής διεκδικήσεως, που αφορούσε την ενσωμάτωση – προσάρτηση των Δωδεκανήσων και Βορείου Ηπείρου στην Ελλάδα, καθώς, επίσης «τη διόρθωση των ελληνοβουλγαρικών συνόρων, για λόγους ασφαλείας» όπως είχε πει ο Τσαλδάρης. Η επίσημη βουλγαρική θέση ζητούσε την απόρριψη των «ελληνικών προκλήσεων» και έθεσε τις αξιώσεις της για «Θράκη του Αιγαίου». Οι αλληλοκατηγορίες και οι διεκδικήσεις, προκάλεσαν ένταση ανάμεσα στις δύο χώρες, με τους Άγγλους διπλωμάτες να ενημερώνουν το Λονδίνο για αυτές τις εξελίξεις και με τον στρατηγό Μπιριούκοφ να ζητά τη φύλαξη των ελληνοβουλγαρικών συνόρων¹⁹⁸.

Τα δίχτυα του Εμφυλίου απλώθηκαν όταν το ζήτημα πήρε διεθνείς διαστάσεις, αφού η Σοβιετική Ένωση κατάγγειλε, στον ΟΗΕ, τη Βρετανία πως κρατά σκόπιμα τα στρατεύματά της στην Ελλάδα που, αυτόματα, σημαίνει πως παρεμβαίνει στα ελληνικά εσωτερικά θέματα. Στη συνέχεια, προβλήθηκε το ζήτημα, πως οι Γιουγκοσλαβία, Βουλγαρία και Αλβανία συνδράμουν τις ελληνικές αντάρτικες ομάδες και τους επιτρέπουν ελεύθερη πρόσβαση στα εδάφη τους, όταν αυτό κρίνεται απαραίτητο. Άμεσα συγκροτήθηκε επιτροπή, η οποία ήρθε στην Ελλάδα, για να διερευνήσει, από κοντά, την κατάσταση, μέσα από συναντήσεις με πολιτικούς παράγοντες. Η συνάντηση που είχε επιδιώξει η ειδική επιτροπή με το, ηγετικό μέλος του ΚΚΕ, Γιάννη Ζεύγο, δεν έγινε ποτέ, καθώς ο τελευταίος δολοφονήθηκε (20/3/47) κάτω από αδιευκρίνιστες, μέχρι σήμερα, συνθήκες¹⁹⁹.

Τον Φεβρουάριο του 1947, η Βρετανία, με επιστολή της προς τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, θα ενημερώσει πως θα διακόψει την οικονομική ενίσχυση προς την Ελλάδα, καθώς αντιμετώπιζε και η ίδια κρίση, στον οικονομικό τομέα. Η Αμερική εκμεταλλεύτηκε πολιτικά την αποχώρηση της Βρετανίας, αφού επεδίωκε τη διασφάλιση των συμφερόντων της στη Μεσόγειο. Κατόπιν εξετάσεως του θέματος, από την κυβέρνηση Αμερικής, ο Τρούμαν, ακολουθώντας τη συμφωνία της Γιάλτας, θα ανακοινώσει δημόσια την οικονομική βοήθεια προς την ελληνική χώρα, χορηγώντας της, περίπου, 400 χιλιάδες δολάρια, θέτοντας, παράλληλα, το ιδεολογικό βάθρο ενάντια στον κομμουνισμό.

¹⁹⁸ Ι. Μπάεφ, *Μια ματιά απ' έξω, Ο Εμφύλιος πόλεμος την Ελλάδα, Διεθνείς διαστάσεις*, Αθήνα 1997, σ. 107-108, 118

¹⁹⁹ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 386-387

Με την αμερικανική οικονομική και στρατιωτική ενίσχυση, ο Ρώσος ηγέτης διαφοροποιήθηκε από την αρχική του στάση για τον εμφύλιος στην Ελλάδα, υποστηρίζοντας πως πρέπει να λήξει. Μία στάση, η οποία δεν επιβεβαιώνεται, παρά μόνο την Άνοιξη του 1949, όταν η Ρωσία, μέσω των πληροφοριοδοτών της, ενημερώθηκε για το ενδεχόμενο επίθεσης στην Αλβανία και απαίτησε από το ελληνικό αντάρτικο να τερματίσουν τις ένοπλες συρράξεις, φοβούμενοι την εισβολή του ελληνικού στρατού, στην Αλβανία.

Η Ελλάδα που δεν ήθελε να πραγματοποιηθούν οι βλέψεις της Κομινφόρμ για «Μακεδονικό Κράτος», πρότεινε την κατάληψη της Αλβανίας, που είχε διπλή σημασία. Αφενός, θα εμποδιζόταν να χρησιμοποιηθεί ως έδρα ενεργειών ενάντια στον Τίτο, αφετέρου θα κοβόταν η επικοινωνία με τον ανταρτικό στρατό οδηγώντας στην εύκολη συντριβή του. Η πρόταση αυτή, προσέκρουσε στην άρνηση της Αμερικής, αφού υποστήριξε πως το ζήτημα έπρεπε να διευθετηθεί μέσα από την ανανέωση των διπλωματικών σχέσεων στις βαλκανικές χώρες.

Η Ρωσία θα προβεί σε συζητήσεις με την Αμερική και τη Βρετανία, ώστε να λυθεί το θέμα του ελληνικού εμφυλίου, ειρηνικά. Η Αμερική δήλωνε πως δεν ήταν δυνατόν να μη συνδράμει στρατιωτικά την Ελλάδα, από τη στιγμή που τον ΔΣΕ βοηθούσαν κομμουνιστικές χώρες. Η Βρετανία που συμεριζόταν τις αμερικανικές απόψεις, θεωρούσε πως η Ρωσία θα απαιτούσε τη διακοπή της ενίσχυσης από τις γειτονικές χώρες, προς το ελληνικό αντάρτικο. Από την άλλη, η κυβέρνηση της Αθήνας δεν ήταν σύμφωνη με τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ και την αμνηστία, όσο κρατούσαν οπλισμό. Παράλληλα, την απασχολούσε η αλβανική συνδρομή προς τους Έλληνες αντάρτες και σκεφτόταν το ενδεχόμενο εισβολής συνδυαστικά με τη στρατιωτική επιχείρηση στη γραμμή Γράμμο – Βίτσι.

Παρά τη νίκη του εθνικού στρατού, τον Αύγουστο του 1949, η Αθήνα φοβούμενη μία νέα ένοπλη σύγκρουση, προειδοποίησε την κυβέρνηση της Αλβανίας πως στο ενδεχόμενο μιας ακόμη ενίσχυσης του ΔΣΕ, θα υπήρχε στρατιωτική ελληνική παρέμβαση για την καθολική καταστροφή των ανταρτικών βάσεων. Η Αλβανία αντιμέτωπη με αυτή την εξέλιξη, αποστασιοποιήθηκε από τον Δημοκρατικό Στρατό, ζητώντας να εγκαταλείψει τα εδάφη της.

Από μια εξ' αποστάσεως, ακομμάτιστη και επιδερμική μελέτη του τελευταίου νεοελληνικού εμφυλίου, μπορεί ένας απλός αναγνώστης να εντοπίσει διαυγέστατα την ευθεία, αλλά και την υπόγεια παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων στο τραγικό αυτό ζήτημα.

Ενδελεχέστερα, όμως, μελέτη καταδεικνύει πως ευθύνες δε βαρύνουν αποκλειστικά και μόνο τις Μεγάλες Δυνάμεις με την έμμεση ή άμεση ανάμειξή τους, αλλά και των ελληνικών πολιτικών δυνάμεων, αμφοτέρων πλευρών, καθ' ότι βαρύνονται, δικαίως, από αδυναμία απεμπλοκής από το «ξένο» πνιγηρό καθεστώς καθολικού ελέγχου της χώρας.

Όπως καταδείξαμε ήδη, σπέρματα διχασμού υπέβρισκαν στα ελληνικά πράγματα δεκαετίες πριν τον Β' Π. Π. και όπως ήταν φυσικό, ελλείψει ισχυρού πολιτικού χώρου που θα διεκδικούσε τη θέση που της ανήκε ως μέλος των νικητών του πολέμου, η χώρα παραδόθηκε στη δίνη της νέας σύγκρουσης που ταλάνιζε τις μεγάλες δυνάμεις.

Η νέα αυτή ψυχροπολεμική περιπέτεια μεταξύ των ισχυρών παικτών συνέβαλε στην ωμή παρέμβαση τριών δυνάμεων στην ελληνική αρένα. Η σπουδαιότητα της γεωπολιτικής θέσης της Ελλάδας, αλλά και η διαυγέστατη φιλοδυτική θέση που είχε λάβει μέχρι τότε, θα καθόριζε τις εξελίξεις.

Όπως, ήδη, γνωρίζει ο αναγνώστης, από τη μελέτη της Ιστορίας του Νέου Ελληνικού Κράτους, η χώρα δεν είχε αποκτήσει πλήρη και διαυγή ανεξαρτησία από συστάσεώς της, με αποτέλεσμα η διεκδίκησή της, δια της πολιτικής των Τριών Μεγάλων, να διαιωνίζεται. Η διαμάχη μεταξύ Σοβιετικής Ένωσης και Μεγάλης Βρετανίας, αλλά και η άμεση εισδοχή των Ηνωμένων Πολιτειών στα πολιτικά δρώμενα, έμελλε να ταλανίσει τον πολύπαθο ελληνικό λαό. Με αντικειμενικό σκοπό των Δυτικών τον απόλυτο έλεγχο της Ανατολικής Μεσογείου, γεγονός που επικυρώνεται και με τη διάσκηψη της Γιάλτας, η χώρα όφειλε να κρατηθεί μακριά από την επιρροή της Σοβιετικής Ένωσης.

Για να επιτευχθεί ο στόχος, η Μεγάλη Βρετανία είχε, ήδη, κλείσει, από τον Οκτώβριο του 1944, μυστική συμφωνία με τη Σοβιετική Ένωση. Κατά τους μελετητές, Ρουμανία και Βουλγαρία παραχωρήθηκαν στην ΕΣΣΔ και η Ελλάδα στη βρετανική επιρροή.

Ως επακόλουθο, βρετανικά στρατεύματα αμέσως μετά την αποχώρηση των Ναζί και πιο συγκεκριμένα στα μέσα Οκτωβρίου 1944, εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα, παίζοντας αποφασιστικό ρόλο στην καταστολή της κομμουνιστικής επιρροής, με επισχεσία την υπεράσπιση της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας από ξένες επιβουλές, καθότι υπέβασκε ο κίνδυνος διαμελισμού του Βορρά.

Η κορυφαία υπερδύναμη των ΗΠΑ, ως ακρόρεια νικήτρια του Β΄ Π. Π., έπαιξε σημαντικότατο ρόλο στις εσωτερικές εξελίξεις και στη διατήρηση της συνέχειας του χαρακτήρα και του ρόλου της χώρας, όπως αυτός είχε προκαθορισθεί, ήδη, από την μέχρι τότε ελεγκτική διαχειρίστρια, τη Μεγάλη Βρετανία. Οι προσπάθειες δημιουργίας ισχυρού κεντροδεξιού συνασπισμού για την ανάσχεση οικουμενιστικών ιδεοληψιών προσέκρουαν στις εσωτερικές αδυναμίες, αλλά και στις εξωτερικές πιέσεις.

Η απροκάλυπτη παρέμβαση των Δυτικών, ενέτεινε ταυτόχρονα και τις πιέσεις από την αντίπερα πλευρά. Ο έλεγχος της χώρας, αλλά και κατ' επέκταση της Ανατολικής Μεσογείου, θα επιδείνωνε τις σχέσεις με την ΕΣΣΔ, γεννούσε νέες εντάσεις στις σφαίρες επιρροής, αλλά και το ψυχροπολεμικό κλίμα που θα καθόριζε νέα δεδομένα. Ελλάδα και Τουρκία, αλλά και η ευρύτερη Εγγύς Ανατολή «όφειλαν» να συνεχίσουν να ανήκουν στη Δύση, ως η προ Β΄ Π. Π. κατάσταση είχε καθορίσει, μετά την ολοκληρωτική διάλυση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και την τροποποίηση των αποικιοκρατικών πρακτικών. Από την άλλη πλευρά η διείσδυση ήταν ουσιαστική, αλλά πλέον κεκαλυμμένη. Η «αδιαφανής» βοήθεια της ΕΣΣΔ, στόχευε στην επέκταση της σφαίρας επιρροής στη Νότια Βαλκανική, διαμέσου ενός διττού αμάχητου σχεδίου. Αν οι υποβοηθούμενες αριστερές δυνάμεις νικούσαν τότε, η καθ' ολοκληρίαν υπόγεια πολιτική και διπλωματική παρέμβαση θα κέρδιζε την έξοδο της στις θερμές θάλασσες, ενώ εάν ηττώντο θα διατηρούσαν την εξ' αποστάσεως «αθωότητά» τους έναντι των Δυτικών αντιπάλων τους. Οι συχνές διασκέψεις των Μεγάλων Δυνάμεων για τις σφαίρες επιρροής, αλλά και η «ρομαντική» υιοθέτηση των ιδεοληπτικών αριστερών ουτοπιών, από τις εγχώριες ομοειδείς δυνάμεις, βράδυναν την επίλυση του γιγαντιαίου, αυτού, ζητήματος, καθιστώντας τη χώρα αιματοβαμμένο έρμαιο – βορά των ισχυρών.

Οι εντάσεις, οι απειλές αλλά και οι ωμοί εκβιασμοί μεταξύ των ισχυρών, είχαν άμεσο αντίκτυπο στο ελληνικά πράγματα, που κρατούσαν τη χώρα απόλυτα εξαρτημένη,

αλλά και εξουθενωμένη. Ενώ όλα τα άλλα κράτη επούλωναν τα τραύματά τους από την τραγωδία του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και δρομολογούσαν νέες τροχιές ανάπτυξης, η Ελλάδα δεν είχε καταφέρει να βγει από την εμφύλια αιματηρή εμπλοκή.

Εκβιαστικές αρνήσεις δανεισμού από τους Δυτικούς, αλλά και άμεσες ή έμμεσες παρεμβάσεις των Σοβιετικών, ως προς τη συνέχιση του εμφυλιοπολεμικού κλίματος στη χώρα, δεν επέτρεψαν την ανασυγκρότηση της Ελλάδας, μα και στη, καθοριστικής σημασίας, διεκδίκηση εκκρεμών εθνικών αλτρωτικών ζητημάτων, πολεμικών επανορθώσεων και του πολυθρύλητου κατοχικού δανείου. Η ισχνή διπλωματική δύναμη της χώρας και ελλείπει πιεστικού ομόψυχου λαϊκού ερείσματος, αδυνατούσε να αντιμετωπίσει τις γιγαντιαίες εθνικές επιβουλές. Ζητήματα, όπως αυτά της Κύπρου, των ελληνογιουγκοσλαβικών συνόρων, της Βόρειας Ηπείρου, της Βουλγαρικής μεθορίου, της Μακεδονικής μειονότητας, των Δωδεκανήσων κλπ., έμπαιναν στη διελκυστίνδα της βέλτιστης διαχείρισης κατά πολιτικό – ιδεολογικό πρόσημο. Η Αριστερά θεωρούσε, πως μόνο ο μοναδικός ουσιαστικός αντίπαλος των Δυτικών θα μπορούσε να πιέσει για την επίλυση, ενώ η αντίπερα όχθη αδυνατούσε να κατανοήσει, στη στάση των Δυτικών, τη σιωπηρή παραπομπή των ζητημάτων στις καλένδες.

Μετά τα μέσα της αιματηρής δεκαετίας κι ενώ η εξοντωτική εμφυλιοπολεμική κατάσταση συνεχιζόταν, η αμερικανική πολιτική προς την Ελλάδα, έγινε δραστικότερη υπέρ της ειρήνης και σταθερότητας, μιας και η χώρα ήταν η μόνη στη Βαλκανική χερσόνησο που δεν είχε περάσει στην επιρροή των Σοβιετικών. Έτσι, αποφασίστηκε η άσκηση πίεσης προς τις δημοκρατικές πολιτικές δυνάμεις της χώρας για σύμπλευση κατά του κομμουνιστικού κινδύνου, με αντάλλαγμα αφ' ενός την άμεση οικονομική βοήθεια απευθείας από τις Η.Π.Α. και αφετέρου την έμμεση στρατιωτική βοήθεια, διαμέσου των Βρετανών. Ταυτόχρονα και προκειμένου να αποτραπεί το ορατό ενδεχόμενο της άμεσης οικονομικής κατάρρευσης, αλλά και η ενδεχόμενη ωμή παρεμβατική επίθεση από όμορες με τη χώρα κομμουνιστικές δυνάμεις, η Ελλάδα ζήτησε και πέτυχε από τα Ηνωμένα Έθνη να παρέμβουν, έτσι ώστε να εμποδιστεί η βοήθεια από τις βόρειες χώρες προς τις δυνάμεις της Αριστεράς. Η Ελλάδα είχε κερδίσει, έτσι, τη μερική αποστασιοποίηση των βορείων γειτόνων της από την άμεση εμπλοκή τους στα τεκταινόμενα.

Ενώ η ελληνική Αριστερά, διαιωνίζοντας την αιματοχυσία, επέμενε στη λογική της για «αλλαγή προστάτη» της χώρας, αναλαμβάνοντας την απόλυτη και κύρια ευθύνη των πρακτικών της, μιας και ο Στάλιν, παρά τη ρητή του τοποθέτηση προς την Ελληνική Αριστερά, δεν απαίτησε άμεσα ποτέ την εισδοχή της Ελλάδας στο Σοβιετικό μπλοκ. Η, του 1947, αιφνίδια απομάκρυνση των Βρετανών από την, μέχρι τότε, άμεση εμπλοκή τους στα ελληνικά πράγματα, θα γίνονταν ουσιαστικός καταλύτης για τη διευρυμένη αμερικανική παρέμβαση. Ενισχυμένη, πλέον, η αμερικανική πολιτική σε Ελλάδα και Τουρκία, με ταυτόχρονα τον έλεγχο των πετρελαίων της Ανατολής και τον έλεγχο των πρώτων υλών και της στρατιωτικής βοήθειας, θα έπαιρνε καθ' ολοκληρίαν το κλειδί της Ανατολικής Μεσογείου στα χέρια της.

Η ανυπαρξία δυσάρεστων συνεπειών, η αποκατάσταση της εμπιστοσύνης και οι προσπάθειες για ανάκαμψη θα γίνονταν για τους Αμερικανούς η αιχμή του δόρατος της εξωτερικής πολιτικής τους προς τη χώρα, τα εχέγγυα που επεδίωκε ο εξασθενημένος ελληνικός λαός.

Σύγχρονοι μελετητές, αλλά και αναθεωρητές της τραγικής Ιστορίας του Εμφυλίου, συνομολογούν πως η άμεση εμπλοκή των Δυτικών συμμάχων, η έμμεση παρέμβαση των Σοβιετικών, αλλά κυρίως η ρομαντική χροιά της ελληνικής Αριστεράς, ταλάνισε πολυετώς και αιματηρά τη χώρα, ποδίζοντας προς την υστέρηση, καθυστερώντας άδικα την ανασυγκρότηση, εφόσον, έτσι κι αλλιώς, ήταν προκαθορισμένο, ήδη, από τη λήξη του αιματηρού πολέμου, η χώρα ότι θα «ανήκε» στη σφαίρα επιρροής των Δυτικών²⁰⁰

Δεδομένου, κατά τον Βολτέρο, ότι ο δυτικός πολιτισμός είναι η Ελλάδα που επεκτείνεται, η έκβαση και η λήξη του Εμφυλίου, δικαιώνει επικυρώνοντας τη μετέπειτα πορεία της χώρας, η οποία υιοθέτησε το δυτικό μοντέλο ως οικείο αντιδάνειο.

²⁰⁰ Β. Κόντης, *ό. π.*, σ. 97-112

Επίλογος

Είναι απορίας άξιο το γεγονός της διαρκούς προμήθειας όπλων και πυρομαχικών, μετά τα Δεκεμβριανά, που θεωρητικά, οι αριστερές ομάδες είχαν παραδώσει τον οπλισμό τους. Στη Βόρεια Ελλάδα, οι ενισχύσεις γίνονταν από το παραπέτασμα, ενώ στη Νότια Ελλάδα με παράνομες ανασκαφές οπλικών συστημάτων και πυρομαχικών με καράβια από την Αλβανία.

Ο Εμφύλιος που απλώθηκε σε όλο τον ελλαδικό χώρο, πριν και μετά την αποχώρηση των Γερμανών, ήταν προοίμιο του Ψυχρού Πολέμου. Ένας εμφύλιος που εξυπηρετούσε τα συμφέροντα των Συμμάχων και της μακρόχρονης προοπτικής τους, που έφτανε έως τα τέλη του εικοστού αιώνα. Στην Ελλάδα, οι μοναδικοί που μπορούσαν να το δουν, ήταν εκείνοι που προσπαθούσαν να κρατηθούν από μια ελπίδα μη θέλοντας να πιστέψουν αυτό που έβλεπαν να έρχεται. Οι μόνοι που γνώριζαν επακριβώς τι μέλλει γενέσθαι ήταν εκείνοι που διέγραφαν στρατηγικές σε χώρες με τις οποίες συμμαχούσαν συγκυριακά²⁰¹.

Σταδιακά και οδεύοντας στο 1949, η κατανόηση των ελληνικών πληθυσμών για το σαθρό ρόλο της ιδεοληψίας που διακατείχε τους αριστερούς αντάρτες και με την αμέριστη βοήθεια του Ελληνικού Στρατού, η ιδεοληψία παραγκωνίστηκε, η Αριστερά απονομιμοποιήθηκε και οι εμφυλιοπολεμικές καταστάσεις εξασθένησαν.

Και ενώ ο χρόνος έτεινε να είναι γιατρός, παρέμεινε ο φόβος στις συνειδήσεις των εμπλεκόμενων μερών, περνώντας θέσεις και εμπειρίες στις επόμενες γενιές. Παρά το ότι η εποχή της εξομάλυνσης ήρθε από αρχές του 1950, δια μέσω της ανασυγκρότησης της χώρας, αλλά και της αναγκαστικής μετανάστευσης, τα διασταυρούμενα πυρά που μπορεί να έπαψαν να γίνονταν με σφαίρες, αλλά συνέχιζαν εξασθενημένα δια μέσω πολιτικών βολών. Ολόκληρη η κοινωνική διαστρωμάτωση και οι βιοτικοί κύκλοι, που μέχρι τότε λειτουργούσαν απολυτοποιώντας ιδεολογικά τον εκάστοτε διανοητικό τους κόσμο, ο διαφορισμένος κόσμος και δη ο πνευματικός αγωνιζόταν να διατηρήσει τη θέση του ενάντια στις υποτιθέμενες ετερογενείς ιδεοληψίες λειτουργώντας, έτσι και ως επί των

²⁰¹ K. Andrews, *Η πτήση του Ίκαρου, Ταξιδεύοντας στην Ελλάδα του Εμφυλίου*, Αθήνα 2018, σ. 346

πλείστων, εις βάρος των εθνικών συμφερόντων της χώρας, επικυρώνοντας μέχρι τις μέρες μας τη λαϊκή ρήση «μαζί μιλάμε και χλώρια καταλαβαίνουμε».

Η καθολική γνώση που προσλαμβάνει ο σημερινός ερευνητής, είτε αυτή έρχεται από τεκμηριωμένη βιβλιογραφία, είτε από προσωπικές μαρτυρίες που ακόμη επιβιώνουν, δίνει το συμπέρασμα πως ο Ελληνικός Εμφύλιος 1943 – 1949 αποκρυσταλλώνεται στη γενίκευση «ξένο ζήτημα», μιας και οι παρεμβάσεις των ξένων δυνάμεων, είτε επί της ουσίας, όπως αυτή των Βρετανών, είτε παρασκηνιακά και δια μέσω «προθύμων εντολοδόχων», όπως στην περίπτωση της Ρωσίας, καθιστούν το θέμα διαυγέστατο εξ' αποστάσεως και καθαρά δια λανθάνον για το σύνολο της ελληνικής επικράτειας.

Η αιτία της προγραφείσας ασυνεννοησίας, έτσι όπως προγράφηκε στη διπλωματική, αυτή, διατριβή, δείχνει φαινόμενο αναπόδραστο. Κάθε παρερμηνεία και ασυνεννοησία, όπως διαφάνηκε, από τις εμπλεκόμενες μεριές καταδεικνύει της δια της άμεσης αντιπαράθεσης των αποφάνσεων το σημαντικότατο ρόλο που παίζει η χώρα – κλειδί στα πολιτικά και διπλωματικά παίγνια των Μεγάλων Δυνάμεων. Το ελληνικό ζήτημα, έμελλε να επιδεινώσει αρνητικά τις, ήδη, οξυμένες σχέσεις μεταξύ Ανατολικού – Δυτικού Μπλοκ, που διεύρυνε τις αντιπαραθέσεις για τις επόμενες δεκαετίες.

Η δεκαετία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και του ακολούθως εμφυλίου ήταν δραματική για την ελληνική κοινωνία και οι ετερογενείς απόψεις που δηλώθηκαν παραπάνω, δείχνουν μία παιδαριώδη αντίληψη της φύσης και της θέσης της χώρας από τις εμπλεκόμενες πλευρές, που έδειξαν να μην αντιλαμβάνονται το ιστορικό – πολιτισμικό προηγούμενο της χώρας, αλλά και κυρίως την κοσμοαντίληψη των Ελλήνων, στο αέναο του χρόνου. Ως εκ τούτου, η πολυπλόκαμη διείσδυση αλλότριων μηχανισμών, καθυστέρησε την ταχύτατη ανασυγκρότηση της χώρας, ενώ διατήρησε τη στυγνή υποτέλεια στον δυτικό παράγοντα. Οι εξαρτημένοι τρόποι ερμηνείας πολιτικών και πολιτειακών αντιλήψεων και η βίαιη επιβολή τους στα ελληνικά πράγματα, δε θα επέτρεπε σε έναν ουδέτερο ερευνητή αποστασιοληπτική θεώρηση και συναινετική τοποθέτηση υπέρ της μίας ή της άλλης πλευράς.

Το «ξένο ζήτημα» έρχεται στις μέρες μας να λάβει τη θέση που του αρμόζει επί της αιματηρής πραγματικότητας και επιζητεί να εξαλείψει, δια παντός, την ασυνεννοησία που επέδειξαν οι ετερόκλητοι αντίπαλοι, χρησιμοποιώντας την ευχή «ΠΙΟΤΕ ΞΑΝΑ».

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

1. Δημοσιευμένες Πηγές

Αρχεία Γενικού Επιτελείου Στρατού, «Εμφύλιος Πόλεμος, Από τα Δεκεμβριανά ως τις συγκρούσεις του 1947», Αθήνα 1998, τ. 6

Συνοπτική Ιστορία του Γενικού Επιτελείου Στρατού, Αθήνα 2001

ΦΕΚ Α1/1945

ΦΕΚ Α4/1945

2. Απομνημονεύματα, Ημερολόγια και Εκθέσεις Συγχρόνων

Τσολάκογλου Γ, Απομνημονεύματα, Αθήνα 1959. Σαράφης Στ, «Ο ΕΛΑΣ», Αθήνα 1999.

Σεφέρης Γ, Χειρόγραφο, Σεπ. '41, Αθήνα 1972

Τσουδερός Εμ, «Ελληνικές Ανωμαλίες», Αθήνα 1945.

Γλέζος Μ, «Εθνική Αντίσταση 1940-45», Αθήνα 2004, τ. 1

3. Προφορικές Μαρτυρίες

Βαχαβιώλος Απόστολος, κάτοικος Μυστρά Λακωνίας.

Πολυχρόνης Γεώργιος, κάτοικος Πάτρας

4. Περιοδικά

Στρατιωτική Ιστορία

Ε' Ιστορικά

5. Διαδικτυακές Πηγές

Πανεπιστήμιο Columbia, Έρευνα της αρχαίας ελληνικής ιστορίας 800- 146π.Χ. Χρονολογία της ελληνικής ιστορίας μετά τον Πελοποννησιακό πόλεμο, διαθέσιμο στον ιστότοπο <http://1stmuse.com/frames/greek-chronology.html>, (ημερομηνία προσπέλασης 16/3/2021).

Κόντης Β, Η διεθνής διάσταση του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα (1946- 1949), διαθέσιμο στον ιστότοπο [file:///C:/Users/Admin/Downloads/483-968-1-SM%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/483-968-1-SM%20(3).pdf) (ημερομηνία προσπέλασης 22/5/2021).

Δημητριάδου Δαφ, «Κοινόν Ιώνων - Πανιώνιον», 2002, Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Μ. Ασία, διαθέσιμο στον ιστότοπο <http://www.ehw.gr/l.aspx?id=4875> (ημερομηνία προσπέλασης 30/3/2021).

Εφημερίδα Έθνος, Η κηδεία του Παλαμά, διαθέσιμο στον ιστότοπο https://www.ethnos.gr/istoria/147884_i-kideia-toy-kosti-Palama-xesikonei-tin-athina-mia-mera-san-kai-simera (ημερομηνία προσπέλασης 5/4/2021).

Ι. Γεμενετζής, Εθνική Αντίσταση 1941-1944, διαθέσιμο στον ιστότοπο http://www.army.gr/sites/default/files/h_ethnikh_antistash_1941_1944.pdf (ημερομηνία προσπέλασης 6/4/2021).

Ι. Γεμενετζής, Η Εθνική Αντίσταση, ό. π., διαθέσιμο στον ιστότοπο http://www.army.gr/sites/default/files/h_ethnikh_antistash_1941_1944.pdf (ημερομηνία προσπέλασης 8/4/2021).

Οι Παιδουπόλεις της Φρειδερίκης, διαθέσιμο στον ιστότοπο https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%BF%CF%85%CF%80%CF%8C%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CF%82_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%A6%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%B4%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CF%82 (ημερομηνία προσπέλασης 26/4/2021).

Στ. Καμούζης, *Η οδύσσεια ενός αντάρτη, συνέντευξη*, διαθέσιμη στον ιστότοπο http://www.flashmes.gr/index.php?option=com_k2&view=item&id=468:stathis-kamouzis&Itemid=419 (ημερομηνία προσπέλασης 27/4/2021).

Περιοδεία του βασιλιά Παύλου, διαθέσιμο στον ιστότοπο <https://www.eltube.gr/watch.php?vid=7c244ee58> (ημερομηνία προσπέλασης 29/4/2021)

Π. Καπετανόπουλος, *8 Ιουνίου 1948: Παράτολμη μάχη για πυρομαχικά και εφόδια*, διαθέσιμο στον ιστότοπο <https://www.ilioupoligiaolous.gr/article.php?id=31897> (ημερομηνία προσπέλασης 29/4/2021)

Το ξεκίνημα της ένοπλης αντίστασης στην ύπαιθρο, διαθέσιμο στον ιστότοπο [https://www.wikiwand.com/el/%CE%95%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CE%91%CE%BD%CF%84%CE%AF%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7\(%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1\)](https://www.wikiwand.com/el/%CE%95%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CE%91%CE%BD%CF%84%CE%AF%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7(%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1)) (ημερομηνία προσπέλασης 2/4/2021).

Η Αλήθεια για τα παιδιά της Ελλάδας, διαθέσιμο στον ιστότοπο https://www.youtube.com/watch?v=nQTaaWI_6aw (ημερομηνία προσπέλασης 26/4/2021).

B. Βιβλιογραφία

1. Ελληνική Βιβλιογραφία

Αντωνόπουλος Κ, «*Εθνική Αντίσταση 1941-1945*», Αθήνα 1964, τ. 2

Βενέζης Η, «*Εμμανουήλ Τσουδερός, Ο Πρωθυπουργός της Μάχης της Κρήτης*», Αθήνα 1966.

Βόγλης Π, «*Η Εμπειρία της φυλακής και της εξορίας, Οι πολιτικοί κρατούμενοι στον Εμφύλιο Πόλεμο*», Αθήνα 2004.

Γασπαρινάτος Σπ, «*Η Κατοχή: η κατοχική πρόοδος μέχρι τον Οκτώβριο του 1943*», Αθήνα 1998, τ. 1

Gerolymatos An «*Εμφύλιος, Ελλάδα 1943-1949, Ένας διεθνής πόλεμος*», Αθήνα 2018.

Γρηγοριάδης Σ, «*Δεκέμβριος 1944 - Το ανεξήγητο λάθος*», Αθήνα 1980.

Γρηγοριάδης Σ, «*Ιστορία τα Σύγχρονης Ελλάδας 1941-1974*», Αθήνα 2009, τ. 1

Δαφνής Γρ «*Σοφοκλής Βενιζέλος*», Αθήνα 1970.

Δεμερτζής Ν.,- Πασχαλούδη Ελ.,- Αντωνίου Γ., *Εμφύλιος: Πολιτισμικό τραύμα*, Αθήνα 2013.

Ζαφειρόπουλος Δ, *Ο Αντισυμμοριακός Αγών 1945-1949*, Αθήνα 1956.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους

Καλύβας Στ, Μαραντζίδης Ν, *Εμφύλια Πάθη*, Αθήνα 2016.

Καμαρινός Α, «*Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Πελοπόννησο 1946-1949*», Αθήνα 2008.

Κορέσης Κ, «*Γ. Παπανδρέου - Η ζωή του*», Αθήνα 1966.

Κωστόπουλος Τ, «*Η αυτολογοκριμένη μνήμη: Τα Τάγματα Ασφαλείας και η μεταπολεμική εθνικοφροσύνη*», Αθήνα 2005.

Λαδάς Ι, «Αναμνήσεις από την Εθνική Αντίσταση Λάζαρης Β, «Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Αχαΐα», Αθήνα 2006. Λεωνίδου Λ, «Γεώργιος Γρίβας Διγενής, Βιογραφία», 1944, τ. 1

Μαργαρίτης Γ, «Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου 1946-49», Αθήνα 2005, τ. 1

Μαθιόπουλος Β, *Το νομικό καθεστώς των κυβερνήσεων της Κατοχής*, στο Χάγκεν Φλάισερ- Νίκος Σβορώνος , *Η Ελλάδα 1936-1944: Δικτατορία-Κατοχή – Αντίσταση*, Αθήνα 1989.

Μούτουλας Π, «Πελοπόννησος 1940-1945: Η περιπέτεια της επιβίωσης, του διχασμού και της απελευθέρωσης», Αθήνα 2004.

Μπουγάς Ι, «Ματωμένες Μνήμες, Κόκκινη Τρομοκρατία, Κατοχικός Εμφύλιος, Κόκκινη Απελευθέρωση, Λευκή Τρομοκρατία στη Νοτιοδυτική Πελοπόννησο, (Γαργαλιάνοι-Καλαμάτα-Μελιγαλάς -Πύλος-Πύργος)», Αθήνα 2013.

Παπαδημητρίου Ι. Δ, *Από τον λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων. Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967*, Αθήνα 2006.

Παπαρρηγόπουλος Κ, «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους», Θεσσαλονίκη 1994, τ. 11

Πολιτάκος Ι, «Στρατιωτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος, Αθήνα 1980. Ράλλης Γ, *Ο Ιωάννης Ράλλης ομιλεί εκ του τάφου*, Αθήνα 1947.

Ραφαηλίδης Β, «Ιστορία (κωμικοτραγική) του Νεοελληνικού Κράτους 1830- 1974», Αθήνα 1993.

Ραφαηλίδης Β, «Θερμοί και Ψυχροί Πόλεμοι», Αθήνα 1996.

Ρούσσοσ Γ, «*Νεώτερη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους 1826-1974*», Αθήνα 1975, τ. 7

Σακελλαρόπουλοσ Τ, «*Οι ένοπλεσ δυνάμεισ, συμμαχίεσ και διχασμοί στη Μέση Ανατολή 1941-1944*», στο: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000 Η Εμπόλεμη Ελλάδα 1940-1950*, Αθήνα 2003, τ. 8

Σακελλαρόπουλοσ Μ, «*Πικρό γάλα*», Αθήνα 2019.

Σκουλάτοσ Β, Δημακόπουλοσ Ν, Κόνδησ Ν, *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη*, Αθήνα 2002, ΙΔ'ΟΕΔΒ, Κωδικόσ: 38/2247.

Σταυρόπουλοσ Ν, «*Η Βαμβακού, Το μικρό χωριό και η μεγάλη ιστορία του*», Αθήνα 1989.

Στρατιωτική Ιστορία της Ελλάδοσ, Αθήνα 1950.

Σφήκασ Θ, «*Πόλεμοσ και Ειρήνη στη Στρατηγική του ΚΚΕ 1945-1949*», Αθήνα 2001.

Χαραλαμπίδησ Μ, *Διεύθυνση Ειδικήσ Ασφαλείασ του Κράτου. Η αιχμή του αντικομμουνιστικού αγώνα της κυβέρνησης Ράλλη στην κατοχική Αθήνα*, στο Βόγλησ Πολυμέρησ Τσιλάγα Φλώρα- Χανδρινόσ Ιάσων – Χαραλαμπίδησ Μενέλαοσ, *Η εποχή των ρήξεων*, Αθήνα 2012.

Χαραλαμπίδησ Μ, «*Η Εμπειρία της Κατοχήσ και της Αντίστασης στην Αθήνα*», Αθήνα 2012.

Χρήστου Θ., *Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έωσ την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947)*, Αθήνα 1999

Χρήστου Θ., *Τα σύνορα του Ελληνικού Κράτουσ και οι διεθνείσ συνθήκεσ (1830- 1947)*, Αθήνα 1999

Χρήστου Θ., *Προσεγγίσεις στη Νεότερη Ελληνική Ιστορία. Από το Ρήγα Βελεστινλή (1757- 1798) έως την εμπλοκή της Ελλάδας στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1940-1941)*, Αθήνα 2001

Χρήστου Θ., *Πέτρος Σωκρ. Κόκκαλης (1896 – 1962). Ο αστός επαναστάτης ιατρός από τον αντιβενιζελισμό στο λενινισμό*, Αθήνα 2019

2. Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Andrews K, *Η πτήση του Ικάρου, Ταξιδεύοντας στην Ελλάδα του Εμφυλίου*, Αθήνα 2018.

Μπάεφ Ι, «*Μια Ματιά απ'έξω, Ο Εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα, Διεθνείς Διαστάσεις*», Αθήνα 1997.

Baerentzen L, *Το Παιδομάζωμα και οι παιδουπόλεις της βασίλισσας, στο Μελέτες για τον Εμφύλιο Πόλεμο 1945-1949*, Αθήνα 2002.

Φλάισερ Χ, «*Στέμμα και Σβάστικα, Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης 1941-1944*», Αθήνα 1995, τ. 2

Κλόουζ Ντ, «*Ο Ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος. Μελέτες για την πόλωση*», Αθήνα 2000.

Richter H, «*Η Ιταλό-Γερμανική επίθεση εναντίον της Ελλάδος*», Αθήνα 1998.

Smith O, «*Ο πρώτος γύρος, Εμφύλιος πόλεμος κατά την κατοχή, 1943- 1950*» στο Ν. Κλόουζ, «*Ο Ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος. Μελέτες για την πόλωση*», Αθήνα 2000.

Woodhouse C M, «*Η Ιστορία ενός Λαού, από το 324 έως σήμερα*», Αθήνα 2008.

Παράρτημα

Αρκτικόλεξα

ΕΔΕΣ Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Στρατός

ΕΑΜ Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο

ΕΚΚΑ Εθνική Και Κοινωνική Αλληλεγγύη

ΚΚΕ Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας

ΠΕΑΝ Πανελλήνια Ένωση Αγονιζόμενων Νέων

ΕΠΟΝ Εθνική Πανελλαδική Οργάνωση Νέων

ΕΔΕΕ Εθνική Δημοκρατική Ένωση Ελληνοπαίδων

ΕΑΠΟ Εφέδρων Αξιωματικών Πατριωτική Οργάνωση

ΕΛΑΣ Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός

ΟΠΛΑ Οργάνωση Περιφρούρησης Λαϊκού Αγώνα

ΕΣ Ελληνικός Στρατός

ΠΕΕΑ Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης

ΠΑΟ Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωση

ΕΟΕ Ελευθέρα Ορεινή Ελλάς

Χ Χύτες

ΔΣΕ Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας

ΓΕΣ Γενικό Επιτελείο Στρατού

ΔΣΠ Δημοκρατικός Στρατός Πελοποννήσου

ΜΑΥ Μονάδες Αυτασφαλείας Υπαίθρου

ΜΑΔ Μονάδες Αυτασφαλείας Διώξεως

Περίληψη

Ελληνικός Εμφύλιος: Κάποιοι τον βλέπουν ως έκφραση προσωπικών πιστεύω και άλλοι ως θλιβερό σημείο της σύγχρονης ελληνικής Ιστορίας. Με ρίζες από τον προηγούμενο Εθνικό Διχασμό, συνεχίζει να διαιρεί από τον Μελιγαλά έως τον Γράμμο.

Ο Εμφύλιος 1943-1949, στον ευαίσθητο, αυτό, γεωγραφικό κόμβο, ήταν η πρώτη πράξη του Ψυχρού Πολέμου. Με εξορίες, εκτελέσεις, φυλακίσεις, διώξεις, ακόμη και με ακραίες εκφράσεις, πηγάζει από προηγούμενες πολιτικές αντιπαραθέσεις, Φιλοβασιλικών, Φιλελεύθερων, Συντηρητικών, Δημοκρατικών, Αντιβασιλικών και Κομμουνιστικών θέσεων, που έρχονται από τις απαρχές του 20^{ου} αιώνα και έχουν την κέντρα τους στον ανταγωνισμό των Προστάτιδων Δυνάμεων, που είχαν ως απώτερο σκοπό τον καθολικό έλεγχο της χώρας.